

PLATO'S EU

PHILOSOPHICAL LEARNING APPLIED TO ONLINE SURROUNDINGS IN EU

MANUAL

FILOZOFSKA KUCHARICA:

Recepti koji vam pomažu ostati sigurni i razumni u digitalnom svijetu

Authors:

Vojko Strahovnik, Urška Jeglič, Jonas Miklavčič, Marko Weilguny, Daniela Kovacova, Barbora Badurova, Bruno Ćurko, Filip Škifić.

Design and layout:

Prirodoslovno - grafička škola Zadar

Images and artwork:

Pixabay, Insight, authors.

Acknowledgements

We would like to thank all students, teachers, educators, researchers, and all others that have participated in the project and that have, with their ideas, feedback, and encouragement, contributed to the development of this Manual.

Copyright

Materials can be used according to the:

Creative Commons License Non-Commercial Share Alike

Disclaimer

The creation of this publication has been co-funded by the Erasmus+ grant program of the European Union under project no. 2021-1-SK01- KA220-SCH-000034395. This publication reflects the views only of the author. Neither the European Commission nor the project's national funding agency are responsible for the content or liable for any losses or damage resulting of the use of this publication.

CONTENTS

Uobičajene "zamke" digitalnog svijeta: ne dajte se prevariti!	1
1. DIO	3
Filozofski koncepti	3
Istina i znanje 4	
Što je istina, a što znanje? 4	
Izazov post-istine i fenomen sranja 5	
Kako nam istina i znanje mogu pomoći u izazovu s erom sranja post-istine? 6	
Pristranost i predrasude 7	
Što je pristranost, a što predrasuda? 7	
Problem pristranosti i predrasuda na mreži 8	
Kako nam razumijevanje pristranosti i predrasuda može pomoći u hvatanju u koštac s istima online? 8	
Lažno vs. stvarno / izgled vs. stvarnost 10	
Što je stvarno, a što je lažno? 10	
Izazov razlikovanja stvarnog od lažnog 10	
Na koji nam način ispravno izražavanje pomaže u hvatanju u koštac sa stvarnim? 11	
Fiksne rečenice 11	
Otvorene rečenice 11	
Privatno vs. javno 12	
Problem međugre između privatnog i javnog i digitalnih tragova 14	
Kako možemo iskoristiti svoje znanje o razlici između privatnog i javnog u našem sudjelovanju u online okruženju? 14	
Nasilje i šteta 16	
Što su nasilje i šteta? 16	
Digitalni aspekti štete i nasilja 17	
Kako nam filozofski pristup šteti i nasilju može pomoći da se nosimo s problemima u digitalnom svijetu? 18	
Vjerodostojnost i autoritet 19	
Što su vjerodostojnost i autoritet? 19	
Problemi s vjerodostojnošću i autoritetom u digitalnom svijetu? 20	
Kako nam razumijevanje vjerodostojnosti i autoriteta mogu pomoći? 22	

Vlasništvo i prava 24

What is ownership and what are rights? 24

Problem vlasništva i prava u digitalnom svijetu: digitalna privatnost i digitalno očuvanje 25

Kako nam filozofija može pomoći u razumijevanju digitalnog vlasništva i digitalnog očuvanja? 26

Sebstvo i identitet 27

Što je sebstvo? Što je identitet? 27

Izazov razumijevanja sebe i svog identiteta 28

Kako možemo spoznati sebe kroz filozofske pristupe? 28

Sebstvo i identitet u online okruženju 29

Sloboda 31

Sloboda izražavanja i djelovanja 31

Problem slobode u suvremenom društvu (internet i sloboda izražavanja) 31

Kako nam filozofija može pomoći u rješavanju modernih problema slobode? 32

Odgovornost i anonimnost 33

Biti anonimni ili biti odgovoran 33

Koncept moralne magle i anonimnih zločina u suvremenom društvu 33

Kako nam filozofija može pomoći u rješavanju moralne magle? 34

2. DIO

36

Filozofske metode

36

Argument i argumentacija 37

Što je argument, a što argumentacija? 37

Izazov lažnih dilema i binarnih argumenata 38

Kako nam istina i znanje mogu pomoći u rješavanju lažnih dilema i binarnih argumenata? 38

Zdrav razum 40

Što je zdrav razum? 40

Što su neke zaista glupe ideje? 40

Definicija 43

Što je definicija i kako stvoriti (dobru) definiciju? 43

Problem netočnih definicija u digitalnom dobu 44

Kako primijeniti definiranje kao filozofsku metodu u digitalnom dobu 44

Kritičko mišljenje 46

Što je kritičko mišljenje? 46

Problem nekritičkog mišljenja u digitalnom svijetu 47

Kritičko mišljenje kao medijska pismenost u digitalnom svijetu 47

Uočavanje zabluda 49

Što su logičke zablude? 49

Koji je problem s „komorama za odjek“ (echo chambers)? 50

Kako bismo mogli primijeniti razumijevanje logičkih pogrešaka na pitanje
“komora za odjek”? 50

Testiranje hipoteza 51

Što je hipoteza, a što je testiranje hipoteza 51

Problemi provjere hipoteza u kontekstu digitalnog svijeta 52

Kako nam testiranje hipoteza može pomoći u rješavanju problema digitalnog
svijeta? 55

Paradoksi 56

Što su paradoksi? 56

Što je „pristranost sigurnosti“? 57

Kako nam uočavanje paradoksa može pomoći da se nosimo s pristranošću
sigurnosti? 58

Skepticizam 59

Što je skepticizam? 59

Problem lažnih vijesti, pseudoznanosti i manipulacije na internetu 59

Kako nam skepticizam može pomoći da se uhvatimo u koštac s modernom erom
dezinformacija i smrti zdravog razuma? 60

Analiza 61

Što je analiza? 61

Problem dezinformacija na internetu 62

Kako nam razumijevanje analize može pomoći u borbi s dezinformacijama u
digitalnom svijetu 62

Hermeneutički krug 63

Što je hermeneutika, a što hermeneutički krug? 63

Problemi hermeneutičkog kruga? 64

Kako nam hermeneutički krug može pomoći u rješavanju problema digitalnog

svijeta? 66

3. DIO **Filozofski alati**

67
67

Slučajevi, kontrastni slučajevi i misaoni eksperimenti 68

Što su slučajevi, kontrastni slučajevi i misaoni eksperimenti 68

Problem privatnosti i nadzora 69

Kako nam slučajevi, kontrastni slučajevi i misaoni eksperimenti mogu pomoći u rješavanju problema nadzora i privatnosti? 70

Aforizam i ironija 71

Što je aforizam, a što ironija? 71

Problem univerzalne istine i sigurnog znanja? 71

Kako ironija i aforizmi mogu rezultirati boljom argumentacijom i boljim razumijevanjem naše stvarnosti? 72

Aporija 73

Što je aporija? 73

Suvremeni problem internetskog uznemiravanja 73

Kako aporija može pomoći kod internetskog uznemiravanja i potaknuti nas da prihvatimo različite perspektive? 74

Analogija 75

Što je analogija? 75

Problem lažne analogije 76

Kako nam analogija može pomoći u rješavanju problema digitalnog svijeta? 77

Ockhamova britva 79

Što je Ockhamova britva? 79

Problem teorija zavjere i prijevara u digitalnom svijetu 80

Kako nam razumijevanje Ockhamove britve može pomoći u borbi s teorijama zavjere i prijevarama u digitalnom svijetu? 81

Objašnjenja i tipovi objašnjenja 82

Što je objašnjenje i koje vrste objašnjenja poznajemo? 82

Problemi s objašnjenjima 84

Kako nam objašnjenje i njegove različite vrste mogu pomoći u rješavanju problema digitalnog svijeta? 86

Humeova vilica 87

Što je Humeova vilica? 87

Što je osobna anegdotalna predrasuda? 88

Kako nam razumijevanje Humeove vilice može pomoći da filtriramo dostupne informacije (online)? 89

Kritika i dekonstrukcija 90

Što je kritika, a što dekonstrukcija i kakve veze s tim ima kritičko mišljenje? 90

Jesu li kritika i dekonstrukcija problem ili rješenje u digitalnom svijetu? 90

Kritika i dekonstrukcija kao problem u digitalnom svijetu 91

Načelo milosrđa 92

Što je načelo milosrđa? 92

Problemi digitalnog svijeta i primjena načela milosrđa 93

Zašto je načelo milosrđa važan alat za sudjelovanje u online svijetu? 94

Objektivno vs. subjektivno 95

Što je objektivno, a što subjektivno? 95

Mišljenje ili činjenica ili možda čak alternativna činjenica? 96

Kako možemo koristiti razumijevanje objektivnog i subjektivnog za filtriranje mišljenja i činjenica? 98

Vrli i začarani krug 99

Što je začarani krug? 99

Problem teorija zavjere, epistemičkih balona i komora za odjek (echo chamber) 100

Kako nam razmišljanje o začaranim i vrlim krugovima može pomoći da se uhvatimo u koštac s epistemičkim balonima i eho komorama? 101

LITERATURA I DODATNI IZVORI 102

Uobičajene “zamke” digitalnog svijeta: ne dajte se prevariti!

Ovaj priručnik pod nazivom Filozofska kuharica: Recepti koji vam pomažu ostati sigurni i razumni u digitalnom svijetu uključuje riznicu filozofskih metoda, alata i koncepata koji su predstavljeni kao moguća sredstva za rješavanje izazova u online okruženju. Napisana je na način koji je pristupačan i studentima i široj javnosti.

Dok digitalni svijet i internetska kultura nude mnoge prednosti i otvaraju put značajnih razvoja, prožeti su određenim zamkama ili izazovima. Spomenimo najprije samo neke od najčešćih. Prvi je takozvano preopterećenje informacijama koje se odnosi na obilje informacija dostupnih na internetu; stoga se lako preopteretiti i izgubiti borbu u filtriranju relevantnih i točnih informacija. Uz to, digitalni svijet uključuje nekoliko važnih pitanja privatnosti jer se osobni podaci mogu lako prikupljati, dijeliti, a ponekad i iskorištavati bez pristanka. Osim toga, postoje rizici od povrede podataka, hakiranja, krađe identiteta i drugih cyber prijetnji. Internetski svijet dom je različitih prijevara i pokušaja krađe identiteta. Dalje, budući da digitalni svijet nudi beskrajne smetnje, kao što su društveni mediji, igrice i zabava na mreži, to se može pretvoriti u ovisnička ponašanja i poteškoće s učinkovitim upravljanjem vremenom. Anonimnost u online okruženju može dovesti do povećanih incidenata internetskog zlostavljanja i internetskog uznemiravanja, uzrokujući emocionalni stres i utječući na mentalno zdravlje. Online algoritmi temeljeni na umjetnoj inteligenciji često personaliziraju sadržaj na temelju korisničkih preferencija, što dovodi do stvaranja filter mjehurića (filter bubbles) i komora za odjek (echo chambers). To može ograničiti izloženost različitim perspektivama, ojačati predrasude i spriječiti kritičko razmišljanje. Epistemički balon odnosi se na situaciju u kojoj su pojedinci izloženi samo informacijama, perspektivama i uvjerenjima koja su u skladu s njihovim postojećim stavovima i mišljenjima. Javlja se kada se ljudi okruže pojedincima koji isto razmišljaju ili se prvenstveno bave izvorima koji učvršćuju njihova već postojeća uvjerenja, što dovodi do ograničenog i iskrivljenog razumijevanja svijeta. Komora za odjek (echo chamber) dalje uključuje aktivno filtriranje suprotnih stavova. To također može dovesti do jačanja pristranosti, nedostatka izloženosti različitim perspektivama i smanjene sposobnosti kritičke procjene i razmatranja alternativnih gledišta. Važno je aktivno tražiti različite izvore informacija, baviti se različitim perspektivama i preispitivati vlastita uvjerenja kako bi se izbjeglo upadanje u epistemički balon (epistemic bubble). Poticanjem intelektualne znatiželje i prihvaćanjem različitih gledišta, pojedinci mogu proširiti svoje razumijevanje, poboljšati vještine kritičkog razmišljanja i promovirati zaokruženiju i informiraniju perspektivu.

Kako biste prevladali sve te zamke, ključno je prakticirati digitalnu pismenost, voditi računa o ponašanju na mreži, zaštititi osobne podatke, održavati zdravu ravnotežu između mrežnih i izvanmrežnih aktivnosti te biti informiran o digitalnim rizicima i najboljim praksama za sigurnost na mreži. Poticanje digitalne pismenosti, kritičkog razmišljanja i empatije može osnažiti mlade da sigurno i odgovorno upravljaju internetskim svijetom. Ova Filozofska kuharica predstavlja

način na koji filozofija, sa svojim ključnim konceptima, metodologijama i alatima, može pomoći u postizanju tog cilja.

Priručnik se stoga sastoji od tri dijela. Prvi dio usredotočen je na filozofske koncepte, dok se drugi i treći dio bave filozofskim metodama i alatima. Svaki dio ima nekoliko poglavlja, a svako poglavlje ima istu strukturu. Najprije se ukratko definira i opisuje odabrani koncept, metoda ili alat. Sljedeći odjeljak uključuje identifikaciju i razradu određenog problema ili izazova koji digitalni svijet uzrokuje (npr. lažne vijesti, govor mržnje, zabrinutost zbog privatnosti). Zaključni dio svakog poglavlja zatim razrađuje kako nam određeni filozofski koncept/metoda/alat može pomoći da se pozabavimo ili bolje razumijemo predmetno pitanje/problem/fenomen.

Autori

1. DIO

Filozofski koncepti

Istina i znanje

Što je istina, a što znanje?

Istina je obično shvaćena u odnosu na izjave ili uvjerenja, kao u slučaju kada kažem da je moja izjava ili moje uvjerenje da vani pada kiša istinita. Na najizravniji način, može se dalje rastumačiti kao korespondencija između izjave ili uvjerenja i objektivne stvarnosti ili činjenica koje predstavlja. Moja izjava da vani trenutno pada kiša je točna, ako je u svijetu stvarno slučaj da pada kiša. Drugim riječima, kada izjava ili uvjerenje točno opisuje ili odgovara onome što zapravo jest, smatra se istinitim. U filozofiji se ovo shvaćanje istine označava kao korespondentna teorija istine. Postoje i druge teorije, kao što je pragmatična teorija (istina u odnosu na praktične posljedice ili korisnost uvjerenja ili izjave; npr. u tom smislu, znanstvena teorija koja dosljedno proizvodi točna predviđanja može se smatrati istinitom) i teorija koherentnosti (istina je funkcija unutarnje dosljednosti i koherentnosti skupa uvjerenja ili izjava; nešto se smatra istinitim ako se dobro uklapa s drugim uvjerenjima ili izjavama).

Znanje se obično definira kao opravdano uvjerenje. Osoba nešto zna, npr. da je boca vode na stolu ispred nje, kada ima uvjerenje o tome, njeno uvjerenje je istinito, i ona ima dobre razloge za usvajanje ili zadržavanje tog uvjerenja (dokazi ili osnove za vjerovanje). Čini se da su sva tri elementa neophodna. (Npr. ne mogu znati nešto u što ne vjerujem, ne mogu znati nešto što nije istina (mogu vjerovati, ali to se ne zove znanje), a nešto ne znam ako samo nagađam ili se jednostavno dogodilo da imam ispravno uvjerenje). Ova vrsta znanja obično se označava kao deklarativno znanje (Knowing-that): Sarah zna da je boca na stolu ispred nje. Druga vrsta znanja je proceduralno znanje (knowledge-how): npr. znati kako voziti bicikl ili promijeniti gumu na autu. Potonje se odnosi na znanje o tome kako izvesti određenu vještinu ili zadatak i često zahtijeva praksu da bi se to steklo

Izazov post-istine i fenomen sranja

Pojam *post-istina* odnosi se na kulturno ili političko okruženje u kojem se objektivne činjenice i empirijski podaci vrednuju manje od emocionalnih apela, osobnih uvjerenja ili mišljenja. Istina postaje relativna i subjektivna u svijetu post-istine, ponekad nadjačana pozivanjem na osobne osjećaje, pristranosti ili ideologije. Koncept post-istine dobio je na značaju u novijem kulturnom i političkom diskursu i medijima, osobito u doba društvenih medija i internetske komunikacije, kada se dezinformacije i prijevare mogu brzo širiti. U svijetu post-istine, narativi, retorika i strategije uvjeravanja često se ističu u odnosu na provjerljive činjenice i podatke. Post-istina ne podrazumijeva nemogućnost istine ili kako su sve informacije nužno pogrešne. Umjesto toga, sugerira situaciju u kojoj se istinom i činjenicama može manipulirati ili umanjivati u korist narativa koji rezoniraju s već postojećim uvjerenjima ili emocijama ljudi. Sve to može dovesti do zamaglivanja granice između činjenica (ili znanja) i mišljenja, čineći još većim izazovom uspostavljanje zajedničkog razumijevanja stvarnosti.

“Sranje” je kolokvijalni izraz koji se često koristi za opisivanje informacija ili izjava koje su varljive, obmanjujuće, pretjerane ili jednostavno nisu istinite. Izraz je stekao popularnost kroz utjecajni esej filozofa Harryja Frankfurta “O sranju” (2005.), u kojem istražuje prirodu i karakteristike sranja. Frankfurt sugerira da lažac zna istinu, ali je namjerno krivo predstavlja, dok seronju nije briga za istinitost ili lažnost njegovih izjava. Više su zainteresirani za oblikovanje percepcija ili manipuliranje drugima putem uvjerljivog jezika ili tvrdnji koje nemaju čvrst temelj. Seratori su obično ravnodušni prema razumijevanju publike ili točnosti vlastitih izjava. Više su usredotočeni na stvaranje dojma, održavanje imidža ili promicanje vlastite agende. U biti, sranje uključuje komunikaciju kojoj nedostaje iskrenost, integritet ili istinska predanost istinitosti. Frankfurtova teza je i da je zapadno društvo sve više prožeto sranjem. Sranja su tvrdnje stvari u koje, na neki način, ni sami ne vjerujemo. Nije laž, jer sranje ostaje sranje bilo da je istina ili laž. To je vrlo poseban odnos prema istini, gdje je jedino važno da ste “vjerni” svojoj želji da potvrdite ili izgovorite izjavu, dok vam je istinitost iste irelevantna. Ukratko, to je mješavina nepošivanja poštenja, besmisla, nezainteresiranosti, prijevare i samoobmane. Frankfurt također ističe našu uključenost u zajednicu sranja, bilo time što joj aktivno pridonosimo, bilo time što je ne prepoznavamo ili je toleriramo u našoj sredini.

Oba su fenomena prisutna u digitalnom svijetu i često ih je teško otkriti.

Kako nam istina i znanje mogu pomoći u izazovu s erom sranja post-istine?

Istina i znanje igraju ključnu ulogu u suočavanju s izazovima koje donosi doba post-istine, ali i u borbi protiv sranja. Prvo, fokusiranje na pojmove istine i znanja i njihovo korištenje kao dijela kritičkog razmišljanja pomaže pojedincima da razlikuju pouzdane informacije od dezinformacija. Ono što je također važno je medijska, informacijska i digitalna pismenost, budući da se tada može bolje razumjeti kako se informacije stvaraju, šire i vrednuju, a time i lakše uočiti obmanjujuće ili zavaravajuće sadržaje i donositi informirane prosudbe o točnosti tvrdnji. Istina je temelj tzv. verifikacije i provjere činjenica. Često je vrlo korisno uključiti se u provjeru činjenica na koje smo naišli u digitalnom svijetu i pomno ispitati dokaze za njih jer to može spriječiti širenje dezinformacija. Odgovornost je također važna, što znači da se pojedinci i institucije moraju smatrati odgovornima za njihove tvrdnje i osporiti njihove prakse ako su obmanjujuće. Također se mora voditi računa o vlastitim predrasudama. Na kraju, opći cilj je stvoriti i promicati kulturu istine, odnosno zajednicu koja cijeni istinu, znanje i intelektualni integritet. To uključuje poticanje otvorenog i iskrenog dijaloga, poticanje rasprava koje se temelje na poštovanju i dokazima te promicanje zajedničke potrage za znanjem. Naglašavanje važnosti istine u različitim aspektima društva može pomoći u suzbijanju utjecaja tendencija post-istine.

Priistranost i predrasude

Što je pristranost, a što predrasuda?

Pojmovi "pristranost" i "predrasude" obično imaju negativne konotacije i često su povezani s pripisivanjem nepovoljnih karakteristika određenim ljudima na temelju određenih sličnih osobina i dovode do lažnih generalizacija i logičkih pogrešaka. Na primjer, tvrdnje da su sve plavuše glupe, da su svi muškarci agresori, da žene ne znaju čitati geografske karte, da su svi ljudi iz južnih zemalja lijeni, primjeri su predrasuda ili pristranosti. Problem proizlazi iz lažne generalizacije bez temelja u čvrstim empirijskim dokazima ili logici. Na primjer, lako možemo dokazati da postoji barem jedna pametna plavuša, muškarac koji nije agresor, žena koja zna čitati kartu itd. Čini se da je izbjegavanje pristranosti vrlo važno ne samo u našim svakodnevnim interakcijama s ljudima, već se može pojaviti kao rizik i tijekom istraživanja, primjerice raznih anketa, analiza i interpretacija podataka u kojima ispitanici mogu biti pristrani što može dovesti do iskrivljenog tumačenja stvarnosti.

Kognitivna pristranost može se okarakterizirati kao sustavna pogreška u subjektivnom razmišljanju o svijetu, koja je široko rasprostranjena. Nažalost, "teško ih je izbjeći i mogu dovesti različite pojedince do subjektivno različitih tumačenja objektivnih činjenica."
(Britannica: Cognitive bias, 2023)

U rječniku piše kako je predrasuda "neprijatan ili neprijateljski stav prema skupini ili njezinim pojedinim članovima, općenito bez opravdane osnove ili bez dovoljno dokaza. Karakteriziraju je iracionalna, stereotipna uvjerenja". (Britannica: Prejudice, 2023.) Često je usmjerena na etičku skupinu i povezana s rasizmom, ali može postojati i prema određenim ljudima na temelju njihovih karakteristika poput težine, spola, seksualne orijentacije itd.

Što se tiče prirode predrasuda ili pristranosti, čini se da su povezane s takozvanom "kontroliranom" i "automatskom" obradom informacija. Te su se ideje pojavile osobito 1970-ih, a spomenuta dva tipa obrade informacija mogu se okarakterizirati na sljedeći način:

- kontrolirana obrada je dobrovoljna, zahtijeva pažnju i ograničenog je kapaciteta,
- automatska obrada odvija se bez pažnje, ima gotovo neograničen kapacitet, teško ju je dobrovoljno potisnuti." (Brownstein, 2019; Payne & Gawronski 2010; vidi i Bargh 1994).

Fazio (1995) i kolege pokazali su da se stavovi mogu shvatiti kao aktivirani kontroliranim ili automatskim procesima. Automatska obrada povezana je s pristranošću i predrasudama, budući da nam nudi neposrednu procjenu situacije bez puno dubokog racionalnog razmišljanja i promišljanja.

Čini se da je važno ovladati vještinom razotkrivanja ovih niti predrasuda i pristranog shvaćanja svijeta kako bi se izbjegla šteta i lažni osjećaj stvarnosti.

Problem pristranosti i predrasuda na mreži

Pristranost i predrasude možemo primijetiti i na internetu. Na primjer, u internetskim raspravama moguće je vidjeti govor mržnje, rasističke, seksističke i slične stavove. Također, određene lažne vijesti manipuliraju čitateljem da povjeruje u manipulirano opravdanje nejednakosti na temelju etničke pripadnosti, spola, rase, seksualne orijentacije, dobi itd.

Možemo biti izmanipulirani i postojanjem kognitivne pristranosti koja dovodi do nejasnog i nekritičkog razmišljanja. Nove tehnologije nažalost mogu pridonijeti i stvaranju pristranih stavova prema određenim ljudima. Na primjer, duboke krivotvorine, lažne slike itd. mogu dovesti do manipulacije prikazujući osobe s određenim karakteristikama kao kriminalce, prijete, manje inteligentne itd.

Međutim, pristranost utječe i na digitalne tehnologije, na primjer, AI je pod utjecajem pristranosti prethodnih odluka ljudi pod čijim je utjecajem i koristi duboko učenje za npr. prosuđivanje slučajeva u medicini, odabir kandidata za posao, za kredite itd. Neki zagovornici umjetne inteligencije tvrde da umjetna inteligencija može biti nepristrana jer se može programirati i nema emocija pa se na nju ne može tako lako utjecati, no iako je to donekle točno, trenutno je moguće je vidjeti pristranost i u odlukama umjetne inteligencije budući da su pod utjecajem ljudskih agenata. Čini se da umjetna inteligencija ima velik potencijal za pomoć čovječanstvu i već se koristi u prosuđivanju kandidata za posao, koji bi trebali dobiti zajam, ali i u pravnim slučajevima itd. Međutim, kao što je gore spomenuto, sva ova područja pokazuju pristrana stajališta stoga moramo koristiti kritičko mišljenje da bismo procijenili odluke.

Kako nam razumijevanje pristranosti i predrasuda može pomoći u hvatanju u koštac s istima online?

Razumijevanje postojanja pristranosti i predrasuda, kako je gore i opisano, može nam pomoći da postanemo svjesniji manipulacije i upadanja u zamku lažnih iracionalnih prosudbi. Važno je znati da smo mi ljudi upravo zbog prirode našeg razmišljanja u opasnosti od pristranih stavova prema drugima. Važno je vježbati kritičko razmišljanje i racionalnu argumentaciju kako bi se izbjeglo nanošenje štete drugima nepravednim i nepoštenim tretiranjima temeljenim na lažnim generalizacijama koje se mogu dogoditi ne samo izvan mreže, već se mogu proširiti i na internetu. Jedan od izazova je i umnožavanje pristranosti kroz korištenje umjetne inteligencije itd. Međutim, razumijevanjem i identificiranjem pristranosti i predrasuda moguće je spriječiti njihove negativne učinke. To se može ilustrirati metaforom nošenja oštećenih naočala koje manipuliraju našim vidom da drugačije percipiramo stvari oko sebe, ali ako smo toga svjesni izbjeci ćemo odluke da sjednemo u auto i vozimo dok ih nosimo.

*Man With Broken Eyeglasses Stock Photo - Download Image Now - Eyeglasses, Broken, Damaged - iStock
(istockphoto.com)*

Lažno vs. stvarno / izgled vs. stvarnost

Što je stvarno, a što je lažno?

U svakodnevnom životu suočavamo se s razlikom između stvarnog i lažnog. Dobar primjer za to su prave i lažne vijesti i druge poruke koje primamo. Da bi bile istinite, vijesti moraju imati provjeren i vjerodostojan sadržaj, dok lažne vijesti sadrže neistinite i neprovjerene informacije, uključujući generalizacije.

Ono što je stvarno, predmet je teorije koherentnosti, koja kaže da je stvarno samo ono što odgovara činjenicama. Međutim, slabost ove teorije je u tome što je koncept istine regulatorni ideal koji se može ostvariti samo u jedinstvenoj i sofisticiranoj znanosti koja je daleko od parcijalnih sustava vjerovanja stvarno postojećeg ljudskog društva. Pragmatička teorija, s druge strane, tvrdi da je istinito ono što je korisno. Protivnici pragmatičara protestiraju tvrdeći kako je navodno miješanje istine i korisnosti pogubno. Čovjek kao moralno biće dužan je tražiti istinu bez obzira na korist.

Neistinito je antiteza istinitom i odnosi se na manjkave ili netočne pa čak i lažne činjenice. Neistinite mogu biti vijesti, ali i naša slika o sebi pred drugim ljudima i naše ponašanje u društvu. Također, znamo za krivotvorene dokumente i krivotvorene izvorne proizvode, a važno je istanuti i da ono što je "lažno" može biti namjerno ili nenamjerno.

Izazov razlikovanja stvarnog od lažnog

Živimo u doba marketinga, u vremenu kada po prvi put u povijesti postoji previše stvari, ili daleko više nego što je ljudima potrebno za preživljavanje. U bujici informacija teško je razlikovati prave od lažnih proizvoda. Kronični nedostatak vremena također igra važnu ulogu zbog čega prihvaćamo i koristimo već prvu informaciju ili proizvod koji nam se ponudi od strane marketinške mreže koja uz pomoć algoritama pažljivo prikuplja podatke o nama i našim interesima.

Problem s kojim se moderni ljudi susreću je taj što su lažni proizvodi u stvarnom životu toliko slični pravima da ih je teško razlikovati. Osim toga, neke važne prave poruke dobro su šifrirane i cenzurirane, tako da šira javnost za njih ne zna. Dakle, možemo samo nagađati što si govore važni šefovi država i kakva je zapravo situacija na ratištu. Dobar primjer za to je rat u Ukrajini, koji se također odnosi na kibernetičko ratovanje. Radi se o tome da dvije suprotstavljene strane koriste podatke iz rata na svoj način, a pritom ukazuju na dezinformacije druge strane. Postavlja se pitanje: Što je stvarno? Živimo li više u realnom ili lažnom svijetu? Što mi sami možemo učiniti da spriječimo širenje dezinformacija?

Prave informacije o trenutnom ratu u Ukrajini će, po svemu sudeći, doći s vremenom. Slično kao što je bilo i s prethodnim ratovima, posebice Drugim svjetskim ratom. Ipak, mi ljudi uvijek smo pozvani tražiti istinu i truditi se u svakodnevnom životu raditi s provjerenim informacijama ili paziti na dikciju pri opisivanju ratnih događanja.

Na koji nam način ispravno izražavanje pomaže u hvatanju u koštac sa stvarnim?

Možemo izbjeći širenje dezinformacija ako ih pažljivo provjerimo. Vidjeli smo da se sve informacije (npr. o ratu) ne mogu provjeriti. Kako bismo izbjegli širenje dezinformacija, možemo samo promijeniti svoje izražavanje. Umjesto da tvrdimo i branimo neprovjerene činjenice, trebali bismo koristiti riječi koje dopuštaju mogućnost da iznesene informacije nisu istinite. Dakle, umjesto korištenja fiksnih rečenica, trebali bismo koristiti više otvorenih rečenica. U nastavku su navedeni neki primjeri.

Fiksne rečenice	Otvorene rečenice
Uvjeren sam kako Rusija gubi rat.	Čini mi se da Rusija gubi rat, ali to ne mogu reći sa stopostotnom sigurnošću.
Ruske vlasti izvijestile su da je u blizini zračne baze Sevastopolj, na poluotoku Krimu, oboren zrakoplov.	Rusi pišu da je u blizini zračne baze Sevastopolj na poluotoku Krimu oboren avion.
Papa Pio XII. i Hitler su se mrzili.	Arhivski dokumenti iz Drugog svjetskog rata govore kako papa Pio XII i Hitler nisu bili u najboljim odnosima.

Privatno vs. javno

Što je privatno, a što javno?

U filozofskom diskursu, razlika između privatne i javne domene ključna je za razumijevanje brojnih etičkih, političkih i društvenih fenomena. Cilj ovog poglavlja je dati uvod u konceptualnu dihotomiju između privatnog i javnog.

Privatno se odnosi na pripadnost ili korištenje samo jednoj određenoj osobi ili skupini ljudi. Često ukazuje na stvari nad kojima imamo dovoljno kontrole da ih držimo izvan vidokruga drugih ako to želimo. Javno se, s druge strane, tiče se naroda u cjelini. Javnost se, dakle, bavi stvarima koje su vidljive i, barem u nekom smislu, dostupne svima.

Privatna sfera često je povezana s pojedincem ili malom grupom, poput obitelji. Ovdje se nalaze osobni izbori, individualne vrijednosti i intimni odnosi. Privatna sfera se smatra područjem u kojem se pojedinci mogu slobodno izražavati bez uplitanja drugih. To uključuje stvari poput osobnih misli, osjećaja i radnji koje se obično smatraju »vlastitim poslom«. Ovdje je ključna osobna kontrola nad onim što ostaje privatno, a ne dijeli se sa svima drugima.

Neki primjeri privatnih sfera mogu uključivati vašu vlastitu spavaću sobu, vaše osjećaje prema određenoj osobi ili vaš osobni dnevnik. Neka važna filozofska pitanja u ovom kontekstu povezana su s konceptima:

- 1. Autonomije:** Pravo na samoupravu i osobne odluke bez vanjske kontrole.
- 2. Intimnosti:** Odnos i interakcija s bliskom obitelji i prijateljima bez nepotrebnog izlaganja.
- 3. Tajnosti:** Etička razmatranja oko čuvanja stvari povjerljivim ili skrivenim.

Javna sfera, s druge strane, odnosi se na područja društvenog života u kojoj se pojedinci okupljaju i raspravljaju i identificiraju društvene probleme te zajednički rade na rješenjima. To može uključivati javne forume, državna tijela, civilna društva i druga mjesta na kojima se ljudi okupljaju kako bi sudjelovali u dijalogu i donošenju odluka koje utječu na širu zajednicu.

Primjeri javne sfere uključuju sastanak gradske vijećnice na kojem se raspravlja o pitanjima zajednice ili zakonima i politikama koje upravljaju društvom. U tom smislu, filozofska razmatranja u vezi s javnom sferom mogu uključivati pitanja o:

- 1. Demokraciji:** Proces u kojem ljudi kolektivno donose odluke i vladaju sami sobom.
- 2. Pravednosti:** Poštenje i jednakost u raspodjeli resursa, mogućnosti i tretiranju pojedinaca

3. Transparentnost: Otvorenost u upravljanju, procesu donošenja odluka i dostupnosti informacija.

No, treba naglasiti da, iako javna sfera općenito obuhvaća prostor otvorenosti koji omogućuje pristup informacijama, što je preduvjet suradnje pojedinaca, javna sfera u širem smislu odnosi se na prostor u kojem naše misli i djelovanje mogu biti javno dostupni i vidljivi svima. U tom smislu možemo razlikovati fizičke javne prostore i virtualne.

Fizički javni prostori mogu uključivati ulice ili parkove gdje su naše aktivnosti vidljive svakome tko prolazi. Može uključivati trgovačke centre, knjižnice ili javni prijevoz. Ovi prostori su javni u smislu da zbog neposredne blizine drugih ljudi naše aktivnosti ne mogu uvijek biti privatne.

Virtualni javni prostori odnose se na platforme društvenih medija, platforme za dijeljenje videa, platforme za prijenos uživo i tako dalje. Objave na takvim platformama nisu privatne upravo zato što se dijele s drugim ljudima i time su »javne«. Naše objave mogu biti dobrovoljne (tweet o našem mišljenju o nadolazećim izborima, naša fotografija na nedavnoj zabavi ili profesionalni opis na web stranici tvrtke za koju radimo), ali također mogu biti nenamjerne u smislu da možemo biti označen na fotografiji prijatelja koji ju je objavio, možemo biti fotografirani u parku ili se naši objavljeni podaci mogu koristiti u svrhe za koje nismo dali privolu.

Ne sudjelujemo uvijek u virtualnom javnom prostoru potpuno dobrovoljno jer danas postoje hibridni javni prostori. Posjećivanje javnih događaja poput koncerata, sportskih igara ili političkih skupova može dovesti do izloženosti putem televizije, online vijesti ili društvenih medija, a iako smo dobrovoljno sudjelovali u fizičkim javnim prostorima, često nismo svjesni da smo u isto vrijeme sudjelovali i u virtualnim javnim prostorima.

Problem međuigre između privatnog i javnog i digitalnih tragova

Kao što smo prethodno razlučili, razlika između privatnog i javnog nije uvijek jasna. Mnoga se pitanja preklapaju i na druge načine, stvarajući složena filozofska pitanja. To može uključivati: Kao što smo prethodno razlučili, razlika između privatnog i javnog nije uvijek jasna. Mnoga se pitanja preklapaju i na druge načine, stvarajući složena filozofska pitanja. To može uključivati:

- 1. Prava privatnosti:** Kako možemo uravnotežiti pravo pojedinca na privatnost i potrebu društva za sigurnošću ili informacijama? Na primjer, treba li vlada imati pristup osobnim telefonskim zapisima u ime nacionalne sigurnosti?
- 2. Etičke odgovornosti:** Gdje prestaje osobna, a počinje javna odgovornost? Na primjer, ako vidite da netko baca smeće u parku, je li to vaša osobna briga ili javni problem?
- 3. Društveni utjecaji:** Kako javne politike i društvena očekivanja oblikuju privatna uvjerenja, djelovanja i vrijednosti?

Digitalni trag ili digitalni otisak odnosi se na podatke zaostale nakon online interakcije, bilo putem društvenih medija, pregledavanja weba, kupnje na mreži ili čak razmjene e-pošte. U svim interakcijama i aktivnostima koje provodimo online postoje zapisi informacija koje web aplikacije koriste za svoje potrebe, ali se mogu koristiti i u neželjene svrhe.

Ovaj trag se intimno povezuje s privatnim i javnim prostorima, budući da pružatelji usluga mogu pratiti nečije pregledavanje ili privatne poruke, a javne interakcije na društvenim platformama postaju dio dostupne digitalne ličnosti. Složeno međudjelovanje privatnih i javnih digitalnih tragova pokreće duboka etička pitanja. Zabrinutost u vezi s privatnošću javlja se jer se osobnim podacima u privatnim prostorima može pristupiti ili ih prodati bez izričitog pristanka. U javnim domenama, digitalni trag može dovesti do detaljnog istraživanja, prosuđivanja ili zlouporabe informacija, postavljajući pitanja o odgovornosti i integritetu. Digitalni trag stoga djeluje kao ogledalo koje odražava i osobne izbore i društvene norme, s implikacijama koje se protežu u pitanja autonomije, transparentnosti, odgovornosti i delikatne ravnoteže između individualnih prava i kolektivnih razmatranja.

Kako možemo iskoristiti svoje znanje o razlici između privatnog i javnog u našem sudjelovanju u online okruženju?

Naše sudjelovanje u virtualnom svijetu izravno je povezano s našim razumijevanjem privatnog i javnog prostora. Trebali bismo biti svjesni njihovih implikacija, posebno kada je riječ o:

- 1. Obrani osobnih informacija:** Prepoznajte koje su informacije privatne i osjetljive, kao što su lozinke, adrese i financijski detalji, i budite oprezni gdje i kako dijelite te informacije budući da javnim platformama mogu pristupati i drugi

2. Razumijevanje postavki privatnosti: Upotrijebite postavke privatnosti na društvenim medijima kako biste kontrolirali tko može vidjeti vaše objave, fotografije i osobne podatke. Imajte na umu da neke informacije još uvijek mogu biti vidljive samoj platformi ili mogu postati javne ako ih podijeli netko s drugačijim postavkama privatnosti.

3. Uključivanje u online rasprave: Uzmite u obzir i mišljenja i informacije koje dijelite u privatnim razgovorima ili zatvorenim grupama budući da su javni forumi i odjelci za komentare vidljivi mnogima, a ono što dijelite može imati šire implikacije .

4. Procjena vjerodostojnosti izvora: U privatnim razmjenama možda ćete podijeliti neproverene informacije s prijateljima ili obitelji. U javnim postavkama provjerite jesu li informacije koje dijelite ili na koje odgovarate točne i dolaze iz vjerodostojnih izvora kako biste izbjegli širenje dezinformacija. Imajte na umu da javni izvor u online okruženju može biti »svatko«. Dakle, vaši izvori često mogu biti nepouzdana.

5. Digitalni bonton i ponašanje: U privatnim razgovorima mogli biste se angažirati neformalnije. U javnim internetskim prostorima prakticirajte dobar digitalni bonton, pazite na svoj jezik i ponašanje jer se to odražava na vašu osobnost na mreži. Prilikom izražavanja mišljenja izbjegavajte rasprave koje se mogu protumačiti kao govor mržnje, maltretiranje ili uznemiravanje.

6. Razmatranje budućih implikacija: Ne zaboravite da čak i u privatnim postavkama informacije mogu biti snimljene ili prosljeđene. Razmislite o tome kako bi vaše online radnje u javnim prostorima mogle utjecati na buduće prilike, poput upisa na koledž ili zaposlenja.

7. Razumijevanje legalnih i etičkih granica: Čak i u privatnim razmjenama se primjenjuju zakoni poput autorskih prava ili uznemiravanja. Javne online aktivnosti podliježu pravnoj kontroli, stoga je razumijevanje osnovnih zakonskih obveza i prava ključno.

Razumijevanje razlike između privatne i javne domene, posebno u kontekstu interneta, ključno je s filozofskog i etičkog stajališta. Potiče nas da razmislimo o prirodi autonomije, pristanka, odgovornosti i transparentnosti. Izbori koje donosimo prilikom zaštite osobnih podataka, uključivanju u online rasprave, korištenju postavki privatnosti, pa čak i našem digitalnom bontonu, svi oni nose etičke implikacije. Ove odluke odražavaju naše vrijednosti, naše razumijevanje prava i obaveza i našu predanost širim društvenim normama pravednosti, poštovanja i integriteta. U upravljanju složenom međuigrom između privatnih i javnih sfera na internetu, neprestano smo pred izazovom uravnotežiti individualne slobode s kolektivnom odgovornošću, osobni izraz s javnom odgovornošću i privatnost sa zajedničkim vrijednostima koje podupiru našu digitalnu zajednicu. Ovaj isprepleteni odnos naglašava zamršen i višestruk etički krajolik kojim prolazimo u našim online interakcijama, naglašavajući potrebu za promišljenim angažmanom.

Nasilje i šteta

Što su nasilje i šteta?

Čini se da su pojmovi nasilja i štete usko povezani kao dvije strane novčića. Nasilje ima potencijal dovesti do povrede. Istodobno, šteta je često uzrokovana određenim oblicima nasilja. Nasilje se može okarakterizirati kao "uporaba fizičke sile kako bi se nekome naudilo, oštetila imovina i slično". i također kao „velika destruktivna sila ili energija“ (Britannica: Violence). S druge strane, šteta se može shvatiti kao „fizička ili mentalna povreda ili ozljeda: nešto što uzrokuje da netko ili nešto bude povrijeđeno, slomljeno, napravljeno manje vrijednim ili uspješnim itd.“ (Britannica: Harm).

Čini se da riječi šteta i nasilje nisu sam opisne, već sadrže i normativne aspekte. Problem štete jedan je od središnjih kategorija etike. Tema nasilja i štete filozofski je vrlo provokativna. Pojavljuju se pitanja kao što je na primjer: Kada povreda i nasilje mogu biti opravdani? Koja je šteta relevantnija? Koje moralno relevantne značajke postoje u pogledu štete? Čija je šteta relevantnija? Na primjer, u ekološkoj etici pojavljuju se pitanja poput: Računa li se jednako šteta za sva živa bića?, Je li jednako loše ozlijediti psa i drvo? U biomedicinskoj etici, povrede ljudi u različitim stanjima i kriterij prosuđivanja takvih slučajeva može biti drugačiji. Na primjer, fetus, osoba u komi, zdrava odrasla osoba itd. U socijalnoj filozofiji postoje pitanja koja se tiču autoriteta i legitimne upotrebe nasilja. Na primjer, u odnosu na tzv. opće dobro, sprječavanje stabilnosti države, društva, u slučaju rata itd. Također, pitanja vezana uz štetu npr. na imovini.

Što je još važnije, postoje temeljna filozofska pitanja – Što je uopće šteta? Kako je definirati? A što je s nasiljem – što podrazumijevamo pod nasiljem? Što se smatra nasiljem?

Postoje pitanja povezana s nasiljem kao što je pacifizam, problem silovanja i rodna pitanja, pornografija, terorizam, građanski neposluš, revolucionarne promjene, razna društvena pitanja povezana s poviješću poput kolonijalizma itd.

Zatim postoje pitanja u vezi s činjenjem i dopuštanjem štete i postoji li između njih moralno relevantna razlika. (vidi, npr. Woollard, Howard-Snyder, 2021.) Kako bismo ilustrirali problem nanošenja štete i dopuštanja povrede, moguće je spomenuti da je, na primjer, viđenje kriminalca kako napada drugu osobu bez pomoći žrtvi primjer dopuštanja štete. Osoba koja gleda ne uzrokuje izravno štetu, već je dopušta. Slično tome, mogu postojati slučajevi kada ne postoji moralni agent, ali je šteta uzrokovana prirodnom silom itd. U etici postoji zanimljiva rasprava o procjeni takvih slučajeva, tzv. „konzekvencijalisti vjeruju da nanošenje štete nije ništa gore od pukog dopuštanja štete dok se antikonzekvencijalisti, gotovo univerzalno, ne slažu.“ (Woollard, Howard -Snyder, 2021.) Što ti misliš? Je li dopuštanje umjetnoj inteligenciji i drugim digitalnim alatima da "rade" svoj posao koji može uzrokovati štetu zapravo primjer dopuštanja štete?

Jedan od pristupa etici koji se bavi štetnošću je utilitarizam kao oblik konsekvencijalizma, gdje je u svom klasičnom pristupu glavni kriterij štete u utilitarizmu bol. Klasična deontologija se također bavi štetom, na primjer, Kant savjetuje da se ne nanosi šteta osobama koje su razumna (ljudska) bića.

Pitanje štete u socijalnoj filozofiji analizirao je utilitaristički liberalni filozof J. S. Mill koji je predložio tzv. princip štete, prema kojem „država može opravdano intervenirati protiv pojedinca samo ako intervencija sprječava štetu”. (Folland, 2021.). Tako, primjerice, država ne bi trebala intervenirati protiv izvantjelesne oplodnje ili izdavanja kontroverznih knjiga i sl., ako su bezopasne. (Folland, 2021.) Slično vjerojatno ne bi trebalo biti intervencija protiv digitalnih alata ako ne uzrokuju štetu. Međutim, je li to baš slučaj?

Problem nasilja nije zanimljiv samo sa stajališta filozofije ili etike, već se više disciplina bavi različitim aspektima teme poput psihologije, pedagogije, politologije, prava itd. Zanimljivo je i pitanje vezano uz štetu u vezi sa samoobranom (vidi, npr. Frowe, Parry, 2021.).

Digitalni aspekti štete i nasilja

U digitalnom svijetu postoje različiti načini manifestacije štete i nasilja. Nasilje i povrede mogu se snimiti i prikazati u nekoliko oblika, a videozapisi štetnih radnji mogu se masovno dijeliti na internetu. To može imati različite posljedice. Može pomoći u identificiranju i praćenju kriminalca. Međutim, može i naškoditi ljudima koji to gledaju.

U isto vrijeme, u tijeku je rasprava o učincima nasilnih videoigara (vidi, npr. Greitemeyer, 2019.), filmova i videozapisa s nasilnim sadržajem, posebno na djecu zbog mogućeg poticanja neosjetljivosti, odnosno manjka empatije, ali i daljnjeg širenja štetnog ponašanja poput zlostavljanja i drugih oblika nasilja prema drugim ljudima, životinjama, prirodnim bićima, imovini itd.

Korištenje digitalnih tehnologija može dovesti do raznih štetnih posljedica, primjerice, ovisnosti (npr. o društvenim mrežama ili mobilnim uređajima općenito). Također, različiti aspekti upravljanja podacima mogu biti štetni i dovesti do npr. povrede privatnosti, gubitak imovine itd. Postoji i velik broj slučajeva zlostavljanja na internetu.

Kako nam filozofski pristup šteti i nasilju može pomoći da se nosimo s problemima u digitalnom svijetu?

Kao što je prethodno skicirano, tema digitalne štete i nasilja može se i treba analizirati s filozofske i etičke točke gledišta. Pitanje u digitalnoj eri je, primjerice, povezano ne samo s gore navedenim problemima, već i s problemom odgovornosti – tko će biti odgovoran u velikom lancu doprinositelja sadržaju u digitalnom području? Štoviše, pitanje je još kompliciranije kada se tome doda i umjetna inteligencija. Tko je odgovoran za štetu digitalne tehnologije? Korisnik, dizajner, programer, tvrtka, šef tvrtke, umjetna inteligencija ili netko drugi? U kojem su smislu odgovorni? Tko može biti pozvan na odgovornost i u kojoj mjeri? Možemo li koristiti pristup J.S. Mill-a na štetu? Možemo li primijeniti načela takozvanog nekonzekvencijalizma koji se radije fokusira na motive ili principe konsekvencijalizma koji se fokusiraju na učinak štete? Ili trebamo stvoriti nova moralna pravila

(Picture: Pixabay)

Vjerodostojnost i autoritet

Što su vjerodostojnost i autoritet?

Vjerodostojnost (kredibilitet) je neupitno oslanjanje na karakter, sposobnost, snagu ili istinitost nekoga ili nečega. Netko ili nešto nam postaje pouzdano na temelju ispunjenja nekoliko parametara. Blisko povezan s pojmom pouzdanosti je i pojam autoriteta kao nekoga ili nečega što jest ili bi trebalo biti pouzdano na neki način. Pojam autoriteta, međutim, nije lako utvrditi - njegove su granice postale elastične, mijenjaju se prema svom mjestu u kontekstu određene teorije. U društvenim znanostima, dominantno shvaćanje autoriteta je ono koje ga shvaća kao svojstvo osobe, funkcije, službe ili vlade koja autorizira (čini legitimnim) odluke i naredbe izdane u njihovo ime. Autoritet se koristi za opisivanje nekog stvarnog sustava moći ili društvene kontrole koji oni koji uključuju smatraju legitimnim.

U političkoj filozofiji, pojam autoriteta koristi se za definiranje odnosa između vladara i onih kojima se vlada te za razlikovanje tog odnosa od drugih odnosa. Političku vlast provodi država – ona na mnogo načina kontrolira živote svojih građana. Politički filozofi se pitaju: Kada je vlast legitimna? Ovisno o nečijem razumijevanju autoriteta, ovo pitanje može biti isto kao i pitanje kada je prisila od strane nekoga tko sebe vidi kao autoritet legitimna. Kada imamo obvezu pokoravati se autoritetu?

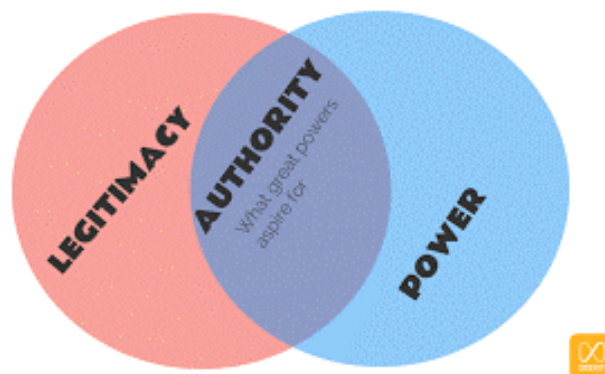
Istaknuta politička filozofkinja Hannah Arendt razlikovala je autoritet od moći, od prisile silom i od uvjeravanja argumentima.

Prema njoj, autoritet je:

- De facto odnos (to je pravo odlučivanja, a ne moć odlučivanja).
- Imati de facto vlast zahtijeva da država ima moć prisiliti na poštovanje zahtjeva upravo one koji to ne žele
- autoritet može postojati bez moći
- također se odnosi na odnose izvan politike i u vjeri, obrazovanju, obitelji
- to je poseban komunikacijski odnos između govornika i njegova iskaza i slušatelja i njegova odgovora

Prema nekim autorima, mogu se razlikovati tri osnovne vrste legitimne vlasti:

- 1) kao opravdanu prisilu - izuzetno krhki koncept - država ga može primijeniti samo kada okupira teritorij stečen kao ratni plijen
- 2) kao mogućnost izvršenja obveza - tijelo je ovlašteno izdavati naloge
- 3) kao pravo vladanja - autoritet ima dopuštenje izdavati naredbe i donositi pravila te također prisiljavati druge da im se pokoravaju.

Problemi s vjerodostojnošću i autoritetom u digitalnom svijetu?

Prvi problem može biti povezan s razlikom između političkog autoriteta kao normativnog koncepta (ili moralno legitimnog autoriteta) i političkog autoriteta kao nenormativnog koncepta (ili de facto autoriteta). Reći da država ima autoritet u normativnom smislu znači reći nešto normativno o odnosu između države i njezinih podanika. De facto vlast se razlikuje od političke moći. Politička vlast odnosi se na sposobnost nositelja vlasti da prisile druge da djeluju na način na koji oni žele, čak i kada građani ne žele činiti ono što nositelji vlasti zahtijevaju od vlasti. Politička moć (vlasnik moći) djeluje u carstvu prijetnji i ponuda. Država ima de facto vlast ili legitimnu vlast jer ima moć prisiliti građane. Ovo je bitno za sposobnost države da održi javni red i uvjeri one koji je doživljavaju kao vlast kako će moći učiniti ono što je potrebno.

Drugi problem leži u razlikovanju teorijskog i praktičnog autoriteta. Teorijski autoritet u određenom području intelektualnog istraživanja je stručnjak u tom području. Teorijski autoriteti prvenstveno funkcioniraju pružajući savjete laiku koje on može slobodno prihvatiti ili odbaciti. Prosudbe teorijskih autoriteta daju ljudima razloge za vjerovanje, dok se prosudbe praktičnih (političkih) autoriteta obično uzimaju kao razlozi za djelovanje. Teorijski autoriteti obično ne nameću dužnosti drugima iako mogu savjetovati što je nečija dužnost. Praktične (političke) vlasti izdaju direktive koje ljudima daju razloge za djelovanje, a ne razloge za vjerovanje. Uloga praktičnih (političkih) vlasti je natjerati ljude da djeluju na određeni način kako bi se riješili različiti problemi kolektivnog djelovanja, kao što su različiti tipovi problema koordinacije, sigurnosni problemi i problemi slijepog putnika.

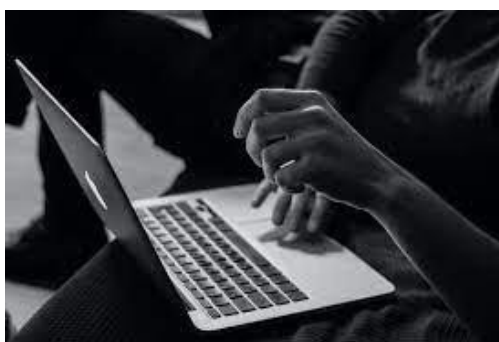

Drugo aktualno pitanje odnosi se na raspravu o nekompatibilnosti moralne autonomije i političkog autoriteta. Osnovna ideja je da je nekompatibilno da se subjekt pokorava zapovijedima autoriteta samo zato što je to zapovijed autoriteta. Političke obveze koje proizlaze iz vlasti ne mogu se u potpunosti opravdati. Podvrgavanje autoritetu zahtijeva odricanje od prava djelovanja prema vlastitoj prosudbi (ne biti moralno autonoman). Dužnost autonomije stoga je nespojiva s dužnošću pokoravanja političkoj vlasti. Poštivanje političkih obveza ovisi o legitimnosti vlasti – legitimitet ovisi o pristanku. U nedostatku suglasnosti, država nema pravo prisiljavati građane da se pridržavaju njezinih uputa. Građani trebaju razmotriti pitanje svoje poslušnosti pojedinačno, od slučaja do slučaja.

Ugledni politički filozof Joseph Raz ponudio je inspirativno opravdanje autoriteta. Raz koristi primjer reguliranja cestovnog prometa putem propisa. Praksa vlasti leži u razumijevanju razloga donošenja propisa i odgovornom djelovanju građana. Pokazuje kako su dobrobiti koje država daje u suštini dobrobiti za svakog građanina. Građani mogu imati vlastite ideje o stilu vožnje i brzini, ali propisi čine te individualne stavove nevažnima, a postoji i kazna za nepoštivanje. Građani se svejedno mogu očitovati (imati svoje mišljenje) o propisima.

Kako nam razumijevanje vjerodostojnosti i autoriteta mogu pomoći?

S obzirom na način na koji su uvedeni pojmovi vjerodostojnosti i autoriteta, mogli bismo steći dojam da su to međusobno povezani pojmovi koji nisu korisni za probleme digitalnog svijeta. Međutim, to je pogrešno shvaćanje. U nekoliko poglavlja ove publikacije spomenuli smo ulogu koju kritičko mišljenje, sposobnost argumentiranja i rada s informacijama te odabira njihovih izvora igraju u razvoju i stabilizaciji demokratskog društva. Digitalni svijet postao je ključni izvor informacija za mnoge od nas, zahvaljujući svojoj brzini, interaktivnosti i raznolikosti. Trenutno u svijetu postoji više od 1,9 milijardi web stranica. Na Internetu je, dakle, moguće pronaći gotovo sve. Ali kako znamo što se od ovog širokog spektra informacija može smatrati pouzdanim? Kako znamo čije bi mišljenje za nas trebalo imati težinu vezanu uz određenu temu?

Prije nego što se odlučite koristiti bilo koji resurs pronađen na Internetu, korisno je slijediti nekoliko smjernica:

- temeljito istražite web stranicu (renomirane stranice imaju popis autora/održavača),
- saznati cilj i svrhu stranice te kome je stranica namijenjena,
- identificirati autora,
- biti svjestan objektivnosti (razlikovati činjenice od mišljenja),
- pravovremenost, kada je informacija dobivena, objavljena,
- usporediti dobivene informacije s drugim izvorima, npr. enciklopedije ili izjave stručnjaka na tom području (http://library.cutn.sk/Slovak/?page=internet_use_policy)
- rad s primarnim izvorima u online okruženju kao što su:
 - javne ankete
 - istraživački podaci
 - intervjui
 - podaci Zavoda za statistiku
 - vladini dokumenti
 - audio, video zapisi
 - znanstveni članci, monografije
 - novinske agencije.

Ako na ovaj način u prvom koraku ispitamo izvor objavljene informacije, ako shvatimo je li način na koji se informacija prezentira izravno napada naše emocije ili, naprotiv, apelira na naš razum, ako shvatimo da je autor članak vjerodostojan stručnjak - tj. autoritet - na tom području, imamo sve razloge da informaciju smatramo vjerodostojnom. To, međutim, ne znači da o takvim informacijama ne treba kritički promišljati. Kao što znamo, svatko, pa i stručnjak koji mu vjerujemo na riječ, može pogriješiti i nikome se ne smije slijepo vjerovati. Zsigurno ne kod ljudi čije je poznavanje problematike rezultat vlastitog internetskog 'istraživanja' i za koje je izraz 'argument' uvreda.

Vlasništvo i prava

What is ownership and what are rights?

Vlasništvo se u filozofiji odnosi na koncept posjedovanja kontrole, posjeda ili prava nad nečim, bilo da se radi o fizičkim objektima, idejama ili drugim entitetima. Filozofske rasprave o vlasništvu često istražuju prirodu vlasništva i njegove etičke implikacije. Filozofija nastoji odgovoriti na pitanja kao što su:

- Što zaista posjedujemo?
- Jesu li znanje i iskustva jedini entiteti koje zapravo posjedujemo?
- Kako možemo posjedovati materijalne stvari?
- Koja su naša prava na stvari za koje mislimo da su naše?

Odgovorima na prethodna pitanja možemo odgovoriti na suvremena pitanja o pravima i vlasništvu u stvarnom i digitalnom svijetu. Evo nekoliko zanimljivih tumačenja pojmova prava i vlasništva u povijesti filozofije.

Engleski filozof **John Locke** (1632. - 1704.) tvrdio je da pojedinci imaju prirodno pravo na stjecanje i posjedovanje imovine svojim radom. Prema Lockeu, kada osoba kombinira svoj rad s neposjedovanim resursima, stječe legitimno vlasništvo nad proizvodom.

Karl Marx (1818. - 1883.) osporio je ideju privatnog vlasništva nad sredstvima za proizvodnju. Marx je tvrdio da privatno vlasništvo održava društvene nejednakosti te je zagovarao kolektivno vlasništvo i ukidanje privatnog vlasništva u korist zajedničkog vlasništva.

Jean-Paul Sartre (1905. - 1980.) i drugi egzistencijalistički filozofi ističu odnos između vlasništva i osobnog identiteta. Oni tvrde da pojedinci mogu doživjeti osjećaj vlasništva nad svojim izborima, postupcima i samim postojanjem. Vlasništvo se u ovom kontekstu odnosi na ideju osobne odgovornosti i autentičnosti.

Pravni sustavi definiraju i štite vlasnička prava, dok se etička razmatranja bave pitanjima pravednosti, raspodjele i društvene odgovornosti vlasnika spram drugih. Ove perspektive pružaju različite leće kroz koje se vlasništvo može razumjeti i vrednovati. Koncept vlasništva u filozofiji presijeca se sa širim raspravama o individualnim pravima, društvenoj pravdi, ekonomskim sustavima i osobnoj autonomiji.

Problem vlasništva i prava u digitalnom svijetu: digitalna privatnost i digitalno očuvanje

Pitanje vlasništva i prava u digitalnom svijetu složeno je i u stalnom je razvitku, a uključuje širok raspon pravnih, etičkih i tehnoloških izazova. Ključni problemi za koje je potrebna filozofija su:

Digitalne tehnologije olakšale su stvaranje, dijeljenje i reprodukciju **prava intelektualnog vlasništva** poput glazbe, filmova, softvera i pisanog sadržaja. To je pokrenulo pitanja o kršenju autorskih prava, odnosno piratstvu i poštenoj upotrebi. Uspostavljanje ravnoteže između prava kreatora sadržaja i interesa potrošača i javne domene stalni je izazov. Ako koristimo Lockeovu filozofiju, jasno je da kada osoba kombinira svoj rad s neposjedovanim resursima, stječe legitimno vlasništvo nad rezultirajućim proizvodom. Ali ako slušamo Marxa, onda neka glazba, filmovi i softver mogu biti u javnoj domeni, besplatni za sve.

Kako svi provodimo veći dio svog osobnog i profesionalnog života na internetu, pitanje **digitalne privatnosti** postaje najvažnije. Pitanja vlasništva podataka, privole i kontrole dovela su do rasprava o propisima o privatnosti i zakonima o zaštiti podataka. Najčešće se digitalna privatnost odnosi na to koliko se slobodno osobni sadržaj može širiti u digitalnom svijetu. Ovo je danas vrlo važno etičko pitanje. Jedno od ključnih etičkih načela u digitalnoj privatnosti je koncept informiranog pristanka. Pojedinci bi trebali imati pravo znati koji se podaci o njima prikupljaju i kako će se koristiti te mogućnost pristanka ili odustajanja od prakse prikupljanja podataka. Kada tvrtke ili organizacije ne uspiju pružiti jasne informacije ili manipuliraju korisnicima da daju pristanak, pojavljuju se etički problemi. Informirani pristanak neophodan je za poštovanje individualne autonomije, osiguranje etičkog ponašanja i zaštitu prava, odnosno dobrobiti pojedinaca. Digitalna privatnost je važna i za vas. Moramo biti svjesni na što pristajemo u digitalnom svijetu. Često kliknemo "Slažem se" kako bismo dobili igricu ili pogledali film, a da ne pročitamo na što pristajemo. Problem digitalne privatnosti povezan je s pitanjima digitalnog identiteta i pripadajućih prava. Online krađa identiteta, lažno predstavljanje i digitalne osobe mogu zamagliti granice vlasništva i predstavljanja. Moramo biti oprezni i moramo znati s kim dijelimo svoj digitalni identitet. Čuvajte svoj digitalni identitet jer on je samo vaš.

Osiguravanje dugoročne dostupnosti i očuvanja digitalne imovine, posebno u tehnološkim okruženjima koja se brzo mijenjaju, još je jedan izazov. Je li istina da nam stvarni fizički identitet danas postaje sve manje važan, a digitalni identitet sve važniji?

Postavljaju se pitanja tko bi trebao biti odgovoran za očuvanje digitalne baštine. Taj se problem često naziva **digitalno očuvanje**. Digitalno očuvanje može se promatrati kao filozofski problem kada se razmatra u širem kontekstu znanja, kulture i očuvanja ljudske baštine. Postavljaju se filozofska pitanja o prirodi informacije i njezinoj vremenitosti (temporalnosti).

Kako definiramo postojanost i autentičnost digitalnog znanja u digitalnom krajoliku koji se stalno mijenja? Filozofske rasprave istražuju kako digitalno očuvanje doprinosi kontinuitetu kulture i prijenosu znanja kroz generacije. Koja je uloga digitalnih artefakata u oblikovanju kolektivnog sjećanja i identiteta? Koliko je naš cjelokupni (pravi) identitet trenutno povezan s našim digitalnim identitetom? Ako smo u digitalnom svijetu svi samo globalni digitalni identiteti, koliko je ugrožen naš lokalni, nacionalni identitet? Gubimo li sebe ako zaboravimo dio svog stvarnog, recimo, fizičkog identiteta? Ovo je vrlo složeno filozofsko pitanje. Uz svu ovu složenost filozofskih problema, možete si postaviti i etičko pitanje: Ako je nešto besplatno dostupno na internetu, ali znate da je to digitalna krađa, hoćete li platiti taj sadržaj ili riskirati i koristiti ga besplatno? Sada ste u etičkoj dilemi i to digitalno-analognoj etičkoj dilemi.

Kako nam filozofija može pomoći u razumijevanju digitalnog vlasništva i digitalnog očuvanja?

Filozofska proučavanja vlasničkih prava i koncepcija vlasništva posebno su relevantna u kontekstu digitalnog vlasništva. Digitalnom imovinom može se upravljati nizom teorija vlasništva, od teorija utilitarne distribucije do Lockeovih koncepata stjecanja temeljenog na radu. Pitanja poput toga može li se doista "posjedovati" digitalni sadržaj, s obzirom na njegovu nesuparničku i lako repliciranu prirodu, mogu se razjasniti kroz filozofsku misao. Moralni temelji digitalnog vlasništva i ravnoteža između privatnosti i sigurnosti mogu se procijeniti pomoću etičkih teorija poput utilitarizma, deontologije i etike vrline. Filozofska razmatranja postojanja, nepostojanja i vremena iznimno su relevantna za područje digitalne zaštite. Postoji zabrinutost u pogledu prirode njihovog informativnog sadržaja, njihove trajnosti kroz vrijeme i ontologije digitalnih objekata. Na naše razumijevanje načina na koji digitalni entiteti traju ili se mijenjaju utječu filozofske rasprave o identitetu i postojanosti, kao i metafizika informacija. Rasprave o digitalnom očuvanju pod utjecajem su i etičkih pitanja. Deontološka gledišta mogu istaknuti obveze prema budućim generacijama ili prema proizvođačima digitalnih djela, ali utilitarističke studije mogu procijeniti ukupnu društvenu korist koju dobiva održavanje nekog digitalnog sadržaja. O važnosti očuvanja digitalnih artefakata kao primjera ljudske genijalnosti i kulturnog nasljeđa mogli bi govoriti i egzistencijalistički filozofi. Filozofija stoga pruža snažan konceptualni okvir za razumijevanje zamršenih problema digitalnog vlasništva i očuvanja. Baveći se temeljnim filozofskim pitanjima, možemo saznati više o prirodi digitalne imovine, pravima i obvezama povezanim s njom te moralnim načelima upravljanja njome za buduće generacije.

Sebstvo i identitet

Što je sebstvo? Što je identitet?

Pitanja o vlastitom sebstvu i identitetu tisućljećima su fascinirala mislioce, filozofe i znanstvenike, čineći okosnicu rasprava o tome što znači postojati, biti svjestan i biti čovjek. U ovom poglavlju ćemo razmotriti što su sebstvo (ličnost) i identitet, kako netko može upoznati sebe i kako su ličnost i identitet povezani s internetskim okruženjem.

Koncept „sebstva/jastva“ je zamršen i istraživao je u raznim disciplinama poput filozofije, psihologije, neuroznanosti, pa čak i teologije. U svojoj srži, koncept sebstva odnosi se na individualnu svijest bića i iskustvenu percepciju vlastitog bića, znanja i vrijednosti pojedinca. Filozofi su dugo razmišljali je li „ja“ statično ili se stalno mijenja. Je li sebstvo koje prepoznajemo danas isto kao ono s kojim smo se identificirali jučer? Ili je u neprestanom tijeku, oblikovan našim iskustvima, emocijama i neumoljivim maršem vremena?

U tandemu sa sebstvom je pojam identiteta. Dok se sebstvo bori s pitanjima svijesti i percepcije, identitet se odnosi na etikete, uloge i attribute koje si pripisujemo i koje društvo pripisuje. Oni se mogu odnositi na rasu, spol, kulturu, profesiju ili bezbroj drugih deskriptora. Tako se netko može identificirati kao Afroamerikanac, Nijemac, liječnik, žena, majka, musliman i tako dalje. Sada možemo reći da ljudska bića imaju različite identitete koji su međusobno povezani. Koherentan diskurs je onaj diskurs koji omogućuje integraciju različitih identiteta, a prema Umutu Oezkirimljiju (2000, 230-233), moguće je utrti put do razumijevanja redefiniranog identiteta koji zahtijeva različite konstrukcije identiteta. Oni se grade u susretima i komunikaciji i oblikuju u specifičnim povijesnim situacijama. Ljudi izgrađuju određene identitete tijekom života, a određene vrste identiteta mogu se mijenjati tijekom godina (npr. nevjernik postaje vjernik, školarac postaje zaposlenik itd.).

Filozofski, identitet je mjesto gdje se osobni narativ križa s kolektivnim diskursom. Ovdje se također križaju identitet i sebstvo. Filozof John Locke je na primjer postulirao „teoriju pamćenja“ identiteta, sugerirajući da je osobni identitet ukorijenjen u kontinuitetu svijesti, dok je David Hume vjerovao da je identitet skup iskustava bez temeljnog sebstva.

Izazov razumijevanja sebe i svog identiteta

Od malih nogu ljudi počinju preispitivati svoje porijeklo. Filozofska pitanja poput "Tko sam ja?" i "Odakle dolazim?" postaju još relevantniji tijekom adolescencije. Mladi (pa i neki stariji) danas vrlo teško odgovaraju na pitanja koja im se postavljaju. Društvene mreže diktiraju suvremene trendove koji su prolazni i brzo prihvaćeni, što dovodi do velike zabune u identifikaciji.

Drugi izazov vezan je uz ljudsku potrebu za prihvaćanjem, što je za ljudsku vrstu tijekom evolucije bio način preživljavanja. Ljudi često oponašaju druge odmičući se od svog jedinstvenog i suštinskog identiteta jer se boje da ih društvo kojem žele pripadati neće prihvatiti takve kakvi jesu. Pritom često potiskuju svoje pravo „ja“, možda se čak i prikrivaju i boje reći ono što misle. Mladi često negiraju da slušaju određenu glazbu ili se oblače onako kako je to trenutno moderno, čak i ako im taj stil ne stoji ili im se ne sviđa.

Osjećaj da nisam dovoljno dobar takav kakav jesam također dovodi mlade do očaja i takozvane krize identiteta, što dovodi do velike zbunjenosti, depresije i stalne potrage za višim smislom života. Mladi često ne mogu donijeti važne životne odluke ili su pod velikim pritiskom da ih donesu. Često ni sami ne znaju što žele za sebe, što je na neki način i posljedica modernog svijeta koji virtualnim oglašavanjem i gotovim rješenjima mladima diktira što je dobro za njih i što im je potrebno da budu sretni i ispunjeni.

Kako možemo spoznati sebe kroz filozofske pristupe?

Filozofija nudi niz alata koji nam pomažu da upoznamo sami sebe, a mogu nam pomoći i pristupi iz drugih disciplina. Prvo što možemo učiniti je povući se nakratko u osamu i prepustiti se tišini. Tek kada naučimo biti sami sa sobom, slušati sebe i imenovati svoje želje i osjećaje, možemo se prepoznati. U tome nam mogu pomoći razni upitnici. Moramo biti iskreni u odgovorima na pitanja tko smo i što želimo. Naši odgovori ne bi trebali izgledati kao da pokušavamo zadovoljiti druge.

Pritom si možemo postaviti sljedeća pitanja:

- Tko sam ja?
- Što volim?
- U čemu sam dobar?
- Koje talente imam?
- Što želim raditi?
- Koje su moje najvažnije vrijednosti?

Također je važno probati što više stvari. Možemo sudjelovati u različitim raspravama i trenirati formiranje vlastitih mišljenja na temelju toga tko smo i za što se zalažemo. Također moramo biti sigurni da možemo opravdati svoje mišljenje.

Sebstvo i identitet u online okruženju

U našem međusobno povezanom digitalnom dobu, online okruženje postalo je neodvojiva komponenta modernog postojanja, nudeći nove dimenzije prastarim filozofskim predodžbama o sebi i identitetu. Od virtualnih identiteta do avatara, internetski prostor pruža jedinstvenu platformu na kojoj se tradicionalno shvaćanje sebe dovodi u pitanje i proširuje.

Mrežno okruženje omogućuje stvaranje **virtualnih identiteta**, gdje pojedinci mogu predstaviti svoje verzije koje mogu biti ili produžetak njihovih izvanmrežnih identiteta ili nešto sasvim drugačije. Virtualni identitet nudi priliku za stvaranje digitalne osobe koja je u skladu s težnjama, fantazijama ili željenom javnom percepcijom pojedinca. Ovo digitalno predstavljanje sebe moglo bi biti dotjeranije, avanturističkije ili čak autentičnije od onoga što se prikazuje u offline, svakodnevnim interakcijama.

Avatari, osobito u igrama ili virtualnim svjetovima, dodaju još jedan sloj ovom diskursu. Avatar služi kao digitalno utjelovljenje, prikaz u virtualnom svijetu koji može imati vlastitu osobnost, izgled i narativ. Za mnoge avatari postaju duboko osobni produžeci samih sebe. Oni nude prostor za istraživanje - različitih spolova, vrsta, sposobnosti i uloga - koji može biti nedostižan ili izazovan za istraživanje u fizičkom svijetu.

Mrežno okruženje također olakšava upravljanje višestrukim identitetima. Osoba može imati različite osobe na različitim platformama: profesionalac na LinkedInu, fotograf na Instagramu, politički komentator na Twitteru i igrač na Twitchu. Svaki od ovih identiteta može biti različit i odgovarati različitim aspektima nečijeg života, ali svi skladno koegzistiraju u digitalnoj sferi. Ova višestrukost omogućuje pojedincima da se kreću kroz različite prostore, prilagođavajući svoj identitet specifičnim normama i očekivanjima svake platforme.

Iako je fleksibilnost internetskog predstavljanja osnažujuća, ona je svejedno složena. Razlika između mrežnog (online) i izvanmrežnog (offline) ponekad može postati nejasna, što dovodi do egzistencijalnih dilema. Osim toga, pritisak na održavanju savršene online osobnosti može biti psihički naporan. Također postoji opasnost od preuzimanja, manipulacije ili zlouporabe nečijeg virtualnog identiteta, što dovodi do zabrinutosti za privatnost i digitalnu sigurnost.

Filozofski gledano, online okruženje nas potiče da preispitamo granice stvarnosti. Ako nečije virtualne interakcije i iskustva dovode do istinskih emocija, uvida i osobnog rasta, mogu li se smatrati manje "stvarnim" od izvanmrežnih iskustava? Kako se naša digitalna i fizička stvarnost isprepliću, linije koje razgraničavaju sebe i identitet na tim razinama postaju sve poroznije.

Zaključno, online okruženje služi kao zrcalo koje odražava mogućnosti i izazove modernog doba. Poziva nas da se suočimo i rekonceptualiziramo pojmove sebe i identiteta, nudeći platno na kojem se drevno i futurističko neprimjetno spajaju. Dok plovimo ovom digitalnom erom, mi nismo samo sudionici, već i kreatori, neprestano izrađujući, usavršavajući i redefinirajući višedimenzionalnu predstavu ljudskog identiteta.

Sloboda

Sloboda izražavanja i djelovanja

Postoje mnoge definicije slobode i mnogi filozofi su se pitali postoji li slobodna volja. Thomas Hobbes je sugerirao da se sloboda sastoji u tome da ne postoji nikakva vanjska prepreka agentu da radi ono što želi, a David Hume je smatrao kako je slobodna volja jednostavno moć djelovanja ili nedjelovanja. Svi se oni slažu da je slobodna volja sposobnost jedinstvena za ljudska bića koja im omogućuje kontrolu nad svojim postupcima. Sloboda se može podijeliti na dva pojma, a to je sloboda volje s jedne strane i sloboda djelovanja s druge strane. Sloboda volje dolazi prije slobode djelovanja i nužan je uvjet za slobodno djelovanje. Radnje za sobom povlače i neke posljedice, a slobodno djelovanje uključuje odgovornost. Prema dominantnom gledištu o odnosu između slobodne volje i moralne odgovornosti, ako agent nema slobodnu volju, tada taj agent nije moralno odgovoran za svoje postupke. Ne možemo biti odgovorni za radnju koju nismo odlučili učiniti. S druge strane, John Stuart Mill i mnogi drugi filozofi smatraju da sloboda prestaje kada narušava tuđe interese. Vjeruje da je sloboda izražavanja pravo zajednice, a ne samo naše osobno. Ne postoji neograničena sloboda bez posljedica jer naša sloboda može štetiti drugima. Neki su filozofi smatrali da ne postoji takva stvar kao što je slobodna volja u smislu da svako djelovanje ima skup razloga koji dovode do tog fenomena. U tom bi se slučaju čovjekova sloboda mogla naći u traženju razloga i želja iza naših postupaka i manje odlučnosti. Također, postoji sloboda izražavanja koja je temeljno pravo svakog čovjeka, ali se često krši diljem svijeta. Kada je vrijeme za povlačenje granice između slobode izražavanja i govora mržnje? Trebamo li uvijek braniti nečiju slobodu izražavanja ili bismo trebali ograničiti svoje načine komuniciranja na internetu? Saznajmo više o tom problemu.

Problem slobode u suvremenom društvu (internet i sloboda izražavanja)

Opća deklaracija o ljudskim pravima ističe da svatko ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, a to pravo uključuje slobodu mišljenja bez ometanja i slobodu traženja, primanja i širenja informacija i ideja putem bilo kojeg medija i neovisno o granicama (Roksandić Vilička i Mamić 2018: 331). Sloboda izražavanja temeljno je ljudsko pravo i nikada se ne smije kršiti ako želimo demokratsko društvo. Ali problem ostaje i dalje isti, a to je definiranje slobode, ljudskih prava i granice između korištenja i zlouporabe naše slobode. Internet danas omogućuje korisnicima da podijele svoje misli s velikim brojem drugih korisnika i može stvoriti sigurno mjesto za prakticiranje vaše slobode. Upravo sloboda izražavanja koju Internet pruža, kao i mogućnost artikulacije misli, ideja, stavova i uvjerenja bez obzira na granice, u stvarnom vremenu i bez prostornih ograničenja, dovodi do zlouporabe s ozbiljnim posljedicama (Roksandić Vilička i Mamić 2018: 353). Postavlja se pitanje što učiniti s govorom mržnje na internetu i nekim drugim aktivnostima koje promiču i potiču nemoralne radnje jer demokratsko

društvo treba braniti naše pravo na izražavanje mišljenja, ali i štititi svoj online identitet koji može biti eksplicitan koliko god želimo. To nas dovodi do pitanja ravnoteže između neograničene slobode medija i potencijalne štete koja proizlazi iz te neograničene slobode, ili drugim riječima, Popperovog "paradoksa tolerancije": trebamo li tolerirati ono što se ne bi smjelo tolerirati? (Turčilo 2014: 4). Drugi problem modernog društva po pitanju slobode su stalne manipulativne prakse koje se mogu naći na internetu i kroz suvremene sustave nadzora (kontroliranje naših želja putem 'kolačića' i prodaja naših osobnih podataka za malo digitalnog naleta dopamina).

Kako nam filozofija može pomoći u rješavanju modernih problema slobode?

U rješavanju problema pomalo nerješivih pitanja iz područja online etike - poput pornografije, pedofilije, neprovjerenih informacija, vulgarnosti i govora mržnje, teoretičari imaju dva ekstremna stajališta. Prvi se temelji na činjenici da su cenzura i kontrola sadržaja na internetu nužni, a drugi se temelji na činjenici da živimo u demokraciji i da je uvođenje ograničenja radikalna mjera (Ružić 2008: 110). Postoji neki mehanizam kojim se online zajednica regulira, ali internet može biti zaista opasan prostor u kojem netko može zlorabiti svoju slobodu i naštetiti drugim ljudima čak i gore nego u "stvarnom životu". Mora postojati granica naše slobode, a to je sloboda drugih i njihovih vlastitih misli, interesa i želja. S druge strane, internet je postao svijet dezinformacija u kojem smo žrtve neprestane manipulacije. Postajemo žrtve konzumerizma jer smo bombardirani stvarima koje želimo, a ne trebamo, a svaki naš korak obilježen je 'kolačićima' web stranice. Ako razmišljamo poput Spinoze ili mnogih drugih filozofa i pomno promotrimo uvjete naše slobode, možemo otkriti da nas stalno određuju velike tvrtke ili neki influenceri koji žude za pažnjom i manipuliraju postupcima. Možemo biti slobodni samo ako znamo kada nismo.

Odgovornost i anonimnost

Biti anonimnan ili biti odgovoran

Biti anonimnan znači da je vaš identitet tajan i nepoznat. To može značiti učiniti nešto ili govoriti o tome bez otkrivanja tko ste. Odgovornost je nešto što nedostaje pojedincu ako se skriva njegov identitet. To je preuzimanje posljedica za svoje postupke i stajanje iza onoga što činite. S jedne strane, anonimnost može ponuditi oblike sigurnosti, a s druge strane može uskratiti oblike odgovornosti. Riječ "odgovornost" je iznenađujuće moderna. U svim suvremenim europskim jezicima "odgovornost" nalazi dom tek krajem osamnaestog stoljeća. Podrijetlo riječi također je prilično zanimljivo. Izvorna filozofska uporaba "odgovornosti" bila je politička. To je odražavalo podrijetlo riječi. Riječ se koristila za vladu koja je odgovorna narodu.

Pitanje o vezi između anonimnosti i odgovornosti usmjereno je na akcije koje ljudi poduzimaju anonimno, a koje inače vjerojatno ne bi učinile (osobito na internetu). Dilema anonimnosti – što ću učiniti ako se moje radnje ne mogu povezati sa mnom – danas je dostupna većem broju ljudi i njezini se učinci lakše šire (Jordan 2019: 4). Anonimnost se često pogrešno shvaća kao oblik privatnosti ili obrnuto, ali ta su dva koncepta vrlo različita i imaju različite moralne temelje. Da pojasnimo kontrast: anonimnost uključuje želju da se sakrije identitet počinitelja radnji koje mogu imati štetne posljedice za javnost, dok je privatnost tek zahtjev da se javnost ne miješa u misli ili postupke pojedinca koji nemaju praktične posljedice za javnost ili bilo kakav značaj (Lucas 2013: 111). Drugačije je jesu li vaši osobni podaci zaštićeni ili nepoznati, a naši postupci mogu biti radikalno drugačiji s obzirom na tu razliku.

Koncept moralne magle i anonimnih zločina u suvremenom društvu

Već smo vidjeli kako se sloboda pojedinca može zlorabiti i naštetiti drugima, ali sada ćemo vidjeti kako anonimne okolnosti mogu razviti devijantnije ponašanje i kakve je sve stvari normalno ljudsko biće sposobno učiniti s dopuštenjem ili bez odgovornosti. To ne znači nužno da anonimnost uzrokuje problematično ponašanje pojedinaca, već da ih stavlja u drugačije stanje koje utječe na njihovu percepciju i moralne dispozicije, što dovodi do drugačijeg donošenja odluka. Te okolnosti možemo zamisliti kao moralnu maglu koja se pojavljuje kada ne trebamo preuzeti odgovornost za svoje postupke ili nam je identitet nepoznat. Koncept je predstavljen u knjizi *Evil Online* autora Deana Cockinga i Jeroena Van den Hovena (2018.) i opisuje ovaj opći problem našeg vrednovanja, odnosno kako je naše uvažavanje vrijednosti ograničeno, iskrivljeno ili potpuno izvan fokusa. To je situacija u kojoj je teško shvatiti što je ispravno, a što pogrešno učiniti. Tvrde kako se inače moralno kompetentni ljudi mogu ponašati užasno na internetu jer su njihovi kapaciteti za procjenu vrijednosti (još više) zamagljeni

(Cocking i Van den Hoven 2022: 69). Koncept objašnjava kako se ljudi ponašaju kada je sve dopušten, a možemo ga povezati i s eksperimentom iz zatvora Stanford gdje su ljudi prihvatili svoju ulogu čuvara i postali izrazito nasilni prema drugima – zatvorenicima koji su i sami mogli biti čuvari. Bio je još jedan sličan eksperiment u kojem možemo istražiti anonimnu okrutnost koju ljudi imaju u sebi. To je Milgramov eksperiment gdje su ljudi poslušali naredbu koju nisu trebali, a to je da pritisnu dugme i sprže neku anonimnu osobu (do 450 volti iako krici iz sobe nisu bili stvarni). Ljudi koji su pretrpjeli traumu na kraju ušute i pretvaraju se da su umrli. Održan je jednom čak i umjetnički performans o okrutnošću ljudske vrste, ali ovog puta prema životinjama. Umjetnička instalacija se zvala Helena, a postavio ju je Marco Evaristi u muzeju Trapholt 2000. Performans je uključivao sobu s 10 blendera, od kojih je svaki sadržavao zlatnu ribicu. Riblji životi su ovisili o posjetiteljima izložbe, odnosno o njihovoj odluci hoće li uključiti blender i ubiti ih ili neće. Svi ovi eksperimenti otvaraju raspravu o tome kako su okolnosti (odgovornost) uvjet za moralno djelovanje i kako možemo biti bolja ljudska bića ako promišljamo o svojim postupcima i oslanjamo se na neke filozofske moralne teorije i imperitive koji su izmišljeni davno prije interneta.

Kako nam filozofija može pomoći u rješavanju moralne magle?

Lee Rainie i ostali znanstvenici iz Pew Research Center¹ došli su do zaključka da jasna većina (59%) sudionika kaže da bi ljudi trebali imati mogućnost potpuno anonimnog korištenja interneta, a 86% korisnika interneta pokušalo je biti anonimno na mreži i poduzelo barem jedan korak da pokuša maskirati svoje ponašanje ili izbjeći praćenje. Zašto ljudi žele prikriti svoje ponašanje i više vole maglovitu stvarnost? Pokušat ćemo pronaći neke odgovore uz pomoć dviju moralnih teorija ili imperativa dvojice poznatih filozofa kako bismo se uhvatili u koštac sa suvremenom moralnom maglom koju nam svima može pružiti anonimnost na internetu. Prvi je koncept Davida Humea o "ulaženju u nečije cipele" kako bi vidjeli kako je to biti netko drugi i osjećati ono što oni osjećaju. Ta vrsta mehaničke empatije može biti dobar savjet ljudima da moralno preispitaju svoje ponašanje na internetu, posebno ako nekoga maltretiraju ili hakiraju nečiji račun i posebno ako promiču govor mržnje. Ako bismo bili uvrijeđeni, tužni ili frustrirani da je netko učinio potpuno istu stvar, onda to ne bismo trebali učiniti iako nam posljedice nisu poznate, a naš identitet je potpuno nepoznat. Drugi je kategorički imperativ koji je prvi uveo Immanuel Kant i mogao bi biti vrlo koristan moralni kompas u online ponašanju. Zamislite svijet u kojem vaš (ili nečiji drugi) online čin postaje univerzalni zakon i svi jedni drugima rade potpuno istu stvar. Bi li taj svijet bio dobar svijet? Vjerojatno ne jer bi puno ljudi patilo. Kant smatra da uvijek treba djelovati kao da naše djelovanje može postati univerzalni zakon i učiniti našu zajednicu boljom za sve, a ne samo za nas.

¹Više o tome na: https://www.academia.edu/9994676/Anonymity_Privacy_and_Security_Online

Iako anonimnost može biti idealan alat za kriminalce da djeluju i čine nešto što nije moralno prihvatljivo, anonimnost može biti vrlo korisna i nije sve tako crno-bijelo. Atributi anonimnosti, uključujući minimalnu odgovornost, dezinhibiciju i deindividualizaciju, mogu potaknuti snažan politički govor, pružiti sigurnost od odmazde, omogućiti slobodu slobodnog govora i stvoriti snažan osjećaj grupnog identiteta (Bodle 2013: 30). Anonimnost također može pružiti prostor za dojavljivanje kriminalnih radnji ili može biti oružje u obračunu s nekim oblicima represivnih režima. Nije važno kako to radimo, već ono što radimo i zašto to radimo, a filozofija će uvijek biti dobar alat koji će nam pomoći u pronalaženju svog puta u maglovitom digitalnom svijetu.

2. DIO

Filozofske metode

Argument i argumentacija

Što je argument, a što argumentacija?

Kritičko mišljenje je širok pojam koji se odnosi na aktivnosti povezane s procesima razmišljanja, kao što su ispitivanje, istraživanje, rasuđivanje, argumentiranje, opravdavanje, artikuliranje, uvjeravanje, debatiranje, analiziranje, testiranje, predviđanje, planiranje, odlučivanje itd. Kritičko mišljenje je razmišljanje koje se vodi (dobrim) razlozima, a ne npr. željama, predrasudama, strahovima, idiosinkrazijama itd. Kritičko mišljenje može se suprotstaviti nekritičkom mišljenju. To je često slučaj u našem svakodnevnom razmišljanju, barem u nekim njegovim dijelovima, koje je često iracionalno i nelogično, podložno pogreškama i iskrivljenjima ili naprosto nije koherentno. Nasuprot tome, kritičko mišljenje karakterizira utemeljenost na kriterijima koji osiguravaju njegovu jasnoću, preciznost i racionalnost (u smislu argumenata, definicija, objašnjenja). Stoga nastojimo svjesno regulirati vlastito razmišljanje i promišljati o njemu, osvijestiti (skriven) pretpostavke, moguće zablude i slično te poboljšati se pogledu tih aspekata. Jedan od načina da to učinimo je da se prvo usredotočimo na osnove zdrave argumentacije. Moramo pronaći dobre razloge za svoje tvrdnje ili adekvatno odgovoriti na pitanje zašto imamo određeni stav ili zašto tako mislimo.

Argument je struktura u kojoj je određena tvrdnja racionalno podržana razlozima za njezino prihvaćanje. U argumentu, razlozi opravdavaju (tj. podržavaju, opravdavaju, dokazuju, demonstriraju) zaključak, a ta podrška uvjerava razumnu osobu da prihvati taj zaključak. Evo jednostavnog primjera argumenta: Svi ljudi su smrtni. Sokrat je čovjek. Dakle, Sokrat je smrtni. Kako bismo došli do oblika i razumijevanja argumenta, možemo započeti odgovorima na sljedeća pitanja. Koje su premise (i koje su pretpostavke argumenta) koje bi trebale podržati navedeni zaključak? Koji je krajnji zaključak argumenta ili što netko u argumentu pokušava istaknuti, odnosno u što nas pokušava uvjeriti? Koji se zaključci koriste u argumentu i kako oni vode od premisa do zaključka? Argumentacija se sastoji od formuliranja argumenata, slaganja i povezivanja argumenata i stvaranja protuargumenata. Argumentacija je stoga proces konstruiranja, predstavljanja i vrednovanja argumenata na logičan i uvjerljiv način. Uključuje rezoniranje, analizu dokaza, prepoznavanje logičkih pogrešaka i retoričke alate te omogućuje sustavnu i produktivnu razmjenu ideja i obrazloženi diskurs. Dokazi se koriste kako bi se pokazala vjerodostojnost i relevantnost argumenta, a uključene strane mogu iznijeti svoje argumente, protuargumente i dokaze kako bi poduprle svoja stajališta dok se bave potencijalnim prigovorima i izazovima. Cilj je poticati intelektualni rast, potaknuti otvorenost i olakšati konstruktivan dijalog promicanjem obrazloženog diskursa utemeljenog na dokazima.

Izazov lažnih dilema i binarnih argumenata

Ono na što se često susreće u digitalnom svijetu je prisutnost lažnih dihotomija ili binarnih argumenata. Lažna dilema, također poznata kao lažna dihotomija ili lažni izbor, logička je pogreška koja se javlja kada netko predstavi ograničen skup opcija ili alternativa kao da su jedine mogućnosti, previđajući i isključujući druge održive opcije. Obično se pogrešno sugerira da postoje samo dva međusobno isključiva izbora kada, u stvarnosti, mogu postojati dodatne valjane alternative (kao u slučaju rasprave o učinkovitosti i razumnosti cijepljenja protiv Covid-19). Često se koristi kao uvjerljiva taktika da se manipulira ili pojednostavi složena pitanja, ograniči kritičko razmišljanje i prisili pojedince da prihvate jednu opciju umjesto druge. Predstavljanje opcija kao ekstremnih ili polarnih suprotnosti raširen je fenomen u digitalnom svijetu budući da je ljude lako podijeliti po liniji za i protiv. Drevni slučaj koji lijepo pokazuje opasnosti razmišljanja o lažnoj dilemi jest priča o suđenju kralja Salomona. U priči su dvije žene došle pred Salomona da riješe spor oko toga tko je prava majka djeteta; svaka od njih tvrdi da je majka. Salomon predlaže da se dijete podijeli mačem napola. Dakle, mogućnosti su bile dvije, da sami riješe stvar ili da beba bude prepolovljena. Jedna od žena prihvatila je dilemu, i dok rješenje spora nije bilo moguće, prihvatila je da se beba prepolovi. Druga je odbila dilemu i molila da se beba spasi pod svaku cijenu i preda drugoj ženi. Salomon ju je tada proglasio pravom majkom i predao joj dijete budući da je mudro utvrdio kako je ona prava majka. Drugi, aktualniji primjeri i onaj vezan uz digitalni svijet su rasprave o klimatskim promjenama, rasprave o pravima životinja ili rasprave o moralnoj zabrani pobačaja. U prvom navedenom slučaju jedna strana tvrdi da je ljudska aktivnost isključivi uzrok klimatskih promjena, ističući važnost smanjenja emisije ugljika i prelaska na obnovljive izvore energije dok druga strana tvrdi da su klimatske promjene prirodni fenomen i negira ljudski doprinos, sugerirajući da nije potrebno ništa poduzeti. Ono što se često zanemaruje su drugi aspekti (npr. i ljudska aktivnost i prirodni čimbenici koji pridonose klimatskim promjenama i možda postoje drugi dobri razlozi za promjenu načina na koji živimo i našeg stava prema prirodnom okolišu).

Kako nam istina i znanje mogu pomoći u rješavanju lažnih dilema i binarnih argumenata?

Kritičko razmišljanje može nam pomoći da uočimo lažne dileme, posebno fokusiranjem na pretpostavke u argumentima ili narativima s kojima se susrećemo u digitalnom svijetu. Identificiranje zabluda lažnih dilema podrazumijeva prepoznavanje prisutnosti ograničenog broja opcija predstavljenih kao jedinih održivih mogućnosti uz ignoriranje ili odbacivanje drugih održivih alternativa. Često je trag koji nas može navesti na lažnu dilemu upravo iznimno složena situacija u kojoj postoje samo dvije ponuđene mogućnosti, koje se često predstavljaju kao suprotnosti ili krajnosti (izrazi poput "ili/ili", "crno ili bijelo", "s nas ili protiv nas", ili "s nama ili protiv nas"). Ono što je također često prisutno je pretjerano pojednostavljivanje i nedostatak

gradacije. Lažne dileme često previđaju mogućnost stupnjeva među predstavjenim opcijama. Oni predstavljaju oštar kontrast bez razmatranja međupozicija ili različitih razina uključenosti (npr. jednostavna tvrdnja da je moralno (ne)dopustivo konzumiranje mesa, mogla bi omogućiti nijansiraniju formulaciju, kao u slučaju da bismo mogli smanjiti konzumacija mesa u znatnoj mjeri i da bi to imalo mnoge poželjne posljedice). Lažne dileme često koriste emotivno nabijeni jezik, a mogućnosti predstavljene u lažnoj dilemi možda ni nemaju dovoljno opravdanja ili dokaza koji bi poduprli njihovu ekskluzivnost. Oslanjaju se više na retoriku ili uvjeravanje nego na logično razmišljanje i čvrste dokaze, a fokusiranjem na kritičko razmišljanje može nam pomoći u otkrivanju toga.

Zdrav razum

Što je zdrav razum?

Zdrav razum se odnosi na osnovno, praktično znanje koje se široko dijeli među ljudima unutar društva. Često se koristi za opisivanje sposobnosti donošenja zdravih prosudbi i odluka na temelju iskustva i promatranja.

U području filozofije, škotski filozof Thomas Reid (1710. – 1796.) poznat je po svom radu o zdravom razumu. U njegovoj filozofiji, zdrav razum se odnosi na urođenu sposobnost ljudskog uma da uoči i razumije određene osnovne istine o svijetu, kao što su postojanje vanjskog svijeta, postojanje drugih umova i pouzdanost naših osjetila.

Reid tvrdi da se ta uvjerenja ne temelje na empirijskim opažanjima ili zaključivanju, već su umjesto toga "prvi principi" koji su očigledni i odmah istiniti. Vjerovao je da su nam ta načela neophodna kako bismo se uključili u svijet i shvatili svoja iskustva.

Reidove ideje o zdravom razumu bile su utjecajne na razvoj filozofije škotskog prosvjetiteljstva, a o njegovom radu filozofi raspravljaju sve do danas.

Što su neke zaista glupe ideje?

Please don't follow all the trends.

U online svijetu zdravim razumom se lako može manipulirati ili ga potkopati dezinformacijama, propagandom i pristranim izvorima informacija. Dodatno, algoritmi društvenih medija mogu stvoriti "filter balone/mjehuriće" u kojima ljudi primjećuju samo sadržaj koji učvršćuje njihova postojeća uvjerenja, što otežava prepoznavanje i uključivanje u nove ideje i perspektive koje mogu dovesti u pitanje zdravorazumske pretpostavke.

U skladu s prethodno izrečenim - jeste li čuli za Darwinove nagrade?

Darwinove nagrade su ironična priznanja kojima se na duhovit način odaje priznanje pojedincima koji su pridonijeli poboljšanju ljudskog genskog fonda tako što su se slučajno iz njega uklonili vlastitim glupim ili nepromišljenim postupcima. Koncept Darwinove nagrade nastao je 1980-ih i od tada je stekao popularnost kao internetski meme i neformalno priznanje.

Nagrade su nazvane po Charlesu Darwinu, poznatom biologu poznatom po svojoj teoriji evolucije. Ideja iza Darwinovih nagrada je da pojedinci koji se upuštaju u posebno glupe, opasne ili nepromišljene radnje koje rezultiraju vlastitom smrću, nenamjerno uklanjaju vlastite gene

iz baze potencijalnih budućih generacija. Tipičan primjer primatelja Darwinove nagrade bio bi čovjek koji testira pancirni prsluk i otkriva da prsluk zapravo nije otporan na metke.

Važno je napomenuti da su Darwinove nagrade duhovite i da ih se ne smije shvatiti kao ozbiljan znanstveni ili etički koncept. Priče povezane s Darwinovim nagradama često uključuju neobične ili ekstremne incidente i služe kao upozoravajuće priče o važnosti osobne sigurnosti, procjene rizika i zdravog razuma.

Dok su izazovi zdravom razumu uvijek postojali, porast viralnih trendova predstavljao je puno stvarniju opasnost u slučajevima zanemarivanja zdravog razuma.

Tide Pod izazov: U 2018. pojavio se opasan trend na društvenim mrežama, posebno na YouTubeu, Instagramu i Twitteru, gdje su se ljudi snimali kako jedu Tide Pods, kapsule deterdženta za rublje. To se očito kosi sa zdravim razumom jer su ti proizvodi otrovni i nisu namijenjeni ljudskoj prehrani. Trend je doveo do mnogih hospitalizacija, pa čak i smrti, što je izazvalo upozorenja zdravstvenih dužnosnika i tvrtke Procter & Gamble koja ih proizvodi.

Bird Box izazov: Inspiriran Netflixovim filmom Bird Box, postao je popularan početkom 2019. prvenstveno na raznim platformama društvenih medija, uključujući YouTube, Instagram i TikTok. Sudionici su vezivali oči i pokušavali izvršiti različite zadatke, poput navigacije kroz okolinu ili nekih fizičkih aktivnosti. Ovaj trend je predstavljao značajne sigurnosne rizike zbog oslabljenog vida i mogućnosti nesreća.

Vatreni izazov: The Fire Challenge pojavio se oko 2014. i proširio se na više platformi društvenih medija, uključujući YouTube, Vine (koji je u međuvremenu zatvoren) i Facebook. Ovaj trend uključivao je pojedince koji su se namjerno palili, obično polijevajući svoje tijelo zapaljivim tvarima. Cilj je bio snimiti taj čin i podijeliti ga na internetu, što je predstavljalo ozbiljne rizike od opekline i drugih ozljeda.

Skull Breaker izazov: Nastao je na platformama društvenih medija početkom 2020., prvenstveno na TikToku, i brzo se proširio na druge platforme, uključujući Instagram i YouTube. Ovaj opasni izazov uključivao je tri sudionika koji su stajali jedan pored drugog. Dvije osobe na krajevima prevarile bi srednju osobu da skoči, a zatim bi im istovremeno izbacile noge ispod sebe, uzrokujući da padnu unatrag i potencijalno pretrpe ozbiljne ozljede.

Kako korištenje zdravog razuma pomaže spriječiti smrt ili ozbiljne ozljede??

Čini se prilično suvišnim objašnjavati ovo... To je zdrav razum.

Nemojte jesti deterdžent i nemojte se otrovati hranom i nemojte umrijeti...

Ako želite nešto malo detaljnije:

Zdrav razum može biti korisna polazna točka za razmišljanje i donošenje odluka, ali važno je prepoznati njegova ograničenja i pristranosti te zadržati osjećaj kritičke otvorenosti. Bilo da osvijestimo potencijalne dezinformacije ili pristrane izvore informacija, možemo tražiti dodatne perspektive i informacije za informiranje naših prosudbi i odluka. Osim toga, prepoznavanje vrijednosti različitih perspektiva i iskustava može nam pomoći da preispitamo i proširimo naše zdravorazumske pretpostavke što dovodi do nijansiranijeg i informiranijeg donošenja odluka. U konačnici, korištenje kombinacije zdravog razuma i kritičkog razmišljanja može nam pomoći u snalaženju u složenosti online svijeta i donošenju zdravih prosudbi i odluka na temelju dokaza i razloga. Iako ponekad zdrav razum možda nije dovoljan, gotovo uvijek bi bilo dobro ne zanemariti ga u potpunosti. Ako se zapitate: "Protivi li se to zdravom razumu?" a odgovor je "Da". – pobrinite se da imate stvarno čvrste razloge da se tome suprotstavite ili barem imajte neku vrstu strategije upravljanja rizikom uza se.

Definicija

Što je definicija i kako stvoriti (dobru) definiciju?

Kroz naše vrijeme u obrazovanju, stječemo niz definicija. Te se definicije kreću od kemije i biologije do informatike i geografije i svega između. Međutim, jesmo li se ikada zapitali što je zapravo definicija? Koji je značaj definiranja kvalitete? Jesu li definicije koje nas uče u školi dobro oblikovane i pouzdane? Ako nešto ne možemo učinkovito definirati, onda se suočavamo s problemom stoga moramo odmah na početku dati jasno objašnjenje. U slučaju izraza "krava", njezine značajke bi uključivale da je ženska vrsta goveda, da je sisavac, da je papkar, pripitomljena životinja, preživlač, da ima rogove i daje mlijeko. Definicija je izjava koja opisuje ključne značajke pojma. Ne možemo sve te riječi uključiti u definiciju jer definicija ima neka pravila. Prije nekih 2400 godina Aristotel je postavio temeljna načela definicije. Definicija bi trebala biti precizna, ne preširoka ili preuska, te bi trebala pokrivati bitne aspekte pojma. Ključno je izbjegavati kružne definicije ("Mačka je mačka") i umjesto toga dati jasnu i konciznu definiciju. Također treba izbjegavati negativne definicije ("Mačka nije vlak").

Definicija se sastoji od dvije komponente: definiendum i definiens. Definiendum je pojam koji se definira, dok je definiens pojam koji daje definiciju. Definiens uključuje najbližu (višu) kategoriju (*genus proximum*) i specifičnu razliku (*differentia specifica*) koja ju izdvaja od ostalih članova te kategorije.

Pokušajmo definirati nogomet.

- Nogomet je sport koji se igra loptom u dvije ekipe. Može se igrati bilo kojim dijelom tijela, osim rukama od ramena do vrhova prstiju.

Možda možemo dodati još jednu rečenicu da budemo malo jasniji;

- Glavni cilj je zabiti što više golova u protivnički gol kako bi se postigla pobjeda.

U ovoj definiciji nogometa najbliža (viša) kategorija (*genus proximum*) je sport, a specifična razlika (*differentia specifica*) je u tome što se može igrati bilo kojim dijelom tijela, osim rukama od ramena do vrhova prstiju.

Sada pokušajte definirati kravu!

Problem netočnih definicija u digitalnom dobu

Jednostavno je pronaći nevažeće ili netočne definicije pojmova na internetu. Ovo posebno vrijedi za termine koji se široko koriste, poput "filozofije". Još je teže pronaći dobre definicije konkretnih pojmova na internetu. Jedna od prvih definicija "piletine" koju možemo naći na internetu je:

"Kokoš (*Gallus domesticus*) je pripitomljena vrsta koja je nastala od crvene divlje kokoši, porijeklom iz Indije. Također su se djelomično križale i s drugim divljim vrstama divljih kokoši (sive divlje kokoši, cejlonske divlje kokoši i zelene divlje kokoši)." (Wikipedia)

Ako osoba koja nikad nije vidjela kokoš pročita ovo objašnjenje, možda joj neće pomoći u razumijevanju što je to kokoš. U definiciji se koristi *genus proximum* - udomaćena vrsta. Međutim, ostatak opisa je genetska definicija. Da bi ovo objašnjenje imalo smisla, potrebno je poznavanje svih navedenih vrsta koje su pridonijele razvoju kokoši. Nažalost, mnoge su definicije u digitalnom svijetu nejasne ili nevažeće. Ključno je razumjeti kako definirati i prepoznati dobru definiciju.

Dok svakodnevno satima pretražujemo internet, često nailazimo na nepoznate pojmove i tražimo njihove definicije. Međutim, često se susrećemo s nevažećim definicijama. Ako razumijemo temeljna načela logike i značenje definicije, možemo bez napora razlikovati valjanu od nevaljane definicije. Saznajmo što znači definicija, *genus proximum*, *differentia specifica*. Možemo to učiniti jednostavnim slijedeći pravila definicije i tražeći na webu točne i netočne definicije jer nam definicija može pomoći u kretanju kroz digitalnu kakofoniju informacija.

Kako primijeniti definiranje kao filozofsku metodu u digitalnom dobu

U našem modernom digitalnom svijetu okruženi smo nebrojenim količinama informacija. Teško je kretati se kroz toliko informacija. Teško je razlikovati činjenicu od fikcije. S administrativnog stajališta, sposobnost jasnog definiranja koncepata i njihovog provođenja u djelo može nam pomoći u prosijavanju ove preopterećenosti informacijama. S druge strane, internet je pun definicija koje su netočne i neadekvatne. Stoga je bitno razumjeti vještinu definiranja..

Da vidimo. Na web stranici worldhistory.org možemo pronaći ovu definiciju filozofije:

"Riječ filozofija dolazi od grčkih riječi Philo (ljubav) i Sophia (mudrost) i tako se doslovno definira kao "ljubav prema mudrosti". Šire shvaćeno, to je proučavanje najosnovnijih i najdubljih pitanja ljudskog postojanja."

Na najpopularnijoj online enciklopediji (Wikipedia):

“Filozofija (ljubav prema mudrosti na starogrčkom) sustavno je proučavanje općih i temeljnih pitanja koja se tiču tema poput postojanja, razuma, znanja, vrijednosti, uma i jezika. To je racionalno i kritičko istraživanje koje promišlja o vlastitim metodama i pretpostavkama.”

Koje su razlike između ove dvije definicije? Što je najbliža (viša) kategorija (*genus proximum*)? Koja je specifična razlika (*differentia specifica*)? Jesu li iste u obje definicije? U prvoj definiciji, *genus proximum* je “proučavanje”, a u drugoj definiciji je “sustavno proučavanje”. Ovo je značajna razlika jer je “Studija” pojam više razine od “Sustavne studije”, što znači da je “Studija” približan rod “Sustavne studije”. Kada ispitujemo *genus proximum*, druga definicija je preciznija. U drugoj rečenici druge definicije susrećemo još jedan *genus proximum* koji je “racionalno i kritičko ispitivanje”. Ako pogledamo specifične razlike (*differentia specifica*) između dviju definicija, prva se definicija odnosi na proučavanje “najosnovnijih i najznačajnijih aspekata ljudskog postojanja”. Druga definicija, prema Wikipediji, opisuje *differentia specifica* kao proučavanje “općih i temeljnih pitanja koja se tiču tema kao što su postojanje, razum, znanje, vrijednosti, um i jezik”. U tom je kontekstu točnija druga definicija. Objе definicije su prihvatljive, ali je druga malo bolja. Nažalost, netočne definicije su češće na internetu. Jednim klikom možemo pronaći ovakvu definiciju.

“Filozofija je uvijek bila potraga za duhovnom istinom, proces koji produbljuje naše razumijevanje prirode, čovječanstva i svemira.” (New Acropolis.org.)

Ovdje imamo definiciju koja dolazi iz drugačijeg konteksta - naime, *genus proximum* ovdje je “tražiti”. Filozofija se može opisati kao potraga za istinom, ali ne kao duhovna istina kao što je ovdje napisano. Ako to želimo definirati na ovaj način, trebamo dodatno objasniti i što se podrazumijeva pod duhovnom istinom. Međutim, ova je definicija preuska i nejasna. Je li duhovna istina jednostavno nevidljiva istina ili vjerovanje ljudi? Bi li se kemijski procesi smatrali duhovnom istinom ili jednostavno istinom? Postavlja se sve više i više pitanja.

Kritičko mišljenje

Što je kritičko mišljenje?

Posljednjih godina su svima puna usta kritičkog mišljenja. Izraz 'kritičko mišljenje' postao je toliko popularan da ga koriste čak i oni koji ni ne razumiju što je to. Stoga je potrebno točno definirati što je kritičko mišljenje i čemu ono služi.

Kritičko mišljenje usko je povezano s filozofijom i logikom jer se temelji na filozofskom razmišljanju. Formalna i neformalna logika osnovna su pravila po kojima kritički razmišljamo. Jedna od definicija kritičkog mišljenja je "Kritičko mišljenje je laka filozofija". Ne možemo govoriti o kritičkom mišljenju bez filozofije. Postoje tisuće različitih definicija kritičkog mišljenja, od kojih bi jedna od najfunkcionalnijih mogla biti ova:

"Kritičko mišljenje je takav način razmišljanja - o bilo kojoj temi, sadržaju ili problemu - u kojem mislilac poboljšava kvalitetu svog razmišljanja vještim preuzimanjem kontrole nad strukturama svojstvenim razmišljanju i nametanjem intelektualnih standarda nad njima."
(Paul, Elder, 2002., 15)

Kritičko mišljenje samo po sebi ne sadrži nikakve konkretne vrijednosti ili principe koje bi netko pokušavao nametnuti poučavanjem kritičkog mišljenja. To je način razmišljanja u kojem netko treba izbjegavati emotivne sadržaje i proizvoljna načela. Kritičko mišljenje mora biti nepristrano i temeljeno na zdravom razumu i dosljednom zaključivanju.

Kritičko mišljenje ima svoje oblike, a to su formalna i neformalna logika. Naziv "formalna logika" najčešće se koristi kao oznaka za "aristotelovsku" ili "tradicionalnu" logiku. Opisuje oblike ispravnog mišljenja. Formalna logika ispituje pojmove, sudove i zaključke (silogizam, polisilogizam, pogreške zaključivanja itd.). S druge strane, "neformalna logika" mnogo je mlađa od formalne logike i sve je prisutnija u posljednjih pedesetak godina, ponajviše zahvaljujući razvoju teorija kritičkog mišljenja. Neformalna logika je proširenje logike koja uspostavlja nove kanone mišljenja koji se koriste u "živom razgovoru". Prirodno je da se formalna logika i retorika susreću u kritičkom mišljenju pa se čak može tvrditi da je neformalna logika rezultat formalnih koncepata tradicionalne logike i umjetnosti razgovora proizašle iz retorike. Iako je "granicu" između formalne i neformalne logike naizgled lako definirati, teško ju je povući u "živom razgovoru". Važno je da nam i formalna i neformalna logika pruže alate koji su nam potrebni za kritičko razmišljanje.

Problem nekritičkog mišljenja u digitalnom svijetu

Digitalni svijet učinio je pristup informacijama lakšim nego ikada. Međutim, također je otežao razlikovanje pouzdanih od nepouzdanih informacija. To je dovelo do povećanja nekritičkog razmišljanja, što je tendencija prihvaćanja informacija bez pitanja.

Mnogo je čimbenika koji pridonose nekritičkom razmišljanju u digitalnom svijetu. Jedan čimbenik je sama količina dostupnih informacija. Danas imamo pristup informacijama iz cijelog svijeta, većinom nefiltriranih i neprovjerenih. Zbog toga može biti teško znati u što vjerovati. Još jedan čimbenik koji pridonosi nekritičkom razmišljanju je lakoća kojom se informacije mogu podijeliti. Društveni mediji također su pridonijeli problemu nekritičkog razmišljanja. Platforme društvenih medija osmišljene su kako bi zadržale angažiranost korisnika, a jedan od načina na koji to čine je preporukom sadržaja koji potvrđuje njihova postojeća uvjerenja. To može stvoriti komore odjeka u kojima su ljudi izloženi samo informacijama koje učvršćuju njihova stajališta. Kao rezultat toga, manje je vjerojatno da će preispitivati ili kritički procjenjivati informacije koje im se prezentiraju.

Kritičko mišljenje kao medijska pismenost u digitalnom svijetu

Medijska pismenost je sposobnost primjene vještina kritičkog mišljenja na poruke, znakove i simbole koje prenose masovni mediji.

Danas je količina informacija s kojima se susrećemo u digitalnom svijetu nevjerojatna, a kritičko razmišljanje daje nam alate za snalaženje u takvom svijetu. Možemo reći da nam za razvoj vještina kritičkog mišljenja neka kritična pitanja mogu pomoći da pronađemo put kroz mnoštvo informacija. Kada želimo ispitati neku informaciju, možemo pitati:

TKO (Tko je to napisao? Kome koristi informacija? Tko zna više o predmetu informacije? Koje su izvore, ako ih ima, koristili autori informacije? Na koga će informacija utjecati?)

ŠTO? (Što mi istražene informacije ne govore? Želim li znati više o ovoj temi/informaciji? Što još želim znati? Što je najvažnije, a što najmanje važno u tim informacijama? Koji su najjači i najslabiji aspekti informacija?)

GDJE? (Gdje je izvor ove informacije? Gdje se dogodio događaj opisan u informaciji? Gdje su argumenti koji podupiru ovu priču? Gdje mogu provjeriti ovu informaciju? Gdje sam vidio slične informacije ili obrazloženje?)

KADA? (Kada se dogodilo ono što istražene informacije opisuju? Kada je napisano? Kada je

ažurirano? Kada bi ove informacije mogle biti korisne?)

ZAŠTO (Zašto je to uopće napisano? Zašto je autor imao takvo gledište? Zašto mi se ovo pokazuje? Zašto je ova informacija važna? Zašto ljudi to trebaju znati?)

Ne možemo zanemariti ni ova pitanja:

- Kako mogu znati da je to istina?
- Koliko je pouzdano?
- Mogu li vjerovati ovom portalu?
- Kako mogu znati je li ovo pristran članak?
- Kako bih to izrazio svojim riječima?

Možete uzeti bilo koji tekst na internetu i proučiti informacije u njemu koristeći gornja pitanja i vidjet ćete kako je kritičko mišljenje doista temelj medijske pismenosti. Zabavite se!

Uočavanje zabluda

Što su logičke zablude?

Logičke zablude ili pogreške su pogreške u rezoniranju koje se javljaju kada predstavljeni argumenti sadrže nedostatke u svojoj logici ili strukturi, što ih čini nevažećima ili netočnima. Logičke pogreške možemo podijeliti na formalne i neformalne. Formalne se tipično nazivaju pogreškama i odnose se na pogreške u zaključivanju, odnosno nedostatke u strukturi deduktivne argumentacije. Često koristimo izraz zabluda kako bismo ukazali na pogreške koje nisu uzrok pogrešne primjene logike, već krivo predstavljaju kontekst ili sadržaj samih izjava. U tom se smislu širi pojam zabluda tehnički odnosi na neformalne zablude koje nisu izravne pogreške u smislu neprikladne upotrebe pravila argumentacije. Argumenti koji sadrže neformalne pogreške mogu biti formalno valjani, ali su i dalje pogrešni. Izvor pogreške nije samo uzrokovan oblikom argumenta, kao što je slučaj s formalnim zabludama, već može biti i uzrokovan sadržajem i kontekstom. Ove zablude, unatoč tome što su netočne, obično se čine točnima i time mogu zavesti ljude da ih prihvate i koriste. Posvetit ćemo malo pažnje ovim vrstama zabluda.

Postoji mnogo primjera logičkih pogrešaka, a navest ćemo nekoliko najpoznatijih kako bismo ih bolje razumjeli:

- Ad hominem: Napadanje osobe umjesto obraćanja argumentu. Primjer: "Ne mogu vjerovati da slušaš njezin savjet o tome što odjenuti, a ona se sama uvijek tako loše odijeva."
- Pogreška autoriteta: Korištenje autoriteta kao dokaza, umjesto zdravorazumskog obrazloženja i dokaza. Primjer: "Trebali bismo glasati za ovog kandidata jer je neka slavna osoba rekla da bismo to trebali učiniti."
- Pogreška lažne dileme: Predstavljanje samo dvije opcije kada postoji više mogućih izbora. Primjer: "Ili si s nama ili si protiv nas."
- Skliska padina: Pretpostavka da će jedan događaj dovesti do lančane reakcije negativnih događaja bez dovoljno dokaza. Primjer: "Ako dopustimo istospolne brakove, uskoro ćemo dopustiti ljudima da se žene sa životinjama."
- Slamnati čovjek: Pogrešno predstavljanje protivničkih argumenata kako bi se olakšao napad na argumentaciju. Primjer: "Mislim da bismo trebali više ulagati u obnovljivu energiju." "Dakle, želite reći da bismo trebali potpuno prestati koristiti fosilna goriva i vratiti se životu u špiljama?"
- Kružni argument: korištenje zaključka kao jedne od premisa u argumentu. Primjer: "Biblija je istinita jer tako piše u Bibliji."
- Lažni uzrok: Pretpostavka da je prvi događaj morao uzrokovati drugi samo zato što mu je prethodio. Primjer: "Jeo sam piletinu prije nego što sam se razbolio, pa mi je od piletine sigurno pozlilo."

- Ad populum: Pretpostavka da samo zato što mnogi ljudi vjeruju u nešto, to mora biti istina. Primjer: "Svi kupuju ovaj proizvod, stoga mora biti dobar."
- Crvena haringa: uvođenje nevažnih informacija kako bi se skrenula pozornost s glavne teme. Primjer: "Znam da nisam napravio domaću zadaću, ali pas mi je sinoć bio bolestan i morao sam ga odvesti veterinaru."
- Argument milosrđa: korištenje emocija za uvjeravanje umjesto zdravorazumskog rasuđivanja. Primjer: "Ako ne donirate ovoj dobrotvornoj organizaciji, pomislite na svu jednu djecu koja će zbog toga patiti."

Koji je problem s „komorama za odjek“ (echo chambers)?

Internetski svijet učinio je širenje logičkih zabluda lakšim nego ikad i potpuno nekontroliranim. Uz obilje informacija dostupnih na internetu, ljudi se mogu susresti s argumentima koji se čine uvjerljivima, ali se zapravo temelje na pogrešnom rasuđivanju. Nadalje, algoritmi društvenih medija mogu stvoriti "odjeke" u kojima ljudi vide samo sadržaj koji učvršćuje njihova postojeća uvjerenja, što otežava prepoznavanje i osporavanje logičkih pogrešaka.

Egzistirajući u specifičnom kognitivnom balonu, online ekosustav je sklon učvršćivanju ideja potrošača i njihovih uvjerenja. Web-mjesta i platforme žele zadržati potrošača angažiranim i vratiti ga po još. Stvaranjem personaliziranih iskustava gdje je sadržaj prilagođen preferencijama i interesima korisnika/potrošača, mrežna okruženja povećavaju šanse da potrošači pronađu neku vrijednost u njihovim ponudama, što može dovesti do dužeg vremena provedenog na stranicama, ali povećanih interakcija te viših stopa zadržavanja. Ovo je posebno važno za platforme koje se oslanjaju na prihode od oglašavanja, jer povećani angažman korisnika može privući više oglašivača.

Drugim riječima, mogli bismo reći da unutarnji pogon interneta (ili barem nekih web stranica i platformi) nije približavanje korisnika istini koja bi ga mogla antagonizirati, već pružanje potrošaču informacije i zabavu koja će ga zadovoljiti – jer novac dolazi otuda.

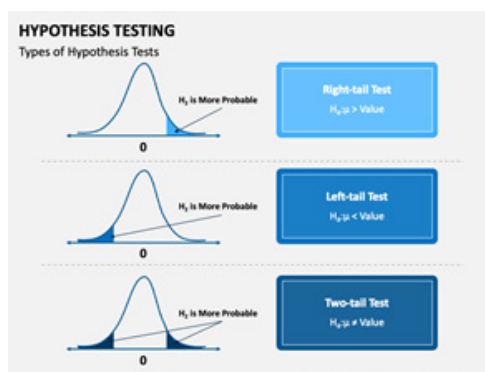
Kako bismo mogli primijeniti razumijevanje logičkih pogrešaka na pitanje "komora za odjek"?

Razumijevanjem logičkih pogrešaka možemo postati kritičniji u razumijevanju i korištenju dostupnih informacija i bolje opremljeni za prepoznavanje manjkavih argumenata. Kada se susrećemo s argumentom, možemo se zapitati je li izneseno razmišljanje ispravno ili postoje li neke logičke pogreške. Čineći to, možemo donositi utemeljenije odluke i izbjeći da nas pokolebaju argumenti koji se ne temelje na čvrstom obrazloženju. Osim toga, prepoznavanje i ispravljanje logičkih pogrešaka u vlastitim argumentima može nam pomoći poboljšati vlastitu komunikaciju i vještine rasuđivanja.

Testiranje hipoteza

Što je hipoteza, a što je testiranje hipoteza

Izraz hipoteza etimološki potječe iz starogrčke *hypotithenai*, ili iz latinskog *suppositio*, u značenju pretpostavke ili nagađanja. U literaturi postoji nekoliko objašnjenja pojma hipoteza, ali u osnovi hipotezu možemo zamisliti kao tvrdnju koja je prijedlog objašnjenja neke pojave, ali taj prijedlog još nije ni na koji način dokazan. U sociologiji, hipotezu shvaćamo u smislu empirijski provjerljive tvrdnje koja pripisuje određena svojstva nekoj klasi elemenata, ili govori o povezanosti događaja ili njihovih posljedica, čime se utvrđuje neka redovita pravilnost, npr. u obliku funkcionalnog odnosa između varijabli. U tom smislu, često govorimo o takozvanim nomološkim hipotezama jer dedukcije iz njih služe za utvrđivanje (znanstvenih) zakona. Testiranje hipoteze je onda proces provjere je li hipoteza istinita ili neistinita..

Prethodno navedeno pokazuje da znanstvena hipoteza nije identična uobičajenoj pretpostavci. Hipotezu u pravilu formuliramo na temelju empirijskog materijala kao skupa određenih činjenica. Možemo formulirati različite hipoteze u pokušaju da objasnimo dotične činjenice. Međutim, između njih biramo provjerom (verifikacijom) one koje odgovaraju skupu činjenica. Pri ovom odabiru moramo promatrati neke osnovne parametre:

- Formulirana hipoteza ne može proturječiti činjenicama koje objašnjava.
- Među nekoliko hipoteza koje objašnjavaju isti fenomen, preferiramo hipotezu koja objašnjava maksimalan broj činjenica.
- Za korelirane fenomene minimiziramo broj objašnjavajućih hipoteza.
- U provjeri poštujemo probabilističku prirodu implikacija hipoteze.
- Hipoteze koje proturječe jedna drugoj ne mogu biti istodobno istinite.

Jedna od ozloglašanih filozofskih hipoteza je takozvana **nebularna hipoteza** - važan pokušaj da se svemir objasni na neteološki način. To je ideja o mogućem podrijetlu i evoluciji svemira iz primordijalne maglice. Ovu ideju izvorno je razvio René Descartes, a kasnije ju je sustavno razradio Immanuel Kant paralelno s Laplaceom. U sociologiji, jedna od najpoznatijih hipoteza je **Sapir-Whorfova hipoteza** koja predlaže da jezik utječe na način na koji shvaćamo materijalnu i društvenu stvarnost. Ova se hipoteza također naziva hipotezom **jezičnog relativizma**. Jedna od poznatijih hipoteza u području socioloških istraživanja jest tzv. **kontaktna hipoteza**, prema kojoj će individualna diskriminacija i predrasude prema pripadnicima manjinske skupine postupno nestati ako pripadnici obiju skupina imaju izravan osobni kontakt jedni s drugima.

Problemi provjere hipoteza u kontekstu digitalnog svijeta

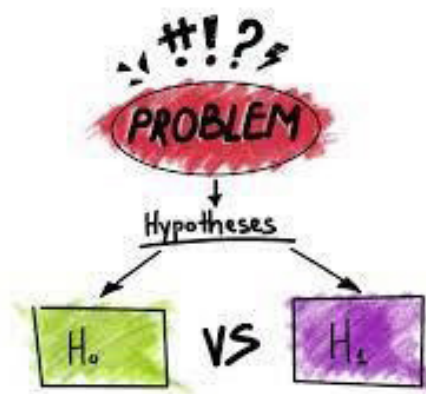
Prva poteškoća za nas može biti to što razlikujemo nekoliko vrsta hipoteza. Možemo govoriti o takozvanoj **heurističkoj hipotezi** kao neprovjerenoj pretpostavci o određenim kontekstima čija je funkcija poticanje daljnjih procesa istraživanja. Druga vrsta hipoteza je **statistička hipoteza**, drugim riječima **probabilistička hipoteza**. Ovo je znanstvena tvrdnja o kontekstu događaja ili njegovih posljedica koje se, pod općenito zadanim uvjetima, ne događaju u svakom slučaju, već samo s određenom vjerojatnošću. Važne vrste hipoteza su **prihvatljiva hipoteza**, **hipoteza istraživanja**, **nulta hipoteza** i **alternativna hipoteza**, koje ćemo objasniti kasnije u ovom odjeljku.

- **Dopuštena hipoteza** - svaka hipoteza koja nije u suprotnosti s činjenicama koje objašnjava
- **Hipoteza istraživanja** - izjava o određenim osobinama, fenomenima ili varijablama izvedena iz teorije koja se može provjeriti.
- **Nulta hipoteza** - testirana hipoteza, postavljena na temelju rezultata. To je obično hipoteza čiji je parametar jednak nuli - tj. hipoteza koja pokazuje da nema razlika između dva skupa, osobina itd. Međutim, općenito, to može biti bilo koja točna hipoteza koju želimo odbaciti. U pravilu se formulira s izričitom namjerom da se odbaci i čini metodološki važan prvi korak u procesu donošenja odluka. Označavamo ga kao H_0 , a ako se odbaci, možemo prihvatiti alternativnu hipotezu.
- **Alternativna hipoteza** - operativna izjava o hipotezi istraživanja. To je bilo koja od dopuštenih hipoteza različita od nulte hipoteze. Njegova valjanost testira se statističkim testom značajnosti nulte hipoteze - ako test odbaci valjanost H_0 , možemo prihvatiti alternativnu hipotezu H_1 .

Sada kada smo, barem kratko i jednostavno, razjasnili pitanje što jest, a što nije hipoteza, okrenimo se pitanju testiranja hipoteza. Pojam test/testiranje općenito se shvaća kao označavanje određenog sustavnog postupka za dobivanje, otkrivanje ili provjeru podataka ili pojava u skladu s određenom svrhom, fokusom i ciljem. Svi testovi trebaju zadovoljiti niz osnovnih kriterija koji sami po sebi mogu biti problematični: objektivnost, valjanost (sposobnost istraživačkog instrumenta da otkrije ono što je namjeravao otkriti), pouzdanost (točnost i pouzdanost istraživačkog instrumenta), standardizacija, osjetljivost, usporedivost, ekonomičnost u smislu malog vremena i rada, korisnost, dokumentiranost.

Testiranje hipoteze je, kao što smo već spomenuli, proces provjere valjanosti, odnosno je li hipoteza točna ili netočna. Međutim, o valjanosti hipoteze moglo se s potpunom sigurnošću odlučiti samo ispitivanjem cijele osnovne populacije. Kako je u većini slučajeva takvo istraživanje nepraktično ili čak nemoguće, o istinitosti hipoteze odlučuje se na temelju uzorka čija konstrukcija može biti jednako problematična. Postoji, međutim, niz dobro uhodanih postupaka za njegovu izgradnju o kojima nemamo prostora ovdje raspravljati.

Osnovni postupak testiranja hipoteza je:

- formulacija nulte hipoteze
- formuliranje alternativne hipoteze
- određivanje razine značajnosti
- izračunavanje testne statistike
- odlučivanje o prihvaćanju ili odbacivanju hipoteze

Prilikom testiranja hipoteze mogu se pojaviti dvije vrste pogrešaka:

- Pogreška I. tipa: odbacivanje nulte hipoteze iako je ona zapravo istinita.
- Pogreška II. tipa: prihvaćanje nulte hipoteze iako ona zapravo ne vrijedi.

5 misconceptions about Hypothesis & correct understandings.

Brain Knowledge: <https://www.youtube.com/watch?v=BrainKnowledge>

Možemo zaključiti da nam testiranje hipoteza ne može pomoći u digitalnom svijetu, ali bili bismo u krivu. Digitalno okruženje je novi tip okruženja kojem se prilagođavamo. Pokušavamo ga razumjeti, ali ne uspijevamo uvijek. Testiranje hipoteza je učinkovit alat za objašnjavanje međusobne povezanosti njezinih naizgled nepovezanih pojava. Mnogi problemi s kojima se danas susrećemo još uvijek nisu zadovoljavajuće objašnjeni, ali su jasno povezani s digitalnim svijetom. Na primjer, podcijenili smo moć društvenih mreža da osnaže pokrete ili aktivnosti koje pozivaju na društvene promjene, kao što su događaji Arapskog proljeća; također smo podcijenili koliko će snalaženje u njima biti znatno zahtjevnije za sadašnju generaciju od 60 i nešto godina i kakve će to biti posljedice u smislu polarizacije društva. Međutim, ako ih želimo objasniti, odnosno razumjeti na odgovarajući način - testiranje hipoteza je učinkovit alat za to. Njegove temeljne vrline i prednosti su valjanost i pouzdanost, što njegove zaključke čini znatno vjerodostojnijim od naših pukih pretpostavki koje se u digitalnom svijetu često predstavljaju i prihvaćaju kao gotove 'istine'. Međutim, to ne znači nužno da sada moramo postati znanstvenici i sve testirati na ovaj način, ali svejedno bismo trebali znati da ako je nešto prošlo kvalitetno testiranje, vjerojatnije je da je to istinito objašnjenje nego tvrdnja koja nije potkrijepljena nikakvim pouzdanim testiranjem.

Kako nam testiranje hipoteza može pomoći u rješavanju problema digitalnog svijeta?

Labavo parafrazirajući Karla R. Poppera, mogli bismo reći da se cijeli ljudski život, od početaka civilizacijskog napretka do danas, može promatrati kao stalni napor rješavanja problema kako osigurati bolje životne uvjete. Popper govori o metodi pokušaja i pogrešaka koja stoji iza mnogih ključnih otkrića čovječanstva. Međutim, danas smo kao čovječanstvo došli toliko daleko da bi pridržavanje metode pokušaja i pogreške moglo imati kobne posljedice za nas. Zamislite, na primjer, njegovu primjenu u razvoju nuklearnog oružja ili u biomedicinskim istraživanjima kao takvima. Zastrašujuće, zar ne?

Testiranje hipoteza, međutim, omogućuje nam da objasnimo pojave, događaje ili veze među njima na znanstveno točan, pouzdan i siguran način. Na takvoj osnovi mi kao čovječanstvo možemo proširiti svoje znanje i time razumjeti sve više i više svijeta oko nas, uključujući digitalni svijet kao i nas same.

Kao relativno novo okruženje, digitalni svijet je još uvijek nedovoljno istražen. Možemo razumjeti algoritme koji ga oblikuju, ali oni nisu dovoljno objašnjenje kako ovo okruženje djeluje na oblikovanje ljudskog identiteta, oblikovanje društvenih pokreta, stvaranje novih vrsta kriminala, pogoršanje ili poboljšanje psihološkog stanja svojih korisnika, i tako dalje.

Vidimo da digitalno okruženje u svom krajnjem učinku transformira nedigitalni svijet. Ima potencijal iz temelja promijeniti naš svakodnevni život. Naši pojedinačni pokušaji da shvatimo njegove zamke su neadekvatni i često su izvor kobnih pogrešaka. Srećom, nismo sami u tome i imamo učinkovit alat za mapiranje i objašnjenje djelovanja fenomena čak i ovako novih i složenih, i to na znanstveno strog način – rezultatima testiranja znanstvenih hipoteza uvijek možemo vjerovati.

Paradoksi

Što su paradoksi?

Paradoks je izjava ili situacija koja se čini proturječnom ili apsurdnom, ali može u sebi sadržavati neku istinu ili logiku koja nije odmah očita. Drugim riječima, logička osnova može biti ili izgledati utemeljena ili čak istinita, a ipak nas razrješenje premisa dovodi u nemoguće stanje u kojem zaključak mora biti istinit i lažan u isto vrijeme. Zbog toga paradoksi često dovode u pitanje naše pretpostavke i tjeraju nas da razmišljamo na nove načine i preispitamo naš čitavi sustav razumijevanja.

Budući da je ovu definiciju doista teško razumjeti, bit će mnogo lakše objasniti paradokse s nekim primjerima.

Paradoks lažljivca (The Liar paradox):

Ovaj paradoks uključuje izjavu koja je sama sebi proturječna. Na primjer, izjava "Ova je rečenica netočna." Ako je izjava istinita, onda mora biti lažna, jer tako kaže. Dakle, to je kontradikcija, stoga izjava ne može biti istinita i mora biti lažna. Ali ako je lažna, onda mora biti istina suprotno od onoga što navodi. Budući da navodi da je lažna, mora biti istinita. Što je opet kontradikcija. Ne može biti istina i ne može biti laž, ali mora biti jedno ili drugo – i upravo u tome leži paradoks.

Paradoks djeda (the grandfather paradox):

Ovaj se paradoks odnosi na situaciju, a ne na izjavu i uključuje putovanje kroz vrijeme. Da ste otputovali u prošlost i spriječili vlastitog djeda da upozna vašu baku, nikada se ne biste rodili. Ali da se nikada niste rodili, ne biste mogli otputovati u prošlost kako biste spriječili da se vaši baka i djed uopće sretnu..

Neočekivani viseći paradoks (The Unexpected Hanging Paradox):

Ovo je prilično zabavna logička zagonetka i uključuje zatvorenika koji je osuđen na smrt. Zatvoreniku je rečeno da će biti obješen na dan u tjednu između ponedjeljka i petka, ali da će vješanje biti iznenađenje. Zatvorenik obrazlaže da se vješanje ne može dogoditi u petak, jer ako se ne dogodi do četvrtka, onda ga očekuju u petak. Ali ako se vješanje ne može dogoditi u petak, onda se ne može dogoditi ni u četvrtak, jer bi se vješanje tada očekivalo u srijedu. Po ovoj logici, vješanje se ne može dogoditi bilo koji dan u tjednu, što stvara paradoks.

Što je „pristranost sigurnosti“?

Postoji jedan fenomen koji su istraživali i opisali neki kognitivni psiholozi (uključujući Amosa Tverskog, Gerda Gigerenzera i Jonathana Barona) u 20. stoljeću, a naziva se “iluzija rješivosti” ili “pristranost sigurnosti”. To je kognitivna pristranost kod koje pojedinci vjeruju da rješenje problema postoji, čak i kada ono možda nije lako dostupno ili jednostavno. Ova predrasuda često navodi ljude da traže jednostavna ili brza rješenja, čak i u složenim situacijama koje mogu zahtijevati detaljnije pristupe.

Iluzija rješivosti može proizaći iz različitih čimbenika, uključujući ljudsku želju za izvjesnošću i zaključkom, sklonost jednostavnosti nad složenošću i sklonost previđanju ili podcjenjivanju prepreka i izazova. Ljudi mogu podcijeniti težinu ili složenost problema i precijeniti vlastitu sposobnost da ga riješe.

Ova pristranost uočena je u raznim domenama, uključujući osobno rješavanje problema, donošenje odluka i potragu za jednostavnim odgovorima na društvena ili globalna pitanja. Može utjecati na ponašanje navodeći pojedince da zanemaruju dokaze ili alternativne perspektive koje dovode u pitanje njihovo uvjerenje u jednostavno rješenje.

A budući da pristranost postoji u našem izvanmrežnom postojanju, može biti samo još izraženija u mrežnim okruženjima i to upravo zbog ovih nekoliko čimbenika:

- Preopterećenost informacijama: Internet pruža pristup ogromnoj količini informacija koja može biti neodoljiva. Kada se suoče s obiljem informacija, pojedinci mogu tražiti brze i jednostavne odgovore kako bi pojednostavili složena pitanja. To može dovesti do sklonosti prema sigurnosti u mišljenje i sklonosti previđanju nijansi ili proturječnih dokaza.
- Komore za odjek i filter baloni: Online platforme često koriste algoritme za personalizaciju sadržaja i preporuka na temelju korisničkih preferencija i ponašanja u prošlosti. To može dovesti do toga da pojedinci budu prvenstveno izloženi informacijama koje su u skladu s njihovim postojećim uvjerenjima i interesima. Komore za odjek i filter baloni mogu pojačati već postojeće predrasude, ograničiti izloženost različitim perspektivama i pojačati pristranost sigurnosti stvaranjem okruženja koje potvrđuje i jača postojeća uvjerenja..
- Društveni mediji i viralni sadržaj: Platforme društvenih medija dizajnirane su za promicanje brzog i širokog dijeljenja sadržaja. To može dovesti do širenja pojednostavljenih ili pretjeranih informacija koje mogu zadovoljiti želju ljudi za brzim i sigurnim odgovorima. Naglasak na viralnom sadržaju i naslovima koji mame klikove može dodatno ojačati pristranost sigurnosti promičući jednostavne narative ili rješenja za složena pitanja.

Kako nam uočavanje paradoksa može pomoći da se nosimo s pristranošću sigurnosti?

U online svijetu paradoksi se lako mogu pogrešno shvatiti ili previše pojednostaviti. Meme-ovi i viralni sadržaji često predstavljaju složena pitanja kao jednostavne, kontradiktorne izjave koje se mogu lako dijeliti i širiti.

Paradoksi mogu biti korisni alati za promišljanje i kritičko razmišljanje. Istražujući paradokse, možemo osporiti svoje pretpostavke i širiti svoju perspektivu i poglede. Uz to, paradokse možemo koristiti za istraživanje i propitivanje vlastitih uvjerenja i vrijednosti i to prepoznajući kada je naše razumijevanje svijeta oblikovano kontradiktornim idejama i iskustvima. Osim toga, razumijevanje paradoksa može nam pomoći da cijenimo složenost svijeta i važnost traženja različitih perspektiva i ideja.

U nezapadnoj tradiciji mogli bismo pronaći pandan refleksiji paradoksa u zen budističkoj praksi proučavanja koana. Koan je paradoksalna ili zagonetna izjava ili pitanje koje se koristi da izazove uvid i spoznaju. To je alat koji se koristi za nadilaženje konceptualnog razmišljanja i intelektualnog razumijevanja, što dovodi do izravnog iskustva i prosvjetljenja. Praktikanti zena, uključujući redovnike, redovnice i laike, bave se proučavanjem i kontemplacijom koana kao dio svoje duhovne prakse.

Ako možemo pretpostaviti da iznesemo poantu koana, mogli bismo reći da su osmišljeni da propituju samu prirodu našeg razumijevanja i same stvarnosti, prkose logičkoj analizi i vode prema nekonceptualnom razumijevanju.

Neki primjeri koana o kojima bismo mogli promisliti su:

- "Kakav je zvuk pljeskanja jedne ruke?"
- "Kako je izgledalo tvoje lice prije rođenja tvojih roditelja?"
- "Koje je boje vjetar?"
- "Kakav je zvuk kamena koji tone u vodu?"

Ono čemu bi nas i paradoksi i koani mogli naučiti jest da nije sve jednostavno i jasno niti da uvijek ima rješenje, naročito jednostavno rješenje. Možemo naučiti prihvaćati i voljeti neizvjesnost do određene razine i naučiti se ne vezivati toliko za neka fiksna gledišta.

Skepticizam

Što je skepticizam?

*“Čuvaj se laži:
postoji onaj koji vara i postoji onaj koji je prevaren.”
- Sekst Empirik*

Skepticizam je upitni stav ili sumnja prema tvrdnjama o znanju koje se smatraju pukim vjerovanjem ili dogmom. Na primjer, ako je osoba skeptična prema tvrdnjama neke institucije ili pojedinca, tada sumnja da su te tvrdnje točne, a njegov stav je često motiviran dojmom kako dostupni dokazi nisu dovoljni da potkrijepe tvrdnju. Sumnja da je izvor vrijedan povjerenja i smatra da se njime manipulira. Formalno, skepticizam je česta filozofska tema, posebice u području epistemologije, a sumnja se može primijeniti na bilo koju temu, poput politike, religije ili pseudoznanstvenih teorija. René Descartes svojom skeptičkom metodom označava prekretnicu u modernoj filozofiji. Sumnjao je čak i u vlastito postojanje jer je teško imati siguran dokaz za bilo što. Na kraju je shvatio da ako misli, onda i jest. On je misaono razumno biće i stoga je njegovo postojanje stvarno. Da bi čovjek bio pravi skeptik, mora se osloniti na svoj um, a to je ratio, odnosno zdrav razum. Postoji razlika između radikalnog skepticizma i zdravog skepticizma. Radikalni skeptik odbija vjerovati u bilo što s pretpostavkom da zli demon konstruira svijet i vara ga, a zdravi skeptik vjerovanjima pristupa s pažnjom i marljivošću ne vjerujući svemu prebrzo.

Problem lažnih vijesti, pseudoznanosti i manipulacije na internetu

Lažne vijesti su lažne ili obmanjujuće informacije predstavljene kao istina. Lažne vijesti često imaju za cilj narušiti ugled osobe ili subjekta te obmanuti javnost i manipulirati njihovim djelovanjem. Ako je manipulacija detaljna i dosljedna, postaje propaganda. Pseudoznanstvene teorije se sastoje od izjava, uvjerenja ili praksi za koje se tvrdi da su i znanstvene i činjenične, ali su nekompatibilne sa znanstvenom metodom.

Suvremena tehnička dostignuća i razvoj interneta, posebice društvenih mreža, doveli su do ekspanzije medijske manipulacije pa je skepticizam postao važna filozofska metoda ili alat pomoću kojeg ljudi propituju stvarnost te potom prihvaćaju ili odbijaju ono što im se nudi. To ne znači da moramo biti nepovjerljivi ili sumnjičavi prema apsolutno svemu i biti radikalni skeptici, ali svakako ne bismo trebali uzimati sve zdravo za gotovo i dopustiti drugima da odlučuju umjesto nas. Utjecanjem na mišljenje utječe se i na djelovanje pojedinca, pa je vrlo važno kome dopuštamo da nas vodi. Potrebno je uvijek gledati drugu stranu medalje kako bismo dobili cjelovitu sliku i vodili se zdravim razumom. Također, vrlo je važno biti skeptičan prema sebi i već ustaljenim normama i mišljenjima, te uvijek ulaziti dublje u probleme s kojima

se suočavamo. Zašto je netko tko je skeptik na internetu donekle u prednosti u odnosu na druge? To je zato što danas postoji puno institucija ili organizacija koje namjerno promiču dezinformacije, pseudoznanstvena objašnjenja i općenito manipulativne prakse prema svim vrstama publike za neki materijalni ili ideološki (politički) profit. Teorija o ravnoj Zemlji i mnoge druge teorije zavjere sada su jako popularne jer su sloboda govora i globalizacija kroz moderne medije izvan kontrole zdravog razuma.

Kako nam skepticizam može pomoći da se uhvatimo u koštac s modernom erom dezinformacija i smrti zdravog razuma?

U današnje vrijeme mnoge neprofitne organizacije (poput The Skeptics Society) posvećuju svoj rad promicanju znanstvenog skepticizma i otporu širenja pseudoznanstvenih teorija, praznovjerja i iracionalnih uvjerenja. Naravno, vama može lako manipulirati i vlada ili neki drugi nasumični pojedinac ili organizacija na internetu, ali poanta je biti racionalan pojedinac koji misli svojom glavom, a skeptična metoda je način da to činite. Zatražite bolju argumentaciju i objašnjenje iznesenoga i pokušajte filozofski odmotati koncepte, teorije i mišljenja koji su dostupni u digitalnom svijetu. Uvijek tražite druge perspektive i uz pomoć logike objasnite sebi zašto je nešto tako kako jest. Čak i ako je ponekad nešto teško razumjeti, uvijek se možete osloniti na svoj zdrav razum i ostati prisebni u digitalnom svijetu. Na primjer, ako čitate članak ili ste u komunikaciji s nekim tko agresivno diskreditira alternativne izvore ili neka alternativna uvjerenja, vrlo je lako moguće da ste manipulirani. Biti skeptik u takvoj situaciji može vam pomoći da se tome oduprete i djelujete slobodnije. Nitko ne bi trebao biti radikalni skeptik, ali velik dio svakodnevne komunikacije, a da ne spominjemo medije, manipulativna je praksa koja može naštetiti vašem racionalnom djelovanju i uvjeriti vas da učinite nešto što je protivno vašim uvjerenjima.

Analiza

Što je analiza?

Riječ analiza potječe iz grčkog jezika i njezino izvorno značenje je "olabaviti". Iako se značenje riječi obično mijenja tijekom povijesti, svejedno možemo primijetiti zanimljivu metaforu o labavosti nečega čak i danas kada razmišljamo o analizi nečega. Analiza se često tumači upravo kao rastavljanje nečega na dijelove, kao raspetljavanje nečega i fokusiranje na elemente, a ne na cjelinu. Analiza je tada u suprotnosti sa sintezom koja čini suprotno - spaja dijelove.

Ova koncepcija rastavljanja nečega, primjerice koncepata, prema Michaelu Beaneyju (2014.) može se nazvati dekompozicijskom koncepcijom analize. Međutim, kako autor ističe, postoje i druge koncepcije analize. „U starogrčkoj misli, 'analiza' se prvenstveno odnosila na proces vraćanja na prve principe pomoću kojih se nešto može demonstrirati. Ova koncepcija se može nazvati regresivnom koncepcijom analize.“ Beaney (2014) tvrdi da analiza može imati i transformativnu ili interpretativnu dimenziju. Analiza u filozofiji često je povezana s logikom – „U radu Fregea i Russella, s druge strane, prije nego što se mogao odvijati proces dekompozicije, iskazi koje je trebalo analizirati prvo su morali biti prevedeni u njihov 'ispravan' logički oblik. "Unatoč spomenuta tri pristupa analizi, ne treba ih shvatiti kao podudarne jer ih u praksi analize zapravo vrlo često kombiniramo. "Da bismo nešto analizirali, možda ćemo to prvo morati na neki način protumačiti, prevodeći početnu izjavu, recimo, u privilegirani jezik logike, matematike ili znanosti, prije artikuliranja relevantnih elemenata i struktura, a sve u službi identificiranja temeljnih načela pomoću kojih ćemo to objasniti.“ (Beaney, 2014.)

Analiza se u određenoj mjeri koristi u praktički svakom istraživanju, bilo u znanosti ili humanističkim znanostima, umjetnosti itd., ali i izvan akademske zajednice. Možemo vidjeti analizu sastava tijela u sportu, analizu krvi u medicini, analizu tekstova u književnosti itd. U filozofiji neki zagovaraju razliku između analitičke i kontinentalne filozofije gdje prva koristi više metode logičke analize (vidi Baldwin, 1998.). Međutim, to ne znači da potonja izbjegava bilo kakvu analizu, štoviše, čini se da je oštra razlika između dva područja filozofije problematična kao takva s obzirom na činjenicu da mnogi autori kombiniraju metode i stoga im se mogu pripisati karakteristike koje se vezuju uz oba pristupa.

Problem dezinformacija na internetu

The online realm offers us a valuable source of information regarding practically any matter. However there are various informational sources, some are more reliable than others. It is possible to see even fake photographs or videos supporting fake information.

Kako nam razumijevanje analize može pomoći u borbi s dezinformacijama u digitalnom svijetu

Upotreba online analize može biti rastavljanje tvrdnji (ili na primjer vijest) na manje dijelove i provjera njihove valjanosti. To može biti konceptualna analiza, analizirajući što riječi znače u datom kontekstu i koriste li se za manipulaciju te tko ima koristi od takvog prezentiranja i širenja informacija te kako se informacijama može manipulirati. Na primjer, dok vježbamo svoje kritičko razmišljanje, možemo se usredotočiti na manipulativne riječi koje nose emocionalne poruke i pokušavaju manipulirati, primjerice, strahom. S tim u vezi, možemo istaknuti kako prema istraživanjima oko 80% web stranica protiv cjepiva koristi strah kao glavni alat za manipulaciju, a ne čvrste dokaze (vidi npr. Kata, 2010.). Također, možemo analizirati slike ili videozapise i staviti ih u kontekst spomenutog. Mnoge prijevare kreiraju amaterski grafički dizajneri pa je nakon pažljivog pregledavanja i analize vrlo lako otkriti da su slike prilagođene za prezentaciju drugačije poruke koja bolje podupire manipulativne ideje. Također, možemo provjeriti iznesene informacije u različitim izvorima i više se fokusirati na znanstvene dokaze i racionalna objašnjenja. Naravno, možemo koristiti i druge alate spomenute u ovom poglavlju.

Što se tiče analize općenito, važno je spomenuti kako u online okruženju postoji potencijal analize online komunikacije kao takve, također postoji i velika rasprava o analizi (velikih) podataka i korištenju informacija. Filozofsko-etički problem je na primjer trebamo li dopustiti poslovnim tvrtkama ili drugim dionicima da prikupljaju podatke o pojedincima i njihovom online ponašanju, preferencijama ili društvenim kontaktima i da ih koriste u marketingu.

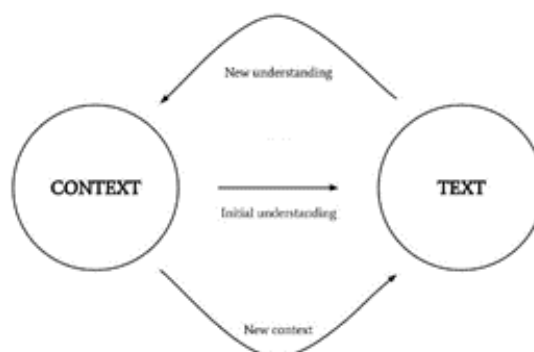

Hermeneutički krug nam stoga govori da se svaki dio znanja može razumjeti samo iz cjelokupnosti konteksta, koji se pak može razumjeti samo razumijevanjem drugih dijelova znanja. Odnosno, svo naše znanje sastoji se od neke vrste predrazumijevanja. Hermeneutički krug ima najmanje tri stupnja: 1. predrazumijevanje s kojim tumači pristup interpretiranoj pojavi, 2. hermeneutičko iskustvo koje ne odgovara tom predrazumijevanju, 3. ispravljeni raspored s kojim se možemo vratiti na prvi korak. Iz navedenog je jasno da je u konačnici hermeneutički krug izvor nekoliko temeljnih poteškoća.

Problemi hermeneutičkog kruga?

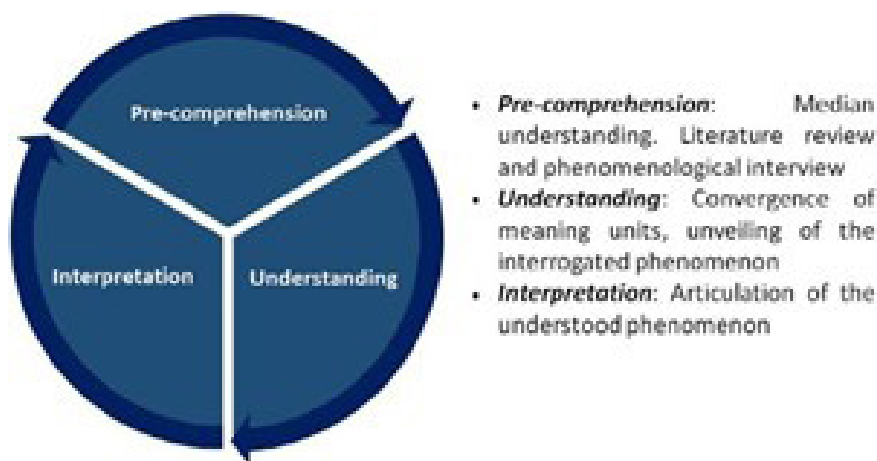
Temeljni problem s hermeneutičkim krugom je taj što je, prema njegovim zagovornicima, nemoguće izaći iz njega. Možemo ga, međutim, pokušati osvijestiti i tako ublažiti njegove učinke. Da bismo razumjeli koje poteškoće nosi hermeneutički krug, čak i u digitalnom okruženju, može nam pomoći rekapitulacija mogućih značenja pojma hermeneutika. Pojam se može promatrati kao umjetnost tumačenja značenja iz tekstova; postupak kojim možemo utvrditi gledište koje uvjetuje odnos govornika prema predmetu razgovora; doktrina pretpostavki i fenomenologija razumijevanja; teorija opravdanosti procesa razumijevanja; filozofska metoda razumijevanja ljudskog bića i bitka-po-sebi kao temelja svekolikog znanja; a zatim konkretno kao metodu razumijevanja.

Promotrimo li pobliže metodu hermeneutičkog kruga, vidimo da je njezina posljedica, između ostalog, to što se naše shvaćanje društva kreće u krugu. Drugim riječima – možemo jedino razumjeti određeni dio onoga što se događa u društvu (npr. dio političkog procesa) ako razumijemo društvenu cjelinu, i obrnuto, cjelinu jedino možemo razumjeti ako razumijemo njezin dio (Mantzavinos, 2009).

Slično tome, razumijevanje digitalnog svijeta kao cjeline moguće je samo ako razumijemo neki njegov dio, što nije moguće bez razumijevanja cjeline kojoj dio pripada. Naše razumijevanje digitalnog svijeta tako se stalno vrti u krug, ali to ne znači da ne napreduje. Međutim, potrebno je biti svjestan međusobne povezanosti ova dva koraka i ne zaboraviti ključnu ulogu kako naše osobne hermeneutičke povijesti u osmišljavanju naših osobnih predrasuda, tako i tradicije koja oblikuje naše razumijevanje.

Čini se da metoda hermeneutičkog kruga može biti od velike pomoći u našim nastojanjima da razumijemo digitalni svijet. Može nam učinkovito pomoći da shvatimo zašto je populacija korisnika društvenih mreža toliko polarizirana, zašto se trudimo razumjeti kako digitalni svijet funkcionira i utječe na stvarni svijet oko nas, a može nam dati i odgovor na pitanje zašto različiti ljudi percipiraju i tumače iste informacije na bitno različite načine.

Kako nam hermeneutički krug može pomoći u rješavanju problema digitalnog svijeta?

Kako kaže Kagan, ljudi su jedina vrsta koja može djelovati u dvije stvarnosti – shemama (percepciji materijalnih stvari) i riječima, koje su neodvojive od naših života u našem pokušaju razumijevanja svijeta oko nas (2016.). Napori da razumijemo svijet oko sebe svojstveni su nama kao čovječanstvu. Zbog trenutnog tehnološkog napretka, naš svijet je postao malo kompliciraniji. Digitalni svijet postavlja pred nas novi i specifičan izazov. Vidimo da je bilo naivno pretpostaviti da smo kao čovječanstvo spremni za to. Hermeneutički krug nam pokazuje da u pokušaju razumijevanja digitalnog svijeta moramo razmisliti i o svojim predrasudama s kojima mu pristupamo. Narativ koji sudjeluje u određivanju našeg odnosa prema modernoj tehnologiji možda je trenutno najočitiji u području umjetne inteligencije (Coeckelbergh, 2023), ali ga također identificiramo u našem odnosu prema digitalnom svijetu i njegovim komponentama. Moderna tehnologija kao prijetnja, moderna tehnologija kao prilika, moderna tehnologija kao trijumf razuma, moderna tehnologija kao misterij, to su temeljni okviri unutar kojih se oblikuje naš odnos prema svijetu u kojem te tehnologije igraju sve presudniju ulogu. Iz kakvog porijekla dolazimo, tko smo i koje vrijednosti držimo imaju značajan utjecaj na to kako tumačimo određene informacije u digitalnom okruženju. Ako želimo bolje razumjeti digitalni svijet, moramo prepoznati da način na koji reagiramo na pojedine podražaje u njemu možda više govori o nama samima i vremenu u kojem živimo nego o samom digitalnom okruženju. Ako to shvatimo, možemo bolje razumjeti sami sebe dok pokušavamo razumjeti digitalni svijet. Međutim, ne bismo trebali izgubiti iz vida složenost digitalnog svijeta koji onemogućuje izvlačenje stvari iz 'konteksta', bez skretanja s puta razumijevanja samih 'stvari'.

3. DIO

Filozofski alati

Slučajevi, kontrastni slučajevi i misaoni eksperimenti

Što su slučajevi, kontrastni slučajevi i misaoni eksperimenti

Upotreba slučajeva, bilo stvarnih ili izmišljenih, bila je oduvijek istaknuta u filozofiji. Upotreba slučajeva je vrlo korisna i u obrazovanju; nastavnik može predstaviti slučaj, obično u obliku dileme, a od učenika se zatim traži da ga analiziraju i zauzmu perspektivu osobe koja je hipotetski postavljena pred tu dilemu. Dva su cilja inherentno pretpostavljena. Prvo, na ovaj način učenici mogu lakše premostiti jaz između teorije i prakse u smislu da mogu isprobati različite pristupe situaciji i vidjeti koji im više odgovara, uz pretpostavku da će kasnije to moći imitirati ili graditi na tome u budućim slučajevima koji bi im se mogli predstaviti u stvarnom životu. Drugo, takva upotreba slučajeva povećava angažman i daje učenicima priliku da se više uključe u konkretni slučaj. Korištenje slučajeva omogućuje promicanje razmišljanja koje je osjetljivo na kontekst i povezano s iskustvom. Martha Nussbaum to lijepo sažima kada kaže da nas dobra filozofija često navodi da predstavljamo situacije iz kritične praktične perspektive koja nam može omogućiti da vidimo odnose koji su nam izmicali u našem svakodnevnom razmišljanju. To nam omogućuje da nadiđemo svoja duboko ukorijenjena uvjerenja. Slučajevi se mogu razlikovati po svojoj složenosti. Slučaj kontrasta je metoda koja uključuje zamišljanje alternativnih, ali sličnih scenarija ili uvjeta za usporedbu i kontrast različitih ishoda ili principa. Koriste se za isticanje značaja određenih čimbenika ili varijabli istraživanjem što bi se dogodilo da su oni promijenjeni ili uklonjeni.

Misaoni eksperimenti mogu se shvatiti kao zamišljeni scenariji ili slučajevi s određenom razinom složenosti i novosti. Obično su dizajnirani i korišteni kako bi izazvali naše odgovore ili intuicije, npr. u vezi s upotrebom ključnih koncepata, potporom ili odbacivanjem određenog argumenta ili određene teorije, općeg načela, hipoteze ili pretpostavke, ili da nam ponudi novi uvid, novo svjetlo ili perspektivu na određeni problem ili slučaj. Oni su također korisni za otkrivanje određenih implicitnih pretpostavki u našim razmatranim mišljenjima koja inače često propuštamo. Robert Nozick dizajnirao je sljedeći misaoni eksperiment The Experience Machine. Zamislite da su znanstvenici izumili stroj koji nam može pružiti bilo koje poželjno ili ugodno iskustvo koje želimo. Uđemo u stroj i stroj bi u nama mogao proizvesti užitke uživanja na prekrasnoj plaži, izvođenja prekrasnog djela klasične glazbe, rješavanja poznatog matematičkog zadatka, itd. Ova iskustva ni po čemu se ne razlikuju od onih "pravih" koje bismo mogli doživjeti izvan stroja. Sada zamislite da vam se ponudi da uđete u ovaj stroj, birajući iskustvo po želji. Biste li prihvatili ponudu ili biste odabrali stvarni život? Nozick je pretpostavio da će odgovori većine ljudi biti da ne bi odabrali stroj i da je to argument protiv hedonizma. Ne cijenimo samo iskustva, već i način na koji ih postizemo; želimo raditi određene stvari, a ne samo imati iskustvo obavljanja istih. Uz to, stroj koči našu autonomiju i osjećaj pravog života.

Problem privatnosti i nadzora

Aspekti privatnosti i nadzora vrlo su važni u digitalnom svijetu i tiču se napetosti između prednosti tehnologije i potencijalne štete, odnosno kršenja prava pojedinca na privatnost. To uključuje masovni nadzor jer preko tehnoloških vlasti, korporacije i drugi subjekti stječu mogućnosti prikupljanja i analize golemih količina podataka o pojedincima (npr. nečije lokacije, mrežne aktivnosti, komunikacijski podaci). To se može koristiti za takozvano profiliranje, gdje se ti osobni podaci zatim koriste za izradu detaljnih profila pojedinaca, uključujući njihove interese, sklonosti, ponašanja, pa čak i intimne aspekte njihovih života.

Carissa Véliz započinje svoju knjigu o pitanjima privatnosti u digitalnom dobu sljedećim odlomkom

“Promatraju nas. Oni znaju da ja pišem ove riječi. Znaju da ih čitate. Vlade i stotine korporacija špijuniraju tebe i mene, i sve koje poznajemo. Svake minute svakog dana. Oni prate i bilježe sve što mogu: našu lokaciju, našu komunikaciju, naša internetska pretraživanja, naše biometrijske podatke, naše društvene odnose, naše kupnje i još mnogo toga. Žele znati tko smo, što mislimo, gdje nas boli. Oni žele predvidjeti i utjecati na naše ponašanje. Imaju previše moći. Njihova moć proizlazi iz nas, iz vas, iz vaših podataka. Vrijeme je da vratite kontrolu. Vraćanje privatnosti jedini je način na koji možemo vratiti kontrolu nad svojim životima i našim društvima.” (Veliž 2020, 6)

Među ostalim, ona spominje činjenicu da ako kupite pametni TV i učinite ga dijelom svoje kućne WiFi mreže, ovaj TV vjerojatno koristi tehnologiju koja se zove ‘automatsko prepoznavanje sadržaja’ (ACR), te se može povezati i razmjenjivati podatke s više od 700 različitih internetskih adresa iako je uključen samo na 15 minuta.

Kako nam slučajevi, kontrastni slučajevi i misaoni eksperimenti mogu pomoći u rješavanju problema nadzora i privatnosti?

Dok korištenje (kontrastnih) slučajeva i misaonih eksperimenata može biti relevantno za gotovo svaki aspekt digitalnog svijeta, ovaj se odjeljak uglavnom usredotočuje na pitanja nadzora i privatnosti. Misaoni eksperimenti mogu nam pomoći da istražimo i analiziramo složena pitanja i implikacije jedinstvene za ove kontekste. npr. misaoni eksperimenti mogu nam pomoći da razumijemo implikacije raširenog nadzora i erozije privatnosti u digitalnom dobu. Razmotrite sljedeći misaoni eksperiment. Odjednom se probudite u društvu u kojem se svaki aspekt nečijeg života kontinuirano prati i bilježi, a tim zapisima mogu pristupiti brojni ljudi. Smatrate li takvu situaciju moralno neprihvatljivom? Što bi trebalo promijeniti u ovom opisanom scenariju da bi bio prihvatljiv? Što ako bi to omogućilo sprječavanje svakog terorističkog napada i spašavanje mnogih života? Bi li to napravilo razliku? Je li opisan slučaj drugačiji od stvarnog stanja stvari? Koje aspekte svog života smatrate najvažnijima u odnosu na privatnost? Razmotrimo slične modele društava, npr. kao što je opisano u Huxleyjevom *Vrlom novom svijetu* ili Zamjatinovom *Mi*. Koji su najrelevantniji aspekti koji se ističu u ova dva romana?

Općenito, kada razmišljate ili raspravljate o slučaju ili misaonom eksperimentu, možete se voditi sljedećim pitanjima. Koje su (moralno) relevantne značajke uključene u slučaj? Koja je od ovih značajki najvažnija? Postoje li sukobi između ovih značajki? Kako bi sukob trebao biti riješen? Ima li sličnih ili analognih slučajeva za usporedbu? Kako moralno procjenjujemo ove druge slučajeve? Sve vam to može pomoći da odgovorite na slučajeve iz stvarnog života i da ih procijenite u skladu s tim.

Aforizam i ironija

Što je aforizam, a što ironija?

Aforizam je sažet, lakonski ili nezaboravan izraz opće istine ili načela. To može biti stara izreka koja predstavlja neki životni primjer. Može imati filozofsko ili motivacijsko svojstvo, odnosno može prizvati neku univerzalnu istinu ili znanje. Evo nekoliko primjera poznatih filozofa:

Život se može razumjeti samo unatrag; ali mora se živjeti prema naprijed. - Soren Kierkegaard

Cijeli problem sa svijetom je u tome što su budale i fanatici uvijek tako sigurni u sebe, a mudriji ljudi tako puni sumnji. - Bertrand Russell

Granice mog jezika su granice mog svijeta. - Ludwig Wittgenstein

U posljednjem, Wittgenstein iznosi svoje shvaćanje jezika i svijeta. Sažima smisao komunikacije i reprezentacije stvarnosti što može biti okidač za dublje razumijevanje načina na koji gradimo sliku svijeta koji nas okružuje.

Ironija je filozofsko sredstvo u kojem je izražavanje nečijeg značenja suprotno ili sarkastično i provokativno. Korištenjem jezika koji inače označava suprotno, ironija može imati veliki utjecaj na publiku. Ironija je tipična za postizanje duhovitog ili emfatičnog efekt, ali i kao sredstvo za dublje razumijevanje subjekta i napuštanje tradicionalnih ili površnih uvjerenja o svijetu. Na primjer, ako je hladan, kišovit dan, mogli biste reći: "Kako je lijep dan!" i bili biste duhoviti, ali također možete ironizirati nečije mišljenje i potaknuti ih da razumiju svoje stajalište i svoje pogreške

Problem univerzalne istine i sigurnog znanja?

Sokrat je koristio ironiju kao dijalektičko sredstvo za istraživanje istine. Prisiljavao je svoje učenike da filozofskim mišljenjem "rađaju" istinu. Zbunjivao ih je i poticao da se više uhvate u koštac sa svojom labavom argumentacijom i da otkriju kako su njihova uvjerenja pogrešna ili nedovoljno jasna. Učinio je to kako bi njegovi učenici shvatili koliko malo zapravo znaju o svijetu i koliko je znanje zapravo krhko. Rezultati njihovog filozofskog vježbanja su uništavanje zabluda i stereotipa. Ljudi se cijeli život mogu zavaravati nečim što zapravo nije slučaj. Teško je ponekad u nešto biti siguran pa stoga i postoji jasna razlika između mišljenja i istine i uvijek se moramo orijentirati na istinu, odnosno pravi smisao iza svega. Univerzalne istine su neke činjenice koje su široko prihvaćene i ne mogu se promijeniti tijekom vremenskog razdoblja ili pod bilo kojim okolnostima. Sigurno znanje je nešto za što svi vjerujemo da je istinito i na čemu gradimo sva

druga uvjerenja o svijetu. Općenite činjenice o stvarnosti ključne su za daljnje razumijevanje svijeta oko nas. Danas je naša stvarnost digitalna i naš svijet se zrcali na internetu. Društveni mediji mogu biti velika arena za sukob različitih mišljenja što u suštini nije nimalo loše, ali su oni i arena dezinformacija. Najveći problem s kojim se danas susrećemo je u što vjerovati i kako biti siguran u nešto s čime se suočavamo na internetu, a aforizmi i ironija mogu nam pomoći da se uhvatimo u koštac s nespornostima i izazovu nas da razmišljamo filozofski te inspiriramo druge da to čine isto.

Kako ironija i aforizmi mogu rezultirati boljom argumentacijom i boljim razumijevanjem naše stvarnosti?

Neki od najranijih filozofskih tekstova iz tradicija diljem svijeta koristili su aforistički stil jer aforizam može konstruirati izazovnu i provokativnu filozofsku izjavu koja izaziva naš um i tjera nas da dublje razmišljamo. Priroda aforizma je nedogmatična i otvara poligon za tumačenja i rasprave o bilo kojoj temi. Aforizmi nam mogu ponuditi hipotezu na temelju koje izvodimo zaključke ili na temelju koje sumnjamo u svijet koji nas okružuje. Ironizirajući nečije mišljenje ili neka površna uvjerenja, možemo izazvati svoje prijatelje, pa čak i sebe za viši red razmišljanja, odnosno razvitak logičke argumentacije. Ironija izaziva ljude na potragu za skrivenim značenjem i za stvarnim razumijevanjem konceptualnosti naše stvarnosti. Stoga, ironija zahtijeva tumačenje, ona nas navodi da vjerujemo i prepoznamo kao istinito ne ono što je izraženo, već ono što se misli. Postoji mali broj činjenica o našoj stvarnosti u koje možemo biti sigurni sto posto te je važno znati možemo li se osloniti na nešto s čime se susrećemo na internetu ili u stvarnom životu. To ne znači da živimo u lažnom svijetu ili da moramo ironizirati svako mišljenje ili izjavu, već moramo poticati jedni druge na dublje razumijevanje svijeta kako bismo donosili ispravne odluke i ponašali se u skladu s tim. Još jedan način na koji možemo upotrijebiti ironiju i promijeniti naše digitalno okruženje jest razotkrivanje proturječnosti i licemjerja našeg online ponašanja. Na primjer, često tvrdimo da cijenimo privatnost i sigurnost, ali u isto vrijeme rado dijelimo svoje osobne podatke na platformama društvenih mreža. Korištenjem ironije s ciljem ukazivanja te proturječnosti, možemo potaknuti ljude da promisle o svom ponašanju i preispitaju svoje vrijednosti i prioritete.

Aporija

Što je aporija?

Aporija je filozofska zagonetka ili sumnja bez jasnog odgovora. Kada je sumnja ili nesigurnost iskrena, može signalizirati pravu dilemu i potaknuti publiku na razmišljanje o različitim mogućnostima rješenja. Često uključuje neku vrstu logičke kontradikcije koja je prepreka razumijevanju. Može se oblikovati kao izjava ili kao pitanje. U retorici, to je verbalni izraz istinske neizvjesnosti o nekom predmetu i koristi se kao sredstvo međuljudske komunikacije. S druge strane, kad se govornici samo pretvaraju da su nesigurni, mogu aporijama privući pozornost slušatelja i angažirati ih da sami otklone sumnju. Glavna svrha aporije je uključiti publiku (slušatelja) u misaone procese na koje ih govornik navodi. Govornik se može pretvarati da ne zna nešto očito ili na glup način propitivati nešto i tako potaknuti slušatelje na promišljanje o onome što je rečeno.

Primjer aporije: *Koliko putova čovjek mora proći prije nego što ga možeš nazvati čovjekom?*
(Bob Dylan, *Blowing in the Wind*)

Suvremeni problem internetskog uznemiravanja

Palestinci su poput krokodila; što im više mesa daješ, to oni žele više.
- Ehud Barak, premijer Izraela, 28. kolovoza 2000.

Jedan konkretan problem s kojim se ljudi susreću u digitalnom okruženju je pitanje internetskog uznemiravanja i govora mržnje, no govor mržnje je uvijek bio prisutan. Mrežno uznemiravanje može imati mnoge oblike, uključujući internetsko zlostavljanje, trolanje i ciljano uznemiravanje na temelju rase, spola, vjere ili drugih karakteristika osobe. Anonimnost i distanciranost na internetu mogu potaknuti ljude da kažu stvari koje nikad ne bi rekli osobno, a to može dovesti do toksičnog mrežnog okruženja u kojem se pojedinci osjećaju ugroženo ili nesigurno. Govor mržnje također može biti raširen u online prostorima kada pojedinci iskorištavaju anonimnost na internetu za širenje uznemiravajućeg i pogrdnog jezika. Utjecaj internetskog uznemiravanja i govora mržnje može biti značajan za pojedinca. Neke osobe mogu doživjeti stres, tjeskobu, depresiju i slične probleme koji se tiču mentalnog zdravlja. To se također može proširiti i na njihove izvanmrežne živote, utječući na njihove odnose i sposobnost funkcioniranja na poslu ili u školi. U nekim slučajevima, internetsko uznemiravanje i govor mržnje mogu dovesti i do fizičkih ozljeda. Vlade i internetske platforme pokušale su riješiti ovaj problem provedbom zakona i politika za zabranu govora mržnje i internetskog uznemiravanja. Međutim, provedba može biti teška, a mnogi se pojedinci nastavljaju ponašati na takav način. Dodatno, neki tvrde da ove mjere mogu narušiti slobodu govora i pravo na izražavanje kontroverznih mišljenja. Dakle, pitanje je kako jedan retorički i filozofski alat može potaknuti mlade ljude da promijene svoje ponašanje, da budu otvoreniji prema drugima i da izgrade gostoljubivu i suradničku online zajednicu.

Kako aporija može pomoći kod internetskog uznemiravanja i potaknuti nas da prihvatimo različite perspektive?

Iz spisa njegovog učenika, Platona, možemo zaključiti da je Sokrat vrlo rado koristio aporije u svojim filozofskim težnjama. Aporia izaziva neizvjesnost i tjera publiku na otkrivanje nedvojbene govornom činu. Glavni cilj je omogućiti publici da analizira situaciju u kojoj se nalazi i donese neku prosudbu. Evo jedne poznate filozofske aporije koja je konstruirana kao paradoks:

Menonov paradoks: U Platonovom dijalogu "Menon", Sokrat i Menon raspravljaju o prirodi znanja. Sokrat pita Menona može li se znanje podučavati, ali dolaze do paradoksa kada shvate da ako nešto znaš, ne trebaš to učiti, a ako ne znaš, nećeš prepoznati kad naučiš. To dovodi do stanja aporije u kojoj nisu sigurni može li se znanje podučavati ili ne.

Također, u drami Hamlet, koju je napisao William Shakespeare, možemo pronaći izvrstan primjer aporije u poznatoj rečenici "biti ili ne biti, to je pitanje." Paradoksi i dvojbe napisani kao aporije mogu potaknuti duboko i konstruktivno razmišljanje o nečemu te dovesti do promjene naših uvjerenja i loših pretpostavki o nekome. Jedan od načina na koji aporija može pomoći u rješavanju ovog problema jest osporavanje pretpostavki na kojima se temelji internetsko uznemiravanje i govor mržnje. Aporija potiče pojedince da preispitaju vlastita uvjerenja i pretpostavke te da razmotre alternativne perspektive i stajališta. Čineći to, pojedinci mogu shvatiti da su njihovi postupci i riječi štetne i da pridonose toksičnom online okruženju.

Na primjer, zamislite osobu koja se često upušta u online uznemiravanje i govor mržnje usmjeren na pojedince određene rase. Ako se netko sukobi s tom osobom ironizirajući njegovo ponašanje aporijama, on bi se mogao posramiti ili preispitati svoje ponašanje. Kroz aporije ili neke ironične paradokse, ova osoba može shvatiti da se njezini postupci ne temelje na nikakvom logičnom razmišljanju ili dokazu, već na duboko ukorijenjenoj pristranosti ili predrasudi koja je čini blesavom. Također mogu uvidjeti štetu koju njihove riječi i postupci uzrokuju pojedincima i online zajednici u cjelini ili se mogu osjećati ismijanima. Aporija može biti moćan alat za poticanje rasprava i oko određenog pitanja (rasa, spol, društveni status itd.). Izražavanjem sumnje ili zbunjenosti, može potaknuti druge da podijele vlastita razmišljanja i ideje, što dovodi do suradnje i uključivosti online zajednica. Također se može koristiti za izražavanje složenosti problema i različitih perspektiva koje postoje oko nje. To može pomoći ljudima da razumiju i suosjećaju s drugima koji možda imaju drugačija iskustva ili stajališta, što dovodi do konstruktivnijih i suosjećajnijih interakcija na internetu.

Analogija

Što je analogija?

Generalno, pod analogijom podrazumijevamo sličnost ili, točnije, nalikovanje. Pojam analogija izveden je iz grčke riječi *ana logon* kao točan omjer ili korespondencija odnosa ili iz latinske riječi *proportio*. Pojam analogije vjerojatno se najčešće susreće u metodologiji znanosti, ili u teoriji modeliranja, u semantici ili logici. Međutim, danas se ovaj koncept također koristi i u teoriji simbola ili epistemologiji tematizirajući teorije znanja temeljene na sličnosti ili usporedbi.

Općenito, razlikujemo dvije vrste analogije:

1. Formalna analogija koja se temelji na podudarnosti između elemenata modela i elemenata sustava koji se modelira.
2. Materijalna analogija, koja također pretpostavlja materijalnu sličnost između modeliranog sustava i njegove kopije.

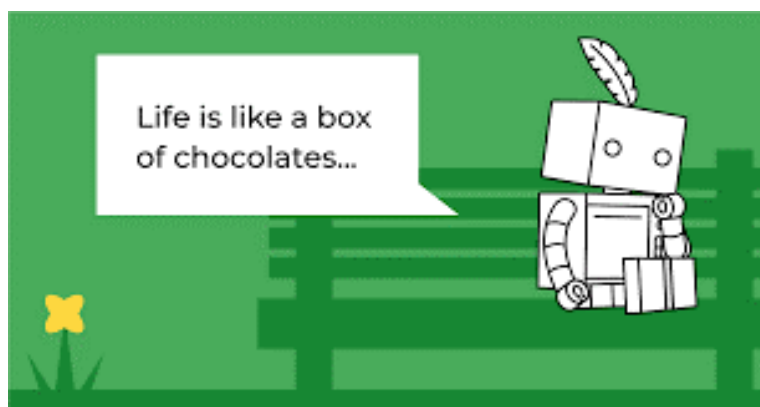
Obje vrste analogije pretpostavljaju strukturnu sličnost između modeliranog sustava i modela, ali također rade s razlikama između njih.

Analogno zaključivanje, zajedno s induktivnim i deduktivnim zaključivanjem, čini osnovne oblike zaključivanja. Dok induktivno i deduktivno zaključivanje ostaje unutar polja već poznatog znanja, analogno zaključivanje nadilazi već postojeće znanje, a njegova heuristička kvaliteta čini ga sastavnim dijelom znanstvenih otkrića. U analognom razmišljanju polazimo od postojećeg znanja što je slično induktivnom mišljenju, ali dok induktivno razmišljanje cilja na opći zaključak, analogno razmišljanje ima za cilj prepoznavanje novog elementa (Jurásová 2012). Kognitivna psihologija također opsežno radi s analogijom, analizirajući potencijal analogije u rješavanju problema.

Barsalou (1992) daje sljedeći primjer rješavanja problema analogijom:

“...netko tko je neko vrijeme radio u kompleksu mogao bi vam jednostavno objasniti da je raspored analogan morskoj zvijezdi. Kad čujete ovu analogiju, mogli biste prenijeti znanje o morskoj zvijezdi na uredski kompleks. Stoga, saznanje kako morska zvijezda ima kružno tijelo, s pet krakova koji se iz njega pružaju radijalno i simetrično, dovelo bi do uvjerenja da uredski kompleks sadrži središnje kružno tijelo, s pet suženih zgrada koje se iz njega protežu u radijalno simetričnom uzorku.” (str.110)

Iz navedenog je jasno da se svi mi, a ne samo znanstvenici, svakodnevno susrećemo ili radimo s analogijom. Kao što znanstvenici moraju biti oprezni kada razmišljaju o dva analogna sustava, tako i mi moramo biti oprezni. Pretpostavimo da smo u prošlosti doživjeli nekoliko prekida zbog partnerove nevjere. Na temelju tih iskustava napravili smo svojevrsni “katalog” crvenih zastava (red flags). Započeli smo novu vezu i partnerica se brzo ispričala što se ne osjeća dobro te nam je, ako se ne ljutimo, predložila odgodu večere za drugi dan. Shvatili smo da je ovo jedna od crvenih zastava, no je li jedan pokazatelj dovoljan da se ovaj odnos smatra analognim prethodnima i da se u skladu s tim postupi? Očigledno nije

Problem lažne analogije

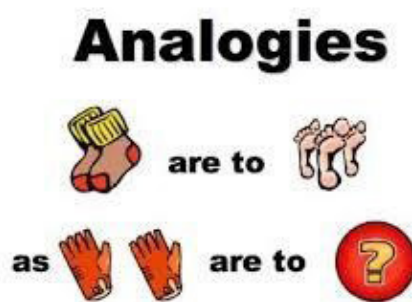
Kao što smo vidjeli, analogije mogu biti od velike pomoći u rješavanju problema. No, kao što imaju svojih prednosti, tako imaju i svojih zamki koje ne treba zaboraviti. Analogije vam mogu pomoći da pristupite prethodnom znanju, potaknete kreativnost, pojednostavite složenost, učinkovito komunicirate i pronađete međusobne veze ili obrasce. Međutim, analogije mogu biti zavaravajuće, netočne, nepotpune ili pristrane, kao što smo pokušali pokazati u prethodnom primjeru s partnerskim odnosima. Zbog toga moramo paziti da analogije koje koristimo budu provjerene, prilagođene ili pročišćene kako bi odgovarale problemu i njegovom kontekstu. U suprotnom, umjesto da nam pomogne pronaći rješenje problema ili otkriti nešto novo, analogija nas može odvesti na krivi put.

Često možemo naići ili nasjesti na takozvanu lažnu analogiju. Lažna analogija je argument koji se temelji na pogrešnoj, površnoj ili nevjerojatnoj usporedbi. Također poznat kao pogrešna analogija, slaba analogija, lažna usporedba, metafora predstavljena kao argument i analogijska pogreška. Analogijska zabluda sastoji se od pretpostavke da stvari koje su slične u jednom pogledu moraju biti slične i u drugom. Stoga se uspoređuje na temelju onoga što je poznato i pretpostavlja da su nepoznati dijelovi također slični (Pirie 2015). Analogije tako postaju lažne ili pogrešne ako su pretjerano eksponirane, odnosno neuvjerljive (Nordquist 2023.) ili krajnje trivijalne do te mjere da dovode u zabludu, poput tvrdnje da je "cijepiti se isto kao biti prisiljen nositi žutu zvijezdu."

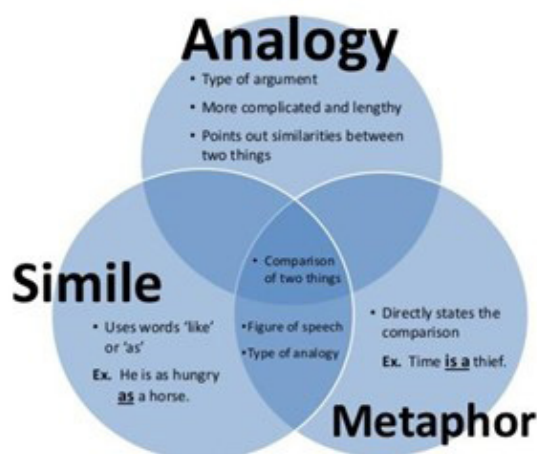
Drugi primjer bi bile izjave poput "U odnosu na računalni virus i biološki virus, haker je isto što i liječnik. Baš kao što liječnik može izliječiti nečiju bolest, haker može izliječiti računalni virus." U ovom primjeru, lažna analogija leži u izjednačavanju hakera i liječnika na temelju premise da obojica mogu nešto "izliječiti". Iako postoji površina razina sličnosti u ideji izlječenja, analogija previđa ključne razlike. Liječnik ima medicinsku izobrazbu i etička razmatranja pri liječenju bolesti, dok se haker može uključiti u neovlaštene aktivnosti i potencijalno nezakonite radnje.

Kako nam analogija može pomoći u rješavanju problema digitalnog svijeta?

Već smo nekoliko puta spomenuli da je digitalni svijet vrlo složen sustav koji još uvijek ne poznajemo u svim njegovim aspektima. Tehnička strana stvari je jedno, ali digitalni svijet kao fenomen koji nedvojbeno značajno transformira ljudski svijet i naše društvo je drugo. S obzirom na to, može nam biti teško i razumjeti stvarnu narav stvari, ali tu nam može pomoći dobra analogija. U tehnologiji općenito možemo naići na nekoliko ustaljenih analogija koje nam žele olakšati razumijevanje složenog sustava: „Računalni oblak (cloud computing) je poput knjižnice, a ne knjižare. To je jednostavan način da pristupite svakoj knjizi na planetu, a da je ne morate posjedovati." Ili „Blockchain je poput ogromnog bankovnog trezora s listovima sefova u kojem svaki sef ima staklenu prednju stranu tako da svatko može vidjeti sadržaj kutije. Kada netko otvori novi sef, dobiva ključ koji je jedinstven za taj sef. Izrada kopije ključa ne duplicira sadržaj kutije. Imati ključ ne znači da posjedujete kutiju, već samo sadržaj u njoj." (Chin 2018)..

Posebna vrsta analogije je metafora. Koristimo je u našim nastojanjima da razumijemo, na primjer, Internet. Središnja metafora s kojom radimo u tom smislu je ona o oblaku kao globalnom sustavu "s velikom moći i potencijalom, koji zadržava auru nečeg transcendentnog, nečega što je gotovo nemoguće dokučiti." (Bridle, 2021., str. 18) Međutim, ova metafora nije najprikladnija: "Oblak nije nešto apstraktno, amorfno ili čak nevidljivo; treba samo znati kamo gledati. To nije čarobno mjesto izvan sedam planina u utopijskom kraljevstvu, sačinjenom od vodene pare i radio valova. To je fizička infrastruktura koja se sastoji od telefonskih kablova na dnu oceana i golemih skladišta s računalima naslaganim do stropa, koja troše goleme količine vode i energije i imaju svoju državnu i pravnu nadležnost«. (Bridle, 2021., str. 19) Dakle, vidimo da neadekvatna metafora može dovesti do pogrešnog razmišljanja o tehnologiji i previđanja određenih ključnih aspekata, što u konačnici značajno iskrivljuje naše razmišljanje.

Međutim, ako postavimo pravu analogiju, ona nam može pomoći da razumijemo složene pojave ili događaje. Dobro oblikovana analogija može nam pomoći u otkrivanju i formuliranju novih znanja te nam također može pomoći u našim svakodnevnim procesima donošenja odluka. Ipak, ne zaboravimo uspoređivati stvari koje su usporedive. Naravno, uspoređujemo dvije različite stvari, tako da će se očito na neki način razlikovati, ali njihove ključne sličnosti trebale bi biti očite i predstavljene u nekoliko značajki.

Ockhamova britva

Što je Ockhamova britva?

William od Ockhama poznati je srednjovjekovni mislilac (kasno 13.-14. stoljeće). Posebno je poznat po ideji ekonomičnosti mišljenja – Ockhamova britva (ponekad i Occamova britva). Iako se termin koristi tek od 19. stoljeća posebno zahvaljujući matematičaru Williamu Rowanu Hamiltonu. (Kaye, 2023)

Takozvana Ockhamova britva (OR) često se tumači kao savjet da se entiteti ne umnažaju preko potrebe, a i često se povezuje s načelima suvremene znanosti. U isto vrijeme, zanimljivo je da fizičar Stephen Hawking u Kratkoj povijesti vremena svoje otkriće kvantne mehanike također pripisuje Ockhamovoj britvi. (Kaye, 2023.)

Jednostavnim riječima, Ockhamova britva je savjet da se da prioritet objašnjenju određenog događaja koje se temelji na manje pretpostavki nego na suglasnom objašnjenju ili objašnjenjima. Na primjer, ako želimo objasniti određene dnevne događaje, ne trebamo koristiti dodatne nadnaravne sile ili entitete kada ih možemo jednostavno objasniti. Na primjer, propustite autobus i to se jednostavno može objasniti zato što ste zakasnili na autobusnu stanicu, a ne zato što je netko bacio čini na vas ili vam je crna mačka prešla put. To vam se može učiniti čak u potpunosti u skladu sa zdravim razumom, međutim, neki kritički čitatelj mogao bi postaviti pitanje može li načelo jednostavnosti doista jamčiti istinu. Naravno, možemo pronaći primjere kada složenije objašnjenje može biti bliže istini. Na primjer, zamislite da vam je auto pokvaren. „Možda je pokazivač plina na vašem automobilu pokvaren ili prazan spremnik goriva može biti samo jedna od nekoliko stvari koje nisu u redu s automobilom. Kao odgovor na ovaj prigovor, moglo bi se istaknuti da nam načelo jednostavnosti ne govori koja je teorija istinita, već samo koja teorija ima veću vjerojatnost da bude istinita. Štoviše, ako postoji neki drugi znak oštećenja, kao što je treptanje pokazivača ulja, onda postoji još jedna činjenica koju treba objasniti, što opravdava dodatnu hipotezu“. (Kyle, 2023.)

Zanimljiva je činjenica kako zapravo sam Ockham nije bio tako ekstremno radikalno kao se ponekad tumači u negiranju postojanja određenih entiteta koji su suvišni, u najboljem slučaju on nam „dopušta da se suzdržimo od njihovog postavljanja u nedostatku poznatih uvjerljivih razloga za to.“ (Spade, 2019)

Takozvana Ockhamova britva koristi se u filozofiji kao alat za eliminiranje određenih metafizičkih teorija, posebno onih koje mogu uključivati suvišna objašnjenja. Na primjer, materijalisti mogu koristiti britvu protiv dualista u filozofiji uma budući da tvrde da postoji dodatna ontološka kategorija koja nije potrebna za objašnjenje. Slično tome, „nominalisti o apstraktnim objektima mogu koristiti ILLI protiv svojih platonističkih protivnika, stavljajući ih na udar jer su se posvetili nebrojeno velikom području apstraktnih matematičkih entiteta.“

Kao što Spade ističe: "Čini se da je cilj pozivanja na jednostavnost u takvim kontekstima više prebacivanje tereta dokazivanja, a manje izravno pobijanje manje jednostavne teorije." (Spade, 2019.)

Ono što bi moglo biti zanimljivo, s obzirom na gore spomenutu upotrebu ILL, opet je sam Ockham, koji je sklon tvrdnji da je "jedini istinski nužni entitet Bog; sve ostalo, cijela kreacija, radikalno je uvjetovana kroz njega. Ukratko, Ockham ne prihvaća načelo dostatnog razloga." (Spade, 2019.) No ostaje otvoreno pitanje nije li i ideja Boga nepotrebna.

Kao što je gore spomenuto, popularnost Ockhamove britve nastavlja se čak i u 20. stoljeću te ima mnogo toga za ponuditi čak i danas. Vrijedno je spomenuti na primjer Karla Poppera koji objašnjava prednost ideje jednostavnosti i tvrdi da ona ne mora biti privlačna praksi ili estetici. On nudi ideju falsificiranja i tvrdi da "više volimo jednostavnije teorije od složenijih jer je njihov empirijski sadržaj veći; i zato što ih je lakše provjeriti". (Swinburne, 1997.) Sažeti Popperovu ideju znači reći da se "Jednostavna teorija može primijeniti na više slučajeva nego složenija, te ju je stoga lakše krivotvoriti. Ovo je opet usporedba jednostavne teorije sa složenijom teorijom gdje obje jednako dobro objašnjavaju podatke." (Spade, 2019.)

Ukratko, mogli smo vidjeti Ockhamovu britvu u svom jednostavnom obliku shvaćenom kao traženje racionalne jednostavnosti u objašnjenju događaja i unatoč svojoj raznolikosti tumačenja, ona ima potencijal i za korištenje u suvremenom društvu.

Problem teorija zavjere i prijevara u digitalnom svijetu

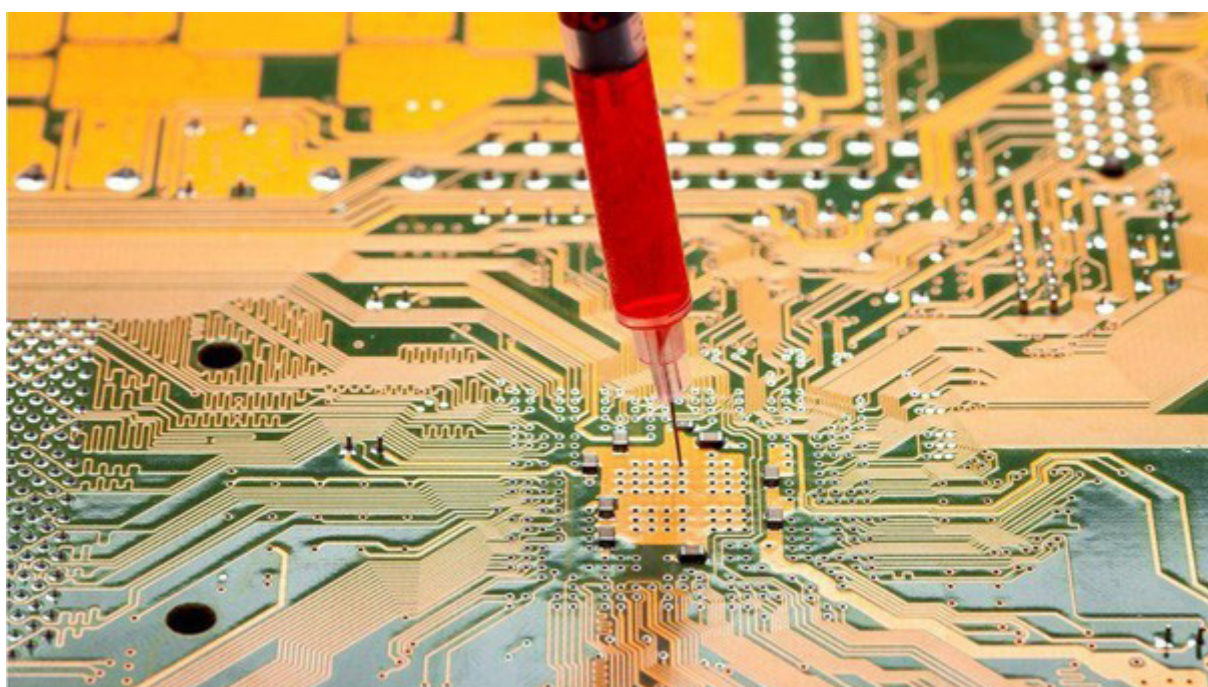
Digitalno okruženje nudi nam potencijal za gotovo neograničeno dijeljenje raznih ideja. Možemo naići na brojne primjere složenih teorija zavjere i kreativnih prijevara poput davanja mikročipova ljudima putem cjepiva kako bi mogli nadzirati i kontrolirati ljude koje organiziraju milijarder i poput Billa Gatesa i Georgea Sorosa itd. Također i Teorija ravne Zemlje koja se oslanja na razne ideje o tome kako zaobljenost Zemlje glume vlade i kako svijet doista izgleda ravno i kako ga možda podupiru velika stvorenja koja ga drže ili ogromni ocean. Također, postoje razne teorije o chemtrails-ima koje od zrakoplova prave izvor otrova koji se prenosi građanima kako bi im se narušilo zdravlje i kako bi njima lakše manipulirali vlade i bogataši.

Kako nam razumijevanje Ockhamove britve može pomoći u borbi s teorijama zavjere i prijevarama u digitalnom svijetu?

IU digitalnom području možemo vidjeti potencijal Ockhamove britve u pronalaženju jednostavnih rješenja bez nepotrebnih dodataka objašnjenjima, primjerice u online raspravama, forumima itd.

Ideja davanja mikročipova ljudima putem cjepiva kako bi mogli nadzirati i kontrolirati ljude koje organiziraju milijarder poput Sorosa i Billa Gatesa umjesto jednostavnijeg objašnjenja cijepljenja za medicinske dobrobiti jedna je od ideja u kojoj Ockhamova britva može biti od koristi za odabir potonjeg od ova dva spomenuta objašnjenja. Slično tome, Teorija o ravnoj Zemlji također bi se mogla prekinuti pomoću Ockhamove britve koji bi mogao reći da se jednostavnije objašnjenje zaobljenosti Zemlje temeljeno na fizici čini uvjerljivijim od priče koja dodaje slonove, vladine laži i slično. Također, teorije o chemtrails-ima mogu se pobiti jednostavnom tvrdnjom da avionski motori proizvode plinove.

Međutim, zanimljivo je spomenuti da, na primjer, Ockhamova britva ima svoju primjenu i u drugim aspektima digitalnog okruženja: „U razvijanju softvera, pravilo najmanje snage tvrdi da je ispravan programski jezik onaj koji je najjednostavniji u rješavanju ciljanog softverskog problema.“ To dobro ilustrira druge upotrebe modificirane Ockhamove britve u digitalnom području. (Wikipedia - Occamova britva, 2023.)

Vaccine rumors debunked: Microchips, 'altered DNA' and more - BBC News

Objašnjenja i tipovi objašnjenja

Što je objašnjenje i koje vrste objašnjenja poznajemo?

Objašnjenje ili eksplikacija je iskaz bitnih okolnosti ili uzroka nečega što nam nije dovoljno jasno ili razumljivo. Objašnjenje je dakle učiniti fenomene ili stvari inteligibilnim, nama razumljivim. To je jedan od naših osnovnih načina spoznaje svijeta. Poznajemo različite vrste objašnjenja kao što su znanstveno objašnjenje, deduktivno - nomološko objašnjenje, genetsko objašnjenje, povijesno objašnjenje, induktivno ili probabilističko objašnjenje, pragmatično objašnjenje.

Znanstveno objašnjenje bitno je sredstvo za unapređenje znanstvenog znanja. Kroz znanstveno objašnjenje sistematiziramo znanstvene spoznaje. Drugim riječima, kada nešto znanstveno objašnjavamo, ono što je objašnjeno (*explanandum*) podvodimo u ono čime objašnjavamo (*explanans*). Time pokazujemo da se eksplanandum odvija prema nekim općim pravilnostima. Ako poznajemo te početne uvjete, tada tražimo prikladne teorije ili opće zakonitosti za naš eksplanandum, bilo poznate ili novoformulirane. Deduktivno nomološko objašnjenje smatramo osnovnim oblikom znanstvenog objašnjenja. U njemu je odnos između eksplanansa i eksplananduma odnos logičke dedukcije. Iz objašnjenja koja sadrže opće zakone, npr. Z1, Z2, Z3...Zn i specifičnim uvjetima a1, a2...an dobivamo eksplanandum E logičkom dedukcijom. Takav eksplanandum je logički deduktivan iz premise eksplanansa. Premise eksplanansa sadrže opće zakonitosti, barem neke premise imaju empirijski sadržaj, rečenice u eksplanansima su činjenično točne. Svi ovi uvjeti zajednički se nazivaju uvjeti primjerenosti eksplananduma. Hempel i Oppenheim daju primjer gdje želimo objasniti zašto se čini da je dio vesla koji je uronjen u vodu slomljen prema gore u odnosu na dio iznad površine. Premise argumenta za objašnjenje ovog fenomena uključivat će obje izjave o zakonu loma svjetlosti i zakonu da je voda optički gušći medij od zraka te izjave o činjenicama da je veslo plosnati komad drva i da je jedan dio vesla uronjen u vodu. Pitanje zašto se pojava dogodila je dakle pitanje prema kojim zakonima i kao rezultat ostvarenja kojih uvjeta pojava dogodila (Jastrzemska 2004).

Druga vrsta znanstvenog objašnjenja je genetsko objašnjenje (ne u biološkom smislu). U ovoj vrsti objašnjenja, eksplanandum čini posljednju kariku u nizu pojedinačnih objašnjenja. Može poprimiti uzročno-genetski oblik ili statističko-genetski oblik. Specifičan slučaj je povijesno objašnjenje koje smo spomenuli u uvodu. U ovoj vrsti objašnjenja, objašnjenja barem jednog prethodnog člana zahtijevaju dodatne informacije, koje, međutim, ne moraju biti predmetom samog objašnjenja. Primjer bi mogao biti pokušaj da se, primjerice, trenutno globalno sve veći stupanj polarizacije društva objasni s pozicije, primjerice, socioloških istraživanja. Kako bismo to razjasnili, trebat će nam i informacije koje same po sebi nisu predmet naše istrage.

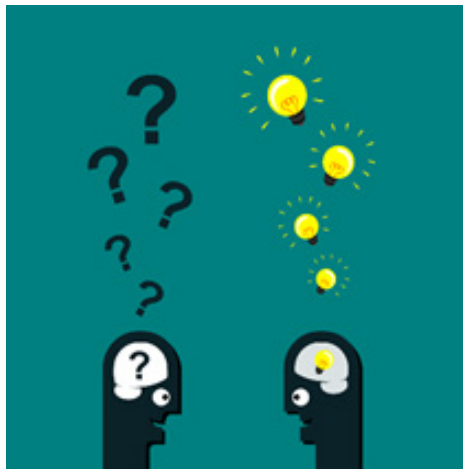
Spomenuli smo i pragmatično objašnjenje. U ovoj vrsti objašnjenja, određeni koncepti i izjave se relativiziraju na određenu vrstu osoba koje se međusobno razlikuju u određenim aspektima kao što je obrazovanje. Ova vrsta objašnjenja je uglavnom od didaktičke važnosti. S ove točke gledišta, minimalni uvjet za ovo objašnjenje je razumljivost, ali i u ovom slučaju pretpostavljamo da eksplanans navodi barem jedan dovoljan uvjet za eksplanandum. Ovakvu vrstu objašnjenja koriste u svojoj pedagoškoj praksi učitelji, pisci udžbenika, ali i svi roditelji odgovarajući na vječno dječje pitanje „Zašto?“

Druga vrsta objašnjenja je takozvano probablističko ili induktivno, odnosno statističko objašnjenje. U ovoj vrsti objašnjenja, eksplanandum se izvodi iz eksplanansa sa samo određenim stupnjem vjerojatnosti. Ovisno o tome kako razmišljamo o vjerojatnosti, tada razlikujemo statistička objašnjenja - u kojima se vjerojatnost tumači kao relativna učestalost: ako događaj tipa B ima neku vjerojatnost jednaku p pod uvjetima C, i ako je događaj d tipa C, tada događaj d je tipa B s vjerojatnošću p . Druga vrsta probablističkog objašnjenja je induktivno objašnjenje. U njoj se vjerojatnost tumači kao kvantitativni logički odnos između određenih rečenica, čija se snaga izražava takozvanim stupnjem potvrde ili provjere. Hipoteza je stoga vjerojatna na temelju nekog empirijskog opažanja. Na primjer, ako smo do sada uvijek promatrali samo labudove na obližnjoj rijeci u susjedstvu u jesenskoj sezoni, vjerojatno je da je ptica koju vidim tamo ove jeseni vjerojatno, u određenoj mjeri u skladu s prethodnim empirijskim nalazima, labud.

Problemi s objašnjenjima

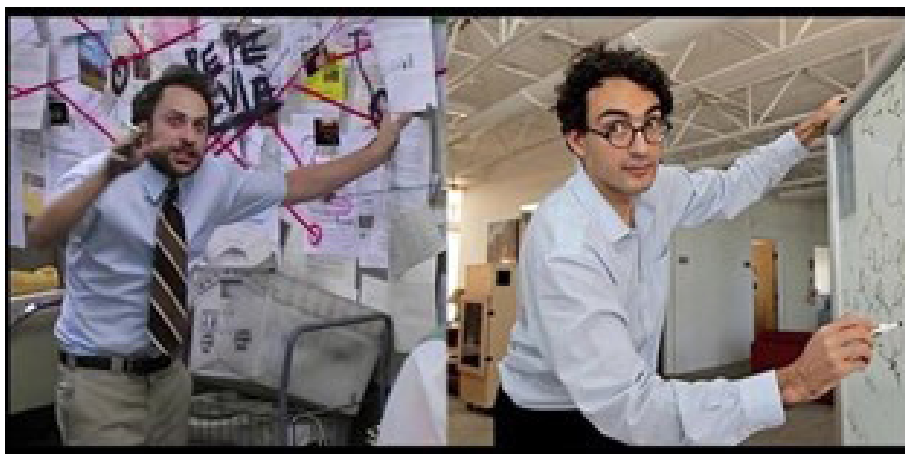
Objašnjenje i njegovi različiti oblici važna su pomoć, u konačnici, našoj prilagodbi na svijet oko nas. Oni nam pomažu da napravimo pravilne generalizacije koje učvršćuju znanje u principe i teorije, ili nam pomažu da stvorimo nove teorije. Međutim, kao što smo već vidjeli u prethodnom odjeljku o objašnjenju i njegovim različitim vrstama, dati dobro objašnjenje nije sasvim lako. Dovoljno je da se ne pridržavamo tzv. uvjeta primjerenosti objašnjenja i naš će trud biti uzaludan. Ali ne samo uzaludan, već naprotiv, možemo počinuti pogrešku koja, ako znanstvena zajednica ne poduzme nešto, može izazvati ozbiljan problem i iskrivljenje u shvaćanju i istraživanju teme.

Pogledajmo sada ukratko što trebamo imati na umu kada pokušavamo dati dobro objašnjenje neke pojave, događaja ili činjenice iz pozicije, primjerice, učitelja:

- Dobro objašnjenje se može provjeriti ili krivotvoriti. Možete provesti eksperiment u stvarnom svijetu da vidite je li nešto istinito ili nije.
- Pronađite srž svoje poruke - neka bude jednostavna.
- Učinite to konkretnim.
- Koristite analogije.
- Koristite primjere.
- Pričajte priče.
- Učinite to vjerodostojnim - predstavite to ispravno (Burns 2018).

Digitalni svijet je, u mnogim svojim aspektima, neistraženo područje za nas. Bolje rečeno, možemo objasniti njegove tehničke parametre kao i tehničke parametre njegove uporabe, ali ne možemo objasniti sve njegove kontekste i učinke na ljudski svijet. Ne znamo točno kako digitalni svijet utječe na proces formiranja identiteta svojih korisnika, ne znamo točno zašto su ljudi skloni vjerovati svemu što pronadu na internetu, ne znamo zašto je online svijet nekima privlačniji nego (offline) proživljena stvarnost.

Kako nam objašnjenje i njegove različite vrste mogu pomoći u rješavanju problema digitalnog svijeta?

U tom pogledu dva aspekta smatramo važnima. Prvo, ključno je da svaki napredak u znanstvenim spoznajama o digitalnom svijetu bude izgrađen na rigoroznim znanstvenim objašnjenjima koja ispunjavaju uvjete eksplanatorne primjerenosti. Razumije se da različite pojave objašnjavamo različitim vrstama objašnjenja na temelju njihove primjerenosti i primjenjivosti. Drugo, kao učitelji, roditelji ili kao ljudi kojima se djeca širom svijeta obraćaju sa svojim znatiželjnim pitanjima, trebali bismo imati na umu da nijedno njihovo pitanje ne bi smjelo ostati bez odgovora, ali bez odgovora primjerenog dobi onoga tko ih postavlja. Naš cilj je da objašnjenje onoga što se od nas traži bude i "istinito" i, u isto vrijeme, razumljivo onome kome je objašnjenje upućeno. Imajući to na umu, trebali bismo slijediti nekoliko jednostavnih koraka koje smo spomenuli u prethodnom odjeljku ovog poglavlja - biti jasni i nedvosmisleni, koristiti analogije i primjere od pomoći, pokušati stvoriti prostor za provjeru naših objašnjenja u praksi, itd. Na primjer, kada srednjoškolcima objašnjavamo rizike objavljivanja privatnih fotografija i podataka na društvenim mrežama, ne zatrpavamo ih tehničkim detaljima, već se okrećemo uvjerljivim primjerima iz prakse itd. Svijest kako je objašnjenje fenomena rezultat dugog lanca poštenog i izazovnog znanstvenog rada i mora zadovoljiti nekoliko osnovnih uvjeta važan je korak u razumijevanju načina na koji upoznajemo svijet oko sebe. Na temelju toga vidjet ćemo da je znanost i znanstvena spoznaja najbolji način koji do sada imamo za učenje o svijetu i svemiru, a pomaže nam i da budemo npr. bolji učitelji.

Humeova vilica

Što je Humeova vilica?

Humeova vilica je filozofski koncept koji je uveo škotski filozof David Hume, a koji tvrdi da se sve znanje može podijeliti u dvije kategorije: odnosi ideja i činjenica. Odnosi ideja su nužne istine koje se mogu spoznati samo razumom, dok su činjenice kontingentne istine koje se mogu spoznati samo iskustvom.

Hume je razvio ovo načelo u svom djelu "Istraživanje o ljudskom razumu", koje je objavljeno 1748. U ovom djelu, Hume se bavio razumijevanjem prirode i granica ljudskog znanja.

Odnosi ideja su apriorne ili samoočigledne istine koje se spoznaju samo razumom, poput matematičkih istina. Za odnose ideja, Hume daje primjere kao što su matematičke istine, poput tvrdnje da je $2+2=4$, ili Pitagorin teorem. Oni su očigledni i ne zahtijevaju nikakve empirijske dokaze da bi bili dokazani.

Činjenice se, s druge strane, temelje na empirijskim dokazima i iskustvu i nisu nužno istinite ili potrebne. Hume daje primjere poput izlaska sunca ujutro ili vode koja ključa na 100 stupnjeva Celzijusa. To su činjenice koje učimo putem svojih osjetila i iskustva, a one nisu nužno istinite. Hume također naglašava kako se činjenice nikada ne mogu znati s apsolutnom sigurnošću, jer se naše znanje o njima temelji na prošlim iskustvima i indukciji, što nam ne može pružiti nepogrešivo znanje.

Hume također koristi primjer uzroka i posljedice kako bi ilustrirao svoje tvrdnje. Možemo primijetiti kako se čini da jedan događaj slijedi drugi, ali ne možemo sa sigurnošću reći da je prvi događaj uzrokovao drugi, jer odnos između uzroka i posljedice nije očigledan i ne može se spoznati samo razumom. Umjesto toga, moramo se osloniti na svoja prošla iskustva i induktivno razmišljanje kako bismo donosili zaključke o uzročno-posljedičnim vezama.

Ako se činjenice mogu povezati s induktivnim zaključivanjem, možemo zaključiti kako se odnosi ideja oslanjaju na deduktivno zaključivanje. To je zato što deduktivno zaključivanje polazi od općih načela ili premisa i donosi zaključke na temelju tih načela ili premisa, dok induktivno zaključivanje polazi od specifičnih opažanja i donosi opće zaključke na temelju tih opažanja.

Humeova vilica je važna jer sugerira kako postoje ograničenja onoga što možemo znati samo na temelju razuma i iskustva. Također postavlja važna pitanja o prirodi znanja i odnosu između razuma i iskustva.

Što je osobna anegdotalna predrasuda?

U online svijetu ponekad je teško napraviti razliku između odnosa ideja i činjenica. Internet je pun različitih informacija, ali nisu sve točne ili pouzdane. Dodatno, algoritmi društvenih medija mogu stvoriti "filter balone/mjehuriće" u kojima ljudi primjećuju i bave se samo sadržajem koji učvršćuje njihova postojeća uvjerenja, što otežava prepoznavanje i uključivanje novih ideja i perspektiva.

Postoji specifična kognitivna pristranost koja nas navodi da generaliziramo svoje vlastito osobno iskustvo koje je potpuno induktivno po prirodi i, po Humeovoj terminologiji, zapravo stvaramo čvrst odnos ideja koji je navodno podržan deduktivnim razmišljanjem. Taj se fenomen može opisati kao "osobna anegdotalna pristranost" ili "pristranost osobnog iskustva". Odnosi se na tendenciju pojedinaca da generaliziraju vlastita osobna iskustva na šire populacije ili situacije, često bez razmatranja ograničenja ili pristranosti svojstvenih njihovim vlastitim iskustvima.

Nekoliko čimbenika doprinosi osobnoj anegdotalnoj pristranosti:

- Istaknutost i emocionalni utjecaj: Osobna iskustva koja su živopisna, nezaboravna ili emocionalno nabijena imaju veći utjecaj na prosudbe i percepcije pojedinaca. Ta iskustva mogu stvoriti pristranost čineći informacije dostupnijima i utjecajnijima u procesima donošenja odluka.
- Heuristika dostupnosti: Heuristika dostupnosti je mentalni prečac u kojem se ljudi oslanjaju na lako dostupne primjere ili instance koje im padnu na pamet kada donose prosudbe ili procjene. Kada se osobnih iskustava lako prisjetiti ili im je lako pristupiti, pojedinci ih mogu koristiti kao osnovu za formiranje generalizacija.
- Ograničena veličina uzorka i pristranost vlastitog odabira: Osobna iskustva često se temelje na ograničenoj veličini uzorka, budući da pojedinci mogu izravno doživjeti samo djelić svijeta. Osim toga, ljudi su skloni pristranosti samoodabiru, tražeći iskustva koja su u skladu s njihovim postojećim uvjerenjima ili preferencijama. Ovo dodatno sužava raspon iskustava kojima su pojedinci izloženi, što dovodi do pristranih generalizacija.

Kako nam razumijevanje Humeove vilice može pomoći da filtriramo dostupne informacije (online)?

Humeova vilica može nam pomoći da kritički razmišljamo o izvorima našeg znanja i uvjerenja. Prepoznavanjem razlike između odnosa ideja i činjenica, možemo procijeniti tvrdnje s kojima se susrećemo i odrediti temelje li se samo na razumu ili zahtijevaju empirijski dokaz. Uz to, Humeova vilica može nam pomoći da shvatimo ograničenja vlastitog znanja i prepoznamo važnost otvorenosti prema novim iskustvima i perspektivama kako bismo proširili svoje razumijevanje svijeta.

Uistinu dobro razumijevanje onoga što je deduktivno zaključivanje koje ne podliježe standardima empirijskog opravdanja i što je, s druge strane, induktivno zaključivanje i zahtijeva drugačiju razinu ispitivanja, može nam pomoći da vrlo brzo otkrijemo neke konkretne logičke pogreške.

Ako postoje neki ljudi koji snažno tvrde kako „posjeduju“ neke istine s potpunom sigurnošću, mogli bismo se sjetiti izreke poznatog francuskog prosvjetitelja Voltairea, koji je napisao: “Sumnja nije ugodno stanje, ali je sigurnost apsurdna.” Iako pomalo poetično izražena, podvučena je ideja da je izvjesnost doista vrlo rijetka u našem svakodnevnom životu. Što god doživimo (prema Humeu je to činjenica), ima neka ograničenja i ta ograničenja treba prihvatiti. Ništa nije apsolutno i to trebamo priznati. Uvijek treba ostaviti prostora za sumnju i zaključiti zajedno s američkim filozofom iz prve polovice 20. stoljeća Georgeom Ilesom: “Sumnja je početak, a ne kraj mudrosti.”

Kritika i dekonstrukcija

Što je kritika, a što dekonstrukcija i kakve veze s tim ima kritičko mišljenje?

Kritika i dekonstrukcija dvije su različite, ali povezane intelektualne prakse koje se obično nalaze u poljima kao što su filozofija, književna teorija i humanističke znanosti. Ovo su dva pojma koja se obično spajaju, ali razmotrit ćemo što oni zapravo znače. Kritika je evaluacijski i analitički proces koji se koristi za procjenu prednosti i slabosti određene ideje, djela, teorije ili prakse. Često uključuje ispitivanje temeljnih pretpostavki, argumenata, dokaza i implikacija predmeta koji se promatra.

Kritičnost i kritičko mišljenje ključne su vještine koje uključuju analizu, procjenu i formiranje sudova o različitim idejama, argumentima ili informacijama. Oni igraju ključnu ulogu u akademskom, profesionalnom i osobnom kontekstu

Kritičko mišljenje i kritika vrlo su slični, ali postoje razlike. Kritičko mišljenje je širok kognitivni proces koji uključuje analizu, procjenu i sintetiziranje informacija i ideja kako bi se donijele obrazložene i utemeljene prosudbe ili odluke. Usredotočeno je na razvoj vještina kao što su logično zaključivanje, rješavanje problema i učinkovita komunikacija. Kritika je, s druge strane, specifična aktivnost ili proces unutar kritičkog mišljenja. Uključuje detaljno i sustavno ispitivanje i procjenu određenog djela, ideje, argumenta ili umjetničkog djela. Kritika često ima za cilj identificirati snagu i slabost argumenta te dati konstruktivne povratne informacije. Kritičko mišljenje je opća kognitivna vještina koja se može primijeniti na različite aspekte života, uključujući donošenje odluka, rješavanje problema te analiziranje informacija iz različitih izvora. Kritika je više usredotočena i obično uključuje procjenu određenog objekta ili koncepta, kao što je istraživački rad, književno djelo, umjetnička slika, govor ili argument. To je specijaliziraniji oblik kritičkog mišljenja. Treći pojam u odnosu na kritiku i kritičko mišljenje je dekonstrukcija.

Dekonstrukcija je specifična metoda analize povezana s postmodernom filozofijom i književnom teorijom, koju je posebno razvio Jacques Derrida. Usredotočuje se na otkrivanje skrivenih pretpostavki i proturječja unutar tekstova, diskursa ili sustava mišljenja. Dekonstrukcija dovodi u pitanje binarne opozicije i hijerarhijske strukture koje često podupiru jezik i koncepte. Nastoji destabilizirati ta fiksna značenja. Ovaj pristup često uključuje prepoznavanje i istraživanje "razlika" i "nedostataka" unutar teksta, naglašavajući nestabilnost značenja. Dekonstrukcija je poznata po svom skepticizmu prema ideji jedne, fiksne i autoritativne interpretacije teksta ili koncepta. Umjesto toga, naglašava raznolikost mogućih tumačenja.

Jesu li kritika i dekonstrukcija problem ili rješenje u digitalnom svijetu?

Kritika i dekonstrukcija mogu biti i problem i rješenje u digitalnom svijetu, ovisno o tome kako se koriste i o kontekstu u kojem se primjenjuju.

Kritika i dekonstrukcija kao problem u digitalnom svijetu

Pretjerano kritiziranje bez konstruktivne povratne informacije može biti štetno u digitalnom svijetu. To može biti pretjerano negativna kritika koja može demotivirati kreatore, ugušiti inovacije ili stvoriti neprijateljsko internetsko okruženje. Dekonstrukcija može biti izvan konteksta, a dovedena do krajnosti, dekonstrukcija može dovesti do potpuno pogrešnog tumačenja sadržaja ili ideja. To može dovesti do širenja dezinformacija ili nesporazuma. Kritika i dekonstrukcija ponekad mogu ojačati postojeće predrasude i odjeke u digitalnim zajednicama gdje se ljudi bave samo idejama koje odgovaraju njihovim već postojećim uvjerenjima. Nažalost, u nekim slučajevima kritika i dekonstrukcija mogu eskalirati u internetsko uznemiravanje, gdje su pojedinci ili grupe meta uvredljivih komentara, prijetnji ili *doxxinga*.

Kritika i dekonstrukcija kao rješenje u digitalnom svijetu

S druge strane, kritika i dekonstrukcija mogu biti rješenje ili put do rješenja. Kritika igra ključnu ulogu u održavanju kvalitete digitalnog sadržaja. Potiče kreatore sadržaja da teže izvrsnosti i pomaže potrošačima da donesu informirane odluke. Poticanje kritike i dekonstrukcije može osnažiti pojedince da budu pronicljiviji potrošači digitalnih informacija. Oni mogu bolje identificirati dezinformacije i pristranosti. Netko može postati informiraniji digitalni građanin uz pomoć alata kritike i dekonstrukcije. Konstruktivna kritika i dekonstrukcija također mogu potaknuti inovacije identificiranjem slabosti ili područja za poboljšanje digitalnih proizvoda i usluga. U digitalnom svijetu, kritika i dekonstrukcija mogu moćne pojedince, organizacije ili platforme držati odgovornima za njihove postupke i odluke. Dekonstrukcija također može biti vrijedan alat za analizu kulturnih, društvenih i političkih implikacija digitalnog sadržaja i platformi. Ključ za ravnotežu između kritike i dekonstrukcije u digitalnom svijetu je promicanje kulture odgovornog i konstruktivnog angažmana. Konstruktivna povratna informacija vrlo je važna. Potaknite kritiku koja daje konkretne, djelotvorne povratne informacije, a ne samo kritiku. Također moramo promicati digitalnu (medijsku) pismenost (možda je to samo kritičko razmišljanje o digitalnom medijskom sadržaju?) kako bismo pomogli pojedincima da kritički procijene sadržaj i razlikuju pouzdane od nepouzdanih izvora.

Načelo milosrđa

Što je načelo milosrđa?

U području filozofije, komunikacije i kritičkog mišljenja, načelo milosrđa igra ključnu ulogu. Ovo načelo, iako je konceptualno jednostavno, sadrži duboke implikacije o tome na koji način komuniciramo s tuđim idejama, argumentima i stajalištima. U ovom poglavlju istražiti ćemo što je načelo milosrđa, zašto je bitno i zašto ga je važno primijeniti na digitalno (online) okruženje.

Načelo milosrđa je filozofska smjernica koja potiče pojedince da tuđe izjave i argumente tumače u njihovom najrazumnijem i najsnažnijem obliku. To uključuje davanje prednosti spram sumnje govorniku tako što ga pretpostavljamo kao racionalnog i koherentnog u svom razmišljanju, te nastojimo razumjeti njegove izjave u najpovoljnijem svjetlu prije nego što ih analiziramo ili kritiziramo. To promiče pravedan i konstruktivan dijalog i pomaže u izbjegavanju nesporazuma ili pogrešnog predstavljanja onoga što drugi pokušavaju reći.

Primjer bi mogao biti da u raspravi u razredu jedan učenik kaže: "Mislim da je umjetna inteligencija opasna." Nemilosrdno tumačenje izjave i odgovora moglo bi biti: "Dakle, želite zaustaviti sav napredak u umjetnoj inteligenciji i vratiti se primitivnoj tehnologiji?" S druge strane, tumačenje kroz načelo milosrđa bi moglo biti: »Uočavate određene rizike u razvoju umjetne inteligencije. Možete li objasniti koje aspekte smatrate opasnima ili koje zaštitne mjere mislite da bi mogle biti potrebne?" Drugi primjer može biti rasprava u komentarima na društvenim mrežama. Komentar koji kaže: "Ne vjerujem u dijete, ne rade za mene", može se nemilosrdno protumačiti kao: »Znači, vi mislite da bi svatko trebao jesti što god želi bez obzira na zdravlje?«. Ali netko bi također mogao upotrijebiti načelo milosrđa i protumačiti izjavu u skladu s tim pa odgovoriti ovako: »Otkrili ste da tradicionalne metode djeteta nisu bile učinkovite za vas. Kakva su vaša iskustva i što mislite koji bi mogao biti bolji pristup za osobno zdravlje?». U svakom od ovih primjera „milosrdno“ tumačenje izbjegava prebrzo zaključivanje ili pretjerano pojednostavljivanje govornikovog gledišta. Umjesto toga, ono nastoji razumjeti izjavu na nijansirani, racionalniji i empatičniji način, često dovodeći do smislenijeg dijaloga koji uključuje uzajamno poštovanje.

Problemi digitalnog svijeta i primjena načela milosrđa

Načelo milosrđa je važno, posebno u odnosu na

1. Izbjegavanju nesporazuma

Ljudi često imaju različito podrijetlo, uvjerenja i načine izražavanja. Načelo milosrđa pomaže nam premostiti te praznine nastojeći razumjeti što netko uistinu misli, umjesto da donosimo prebrze zaključke ili mu pripisujemo iracionalan ili pogrešan položaj.

2. Promicanju konstruktivnog dijaloga

Nastojeći u potpunosti razumjeti tuđa stajališta, stvaramo atmosferu poštovanja i otvorenosti. To omogućuje plodonosnije rasprave, gdje se ideje mogu dublje istražiti umjesto da zaglave u antagonističkim raspravama.

3. Poticanju kritičkog mišljenja

Kada odvojimo vremena za razumijevanje argumenta u njegovom najsnažnijem obliku, bolje smo opremljeni da ga kritički procijenimo. To dovodi do promišljenijih i ispravnijih zaključaka..

Primjena načela milosrđa uključuje nekoliko koraka, kao npr:

1. Aktivno slušanje

Obratite pozornost na ono što druga osoba govori. Pokušajte razumjeti kontekst, njihovu perspektivu i bit njihovog argumenta.

2. Postavljanje razjašnjavajućih pitanja

Ako nešto nije jasno, postavite pitanja kako biste bolje razumjeli. To osigurava uvjete da se bavite stvarnim argumentom, a ne njegovom pogrešno shvaćenom verzijom.

3. Izbjegavanje logičke pogreške „Slamnati čovjek”²

Nastojte predstavljati tuđe argumente onako kako oni žele, a ne u slabijem ili iskrivljenom obliku kojega je lako pobiti.

4. Razmišljanje o vlastitim predrasudama

Shvatite da vaša perspektiva i pristranosti mogu utjecati na to kako tumačite tuđe argumente. Svijest o tome može vam pomoći da tuđim idejama pristupite otvorenije i poštenije.

²See the chapter on Logical Fallacies for further clarification.

Zašto je načelo milosrđa važan alat za sudjelovanje u online svijetu?

U digitalnom dobu, gdje je online komunikacija postala dominantan oblik interakcije, načelo milosrđa igra ključnu ulogu. U online okruženju, kao što su platforme društvenih medija, forumi i odjeljci za komentare, često nedostaju nijanse stvarne komunikacije licem u lice, poput tona glasa i izraza lica. To može dovesti do nesporazuma i pogrešnih tumačenja.

Primjena načela milosrđa u online okruženju znači nastojanje da se tuđi komentari i postovi razumiju u njihovom najracionalnijem i najkoherentnijem obliku. Na primjer, ako netko tweeta kritiku političke opcije ili političke odluke, umjesto da odgovorimo napadom na političku orijentaciju osobe, „milosrdni“ odgovor bi tražio pojašnjenje ili pružio promišljen protuargument vezan uz konkretnu političku opciju ili odluku.

U digitalnom dobu, gdje se informacije brzo razmjenjuju, a osobne veze mogu biti slabije, važnost načela milosrđa je sve veća. Služi kao alat za poticanje konstruktivnijih dijaloga i premošćivanje jaza među različitim stajalištima. Ovaj pristup pomaže u ublažavanju polarizacije i neprijateljstva koji se lako razbuktaju na internetu, njegujući kulturu empatije, poštovanja i intelektualne strogosti.

Štoviše, s porastom globalne povezanosti, izloženi smo raznolikom nizu perspektiva i kultura. Načelo milosrđa omogućuje nam da se učinkovitije snalazimo u ovoj raznolikosti, promičući međukulturalno razumijevanje i suradnju.

U konačnici, prihvaćanje načela milosrđa na internetu vodi do promišljenijeg i produktivnijeg digitalnog diskursa koji se sve više usklađuje s idealom interneta kao mjesta za smislenu povezivanje, obrazovanje i rast. Omogućuje nam složeniji angažman, uvažavanje nijansi mišljenja i njegovanje većeg poštovanja i stvaranje intelektualno poticajne online zajednice.

Dva važna vodeća načela mogla bi biti da uvijek pretpostavimo racionalnost drugih i promišljeno reagiramo. Pristupite izjavama druge osobe s pretpostavkom da imaju logične razloge za svoje stavove. Nemojte odmah donositi zaključke ili pretpostaviti da su nerazumni. Kada odgovorite, učinite to na način koji odražava ispravno razumijevanje položaja druge osobe. Obratite pažnju na stvarne točke koje iznose, umjesto da ih osobno napadate ili odgovarate na karikiranu verziju njihovog stajališta.

Objektivno vs. subjektivno

Što je objektivno, a što subjektivno?

Objektivno se odnosi na ono što postoji neovisno o pojedinačnim mišljenjima ili perspektivama i što se može provjeriti putem dokaza ili podataka. Subjektivno se odnosi na nešto što je pod utjecajem individualnih mišljenja, perspektiva ili emocija, i možda se ne može provjeriti na isti način kao objektivne činjenice³.

Kako bismo praktično objasnili objektivni i subjektivni par, možemo se osvrnuti na platformu Tumblr na kojoj je 2015. godine korisnica pod imenom Cecilia Bleasdale objavila fotografiju koja je kasnije postala viralna kao "The Dress". Situacija se odigrala na internetu kao jako popularna rasprava o boji haljine. Neki ljudi su haljinu vidjeli kao plavu i crnu, dok su je drugi vidjeli kao bijelu i zlatnu.

Situacija je izazvala veliku internetsku raspravu, a ljudi su žestoko branili svoje viđenje haljine i tvrdili da su drugi objektivno bili u krivu. U stvarnosti su obje percepcije bile subjektivne i temeljene na individualnim razlikama u percepciji i interpretaciji boja. Naša percepcija boje uvijek je subjektivna, dok je valna duljina svjetlosti koju emitira ili reflektira predmet objektivna. Dakle, "crveno" je subjektivna percepcija (različita za svakog pojedinca) objektivne pojave objekta koji objektivno reflektira svjetlost valne duljine 700 nanometara⁴.

³Ovo će biti stvarno duga fusnota. Vjerojatno bi to trebalo biti zasebno poglavlje. Ali tada bismo vjerojatno imali previše poglavlja u ovoj kuharici. Zapravo, vjerojatno niste baš zainteresirani za čitanje ove bilješke. Stvarno. Dugo je. I prilično tehnički. Ali - ako ikada odete na kviz ili igrate trivijalnost sa svojim prijateljima, to bi moglo biti korisno. Ili ako ste stvarno zainteresirani za filozofiju (u tom slučaju ova fusnota je početna točka za vas). Dakle, ako stvarno želimo zakomplicirati stvari, možemo reći da postoje različite grane filozofije koje se bave objektivnim i subjektivnim. Grana koja bi se bavila objektivnim zvala bi se, u aristotelovsko doba, fizika, a kasnije prirodna filozofija i donekle čak i metafizika (ovo nije kasniji naziv za fiziku, to je druga stvar... i fizika i metafizika se bave objektivnim... donekle). Metafizika je grana filozofije koja istražuje temeljnu prirodu stvarnosti, postojanja i bivanja. Zadiere u pitanja o prirodi stvarnosti, postojanju apstraktnih pojmova, prirodi svijesti i odnosu između uma i materije. Metafizika polazi od perspektive fizike i objektivnog, ali se može proširiti na neke aspekte subjektivnog, jer ispituje temeljnu prirodu stvarnosti kao cjeline, čak i u aspektu percepcije. Međutim, pokušava sagledati ovaj subjektivni element percepcije iz treće osobe – objektivne – točke gledišta. Grana filozofije koja se primarno bavi subjektivnim iz perspektive prvog lica naziva se fenomenologija. Fenomenologija je filozofski pristup koji se usredotočuje na subjektivno iskustvo i strukture svijesti. Nastoji opisati i razumjeti fenomene onako kako se pojavljuju u našem svjesnom iskustvu, s naglaskom na perspektivu prvog lica. Fenomenologija ispituje subjektivna iskustva, namjere i načine na koje percipiramo i tumačimo svijet.

⁴Inače, raspon valnih duljina koji se obično povezuje s crvenom bojom je otprilike 620 do 750 nanometara (nm). I da, idemo rekordni zapis u fusnotama za jedno poglavlje.

Ova situacija naglašava važnost prepoznavanja razlike između objektivnih činjenica i subjektivnih iskustava i koliko je lako našim vlastitim predrasudama i percepcijama oblikovati naše razumijevanje svijeta oko nas⁵.

Evo još nekoliko primjera gdje imamo subjektivni deskriptor s jedne strane i objektivni s druge strane:

- Okus: Okus je subjektivan doživljaj koji se može razlikovati od osobe do osobe. Međutim, postoje objektivni čimbenici koji određuju okus hrane, kao što su njezin kemijski sastav i receptori na našem jeziku koji otkrivaju različite okuse.
- Ljepota: Često se smatra da je ljepota u očima promatrača, a ono što jedna osoba smatra lijepim ne mora biti isto što i ono što netko drugi smatra lijepim. Međutim, postoje objektivni aspekti ljepote, poput simetrije i proporcija, za koje se pokazalo da su univerzalno privlačni u različitim kulturama.
- Emocije: Emocije su subjektivna iskustva koja se mogu uvelike razlikovati od osobe do osobe. Međutim, postoje objektivni fiziološki i neurološki čimbenici koji su u pozadini emocija, poput promjena u otkucajima srca, razinama hormona i moždanoj aktivnosti.

Mišljenje ili činjenica ili možda čak alternativna činjenica?

U online svijetu može biti teško razlikovati objektivne od subjektivnih informacija. Društveni mediji i internetski forumi često su puni različitih mišljenja i osobnih anegdota predstavljenih kao činjenice, zbog čega je teško razlučiti što se temelji na objektivnim dokazima. Osim toga, internet je omogućio širenje dezinformacija što može dodatno zamagliti granicu između objektivnih i subjektivnih informacija.

Postoje slučajevi u kojima se mišljenje može smatrati činjenicom u određenom smislu. Možemo govoriti o subjektivnim činjenicama. U određenim slučajevima mišljenje se može smatrati "subjektivnom činjenicom". To znači da iako samo mišljenje možda nije univerzalno istinito ili objektivno, ono predstavlja istinsko uvjerenje ili subjektivno iskustvo pojedinca. Na primjer, ako netko kaže: "Hladno mi je", to je subjektivna činjenica jer predstavlja njihovu osobnu percepciju i doživljaj temperature.

⁵ Ako želite još jedan viralni primjer objektivnog/subjektivnog pojma, možemo vam ponuditi i auditivnu verziju haljine. 2018. korisnik pod imenom RolandCamry objavio je isječak na Reddit. Zvučni zapis brzo je dobio ime »Laurel ili Yanny«. Slušna iluzija Laurel ili Yanny primjer je kako na našu percepciju zvuka mogu utjecati različiti čimbenici, poput frekvencijskog raspona zvuka i individualnih razlika u sposobnosti sluha. Iluzija uključuje kratki audio zapis glasa koji izgovara riječ koju neki ljudi čuju kao "Laurel", a drugi kao "Yanny". Razlog zašto ljudi čuju različite riječi u istom audio isječku su razlike u frekvencijskom rasponu zvuka. Izvorni audioisječak zapravo sadrži zvukove "Laurel" i "Yanny", ali je frekvencijski raspon isječka takav da mozgovima nekih ljudi hvataju zvukove niže frekvencije i čuju "Laurel", dok drugi hvataju zvukove više frekvencije zvukova i čuju "Yanny".

Dodatno možemo govoriti o društvenim ili kulturnim činjenicama. Neka se mišljenja također mogu smatrati "društvenim činjenicama" ili "kulturološkim činjenicama" kada odražavaju prevladavajuće stavove, uvjerenja ili norme unutar određene skupine ili društva. Ta se mišljenja smatraju činjenicama u smislu da postoje kao dio zajedničke kolektivne stvarnosti ili kulturnog okvira. Na primjer, izjava "Pizza je popularna hrana" izražava prevladavajuća mišljenja unutar određenih društava ili kultura.

Međutim, većina mišljenja su samo mišljenja i treba ih smatrati takvima i tretirati u skladu s tim. Postoje mišljenja, tumačenja koja se jako trude prikazati kao objektivne činjenice.⁶ Čak postoji i izraz za to – "alternativne činjenice". Ovaj izraz je privukao pažnju 2017. kada ga je službenik Bijele kuće upotrijebio za opisivanje različitog tumačenja veličine gomile na predsjedničkoj inauguraciji Donalda Trumpa.

"Alternativne činjenice" se odnose na prezentaciju informacija ili tvrdnji koje mogu proturječiti objektivnim, provjerljivim činjenicama ili dokazima. Izraz "alternativne činjenice" izazvao je kontroverze i kritike jer je sugerirao da različite verzije stvarnosti mogu koegzistirati, potkopavajući ideju zajedničkog razumijevanja istine temeljene na empirijskim dokazima. Kritičari su tvrdili da takva uporaba može pridonijeti dezinformacijama i potkopati važnost objektivnih činjenica u javnom diskursu.

Važno je napomenuti da mogu postojati istinske razlike u mišljenjima, tumačenjima ili perspektivama o određenim stvarima. Međutim, kada se "alternativne činjenice" koriste za opisivanje tvrdnji koje su u suprotnosti s dobro utvrđenim i provjerljivim dokazima, to može izazvati zabrinutost zbog manipulacije informacijama i erozije zajedničke osnove za razumijevanje.

⁶There is even a term to describe the ambition of a subjective opinion to try and present itself as a fact. "Truthiness" is a term coined by American comedian Stephen Colbert on his television show "The Colbert Report." It refers to the quality of an idea or statement that feels true or right, even if it lacks factual evidence or objective support. It describes a subjective sense of truth rather than relying on verifiable facts or evidence. Colbert used the term "truthiness" as a satirical critique of the way in which individuals and media sources often rely on gut feelings, emotions, or personal beliefs rather than objective facts when making claims or arguments. It highlights the potential for people to be swayed by appealing narratives or information that aligns with their preconceived notions, even if those ideas may not be based on actual evidence. "Truthiness" is often used to point out the dangers of relying solely on subjective feelings or intuitive judgments without considering objective facts and evidence. It underscores the importance of critical thinking, fact-checking, and seeking verifiable information to arrive at more accurate and informed conclusions. The term "truthiness" was named the Word of the Year by the American Dialect Society in 2005.

Kako možemo koristiti razumijevanje objektivnog i subjektivnog za filtriranje mišljenja i činjenica?

Razumijevanje razlike između objektivnih i subjektivnih informacija može nam pomoći da budemo kritičniji korisnici online sadržaja. Prepoznavanjem kada su informacije subjektivne ili temeljene na osobnim mišljenjima, možemo ih procijeniti s odgovarajućim skepticizmom i potražiti dodatne izvore za provjeru iznesenih tvrdnji. Osim toga, razumijevanje važnosti objektivnih dokaza može nam pomoći u donošenju bolje utemeljenih odluka i izbjegavanju utjecaja emocija ili anegdotskih dokaza. Korištenjem uravnoteženog pristupa procjeni informacija, možemo se bolje snalaziti u složenosti online svijeta i donositi informiranije odluke.

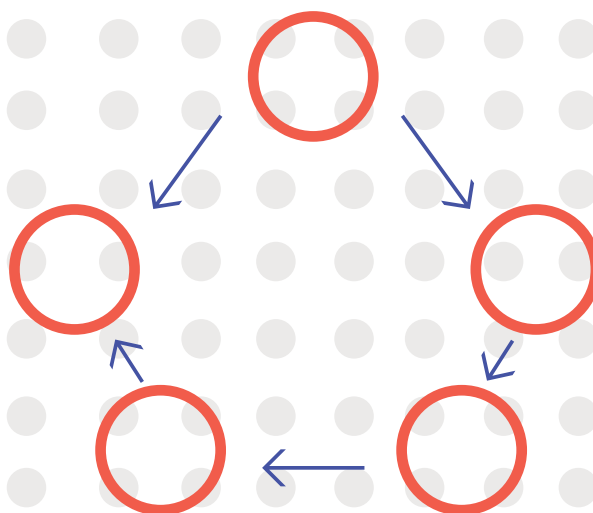
Ovo je posebno važno u ovom vremenu koje se ponekad opisuje kao "post-činjenično" ili "post-istinito" doba. Pojam se odnosi na društvenu i političku klimu u kojoj se objektivne činjenice doživljavaju kao manje utjecajne u oblikovanju javnog mišljenja u usporedbi s pozivanjem na emocije, osobna uvjerenja ili subjektivna tumačenja. Predlaže odmak od oslanjanja na provjerljive dokaze i objektivnu istinu u javnom diskursu i donošenju odluka u skladu s njima.

Pojam je dobio na važnosti posljednjih godina, osobito u kontekstu političkih rasprava i porasta dezinformacija, odnosno "lažnih vijesti" na platformama društvenih mreža. Naglašava zabrinutost kako činjenice i dokazi gube vrijednost ili zasjenjuju narativima koji pozivaju na emocije, pristranosti ili ideološke ciljeve.

Vrli i začarani krug

Što je začarani krug?

Začarani krug obično se shvaća kao logička pogreška koja koristi kružno razmišljanje, što znači da već izravno pretpostavlja ono što se tek treba utvrditi. U vrlo jednostavnom obliku, to se može istaknuti u sljedećem primjeru kada netko kaže: "Zato što ne lažem, to znači da govorim istinu." Jednostavna tvrdnja da netko ne laže kao temelj za tvrdnju da netko govori istinu stvara zabludu budući da se samo ponavlja jedna te ista tvrdnja. Drugi primjer bi bila sljedeća prividna argumentacija: "Znamo da Bog postoji jer tako kaže Biblija. Sve što piše u Bibliji mora biti istina jer ju je napisao Bog, a Bog nikada ne laže." Takve vrste pogrešnih argumenata označavaju se kao postavljanje pitanja ili pretpostavka zaključka (*latinski petitio principii*). Kao oblik lošeg razmišljanja istaknuo ga je već starogrčki filozof Aristotel.

Kružno zaključivanje ili začarani krug razrađeniji je oblik ove zablude koji se javlja kada govornik započne sa zaključkom koji tek treba utvrditi i pomiješa ga s inače valjanom argumentacijom. Ako to propustimo, govornik se često može izvući neopažen u svojoj nevaljanoj argumentaciji. Opet, vrlo jednostavan primjer bi bio: "Duša je jednostavna jer je besmrtna i mora biti besmrtna jer je jednostavna." Ali često je cirkularnost teže otkriti, budući da se može prikriti dužom argumentacijom ili varljivom uporabom jezika. Slično se može reći i za objašnjenja; objašnjenje je kružno ako je neinformativno, tj. kada je ono što koristi za objašnjenje opskurnije od onoga što naizgled objašnjava (npr. kada se želi objasniti zašto je površina zemlje ravna kao što je nacrtana na karti pozivanjem na vrlo opskurnu Teoriju ravne Zemlje koja postavlja svjetsku znanstvenu zavjeru, oceane koji su okruženi zidovima leda, gravitaciju koja funkcionira na način koji je u suprotnosti sa znanostu, itd.). S druge strane, obrazloženje bi također moglo izložiti vrlo krug, kada se npr. opravdava ili objašnjava nešto na temelju općenitije teorije; na ovaj način uspostavlja se neka vrsta mreže međusobno logički ovisnih iskaza tako da se istinitost bilo kojeg iskaza može logički izvesti iz istinitosti drugih iskaza u sustavu. Takva objašnjenja mogu biti informativna i često su vrlo produktivna.

Problem teorija zavjere, epistemičkih balona i komora za odjek (echo chamber)

Postoje primjeri kada je zaključivanje začaranog kruga sveprisutno unutar mnogih oblika teorija zavjere i sličnih fenomena. Na primjer, mogu se naći primjeri poput sljedećeg: “Znam da globalno zatopljenje nije stvarno jer su Europska agencija za okoliš i NASA lažljivci. Znamo da su NASA i Europska agencija za okoliš lažljivci jer tvrde da je globalno zatopljenje stvarno.” Ali važno je dodati da nisu svi takvi skeptični pogledi neopravdani u svakom trenutku i da se u mnogim slučajevima neka od digitalnih okruženja teorija zavjere ponekad mogu spotaknuti na istinu. Još jedan primjer takvog digitalnog okruženja su web stranice koje zastupaju stav da je biblijska priča o stvaranju svijeta književna istina, da je svijet stvoren u šest dana i da je star otprilike 10.000 godina. Takve teorije često koriste ono što smo označili kao kružna objašnjenja, to jest koriste objašnjenja koja su opskurnija od podataka koje objašnjavaju, npr. Bog stavlja kosti dinosaura u sedimente u svrhu testiranja vjere ljudi. Zemlja se samo čini mnogo starija, budući da je takva stvorena, za razliku od toga da je stvarno stara. (Imajte na umu kako je potonje objašnjenje jednostavnije od prethodnog i, iz ove perspektive, mora mu se dati prednost. Usporedite odjeljak o Ockhamovoj britvi za ovaj filozofski alat.) Također se mora primijetiti da takve stranice često eksplicitno isključuju druga gledišta, npr. možete pronaći ovakvu kvalifikaciju:

“Svi sudionici i suradnici otvoreni su izraziti različita osobna mišljenja, sve dok dostavljeni sadržaj ispunjava i/ili podržava uvjete navedene u nastavku. Svi sudionici i suradnici moraju:

- 1. Prihvatiti Isusa Krista kao svog Spasitelja.*
- 2. Vjerovati da je Sveto pismo nadahnuta, nepogrešiva Riječ Božja.*
- 3. Vjerovati u Tjedan stvaranja od doslovnih dana od 24 sata i univerzalnu starost manju od 10 000 godina.” (izvor: <https://thecreationclub.com/>)*

Lako je primijetiti da su izražena mišljenja vrlo raznolika. To može dovesti do fenomena koje označavamo kao epistemički baloni/mjehurići (također i filterski baloni/mjehurići) i komore za odjek (echo chambers). Epistemički mjehurić je online prostor ili struktura koja uključuje samo stavove i gledišta koji potvrđuju moja već postojeća uvjerenja dok (nenamjerno) isključuje sve ostale. Kao član epistemičkog mjehurića, osoba nije izložena potpunim informacijama, različitim stajalištima i suprotnim argumentima. Komore za odjek su epistemički prostori u kojima se individualna uvjerenja dodatno jačaju i gdje se suprotna mišljenja namjerno i aktivno potiskuju iz tog prostora. Kad se jednom nađemo u takvoj komori, teško je izaći iz nje (Nguyen 2020). Epistemički mjehurići i eho komore također mogu sustavno njegovati nepovjerenje prema svemu što stoji “vani”.

Kako nam razmišljanje o začaranim i vrlim krugovima može pomoći da se uhvatimo u koštac s epistemičkim balonima i eho komorama?

Kako bismo se uhvatili u koštac s izazovom epistemičkih mjehurića (balona) i eho komora, moramo biti oprezni u oblikovanju mišljenja ili uvjerenja. Poželjno je izložiti se različitim alternativnim gledištima i biti u stanju promišljati, procjenjivati i prikladno primijeniti informacije. Također je dobro ako netko njeguje zdravu sumnju (s obzirom na veliku količinu dezinformacija ili nepotpunih informacija), kritički razmišlja te analizira i razumije tuđe stavove. Biti oprezan prema fenomenu začaranih krugova dio je toga. Budite oprezni kada razmatrate ideje, poglede ili teorije i potražite pretpostavke koje oni stvaraju i raspon informacija koje uzimaju u obzir. Začarani krug (oblik pogrešnog razmišljanja) često ide ruku pod ruku s problemom lažnih vijesti i dezinformacija; osoba traži informacije i konzultira samo one izvore informacija koji već potvrđuju ono u što on ili ona želi vjerovati (npr. da je koronavirus obmana i da ju je pokrenula velika farmacija koja je htjela zaraditi). Ako netko konzultira samo one izvore koji to već pretpostavljaju, a zatim zaključi da je virus prijevara, on ili ona su postali žrtve ove zablude (kružno rezoniranje u širem smislu). Ako, s druge strane, konzultirate razne različite i neovisne izvore koji svi upućuju na isti zaključak, takvo rezoniranje pokazuje obilježja dobrog kruga, omogućuje vam oblikovanje drugih dobro potkrijepljenih uvjerenja itd. Slično tome, treba pretpostaviti zakone ili logiku da bi se izvuklo nečije razmišljanje iz temelja; ne postoji neovisni dokaz za takve zakone. No, to nije začarani krug, a zakoni logike pomogli su nam, između ostalog, izgraditi nevjerojatnu količinu znanja o našem svijetu i što više njegujete takvo kritičko, otvoreno i pažljivo istraživanje, to vam te navike uma više pomažu da se orijentirate u svijetu punom (dez)informacija.

LITERATURA I DODATNI IZVORI

Bahovec, Igor. 2016. Evropske identitete, kultura in pogledi na svet in krščanstvo. *Poligrafi* 21(81–82): 27–51.

Baillargeon, N. (2007). *A short course in intellectual self-defense*. New York: Seven Stories Press.

Baldwin, T. 1998. Analytical philosophy. *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Taylor and Francis, <https://www.rep.routledge.com/articles/thematic/analytical-philosophy/v-1>

Bargh, John. 1994. The four horsemen of automaticity: Awareness, intention, efficiency, and control in social cognition. In *Handbook of social cognition* (2nd ed.), R. Wyer, Jr. & T. Srull (eds.), Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., pp 1–40.

Barsalou, L. (1992). *Cognitive Psychology: An Overview for Cognitive Psychologists*. Lawrence Erlbaum Associates. Hillsdale: New Jersey.

Beaney, M. (2014) Analysis (Stanford Encyclopedia of Philosophy) Bodle, R. (2013). THE ETHICS OF ONLINE ANONYMITY OR ZUCKERBERG VS. "MOOT". *Computers and Society*. Vol 43, (1).

Belmas, C., Brownlee, K. (2021). [Civil Disobedience \(Stanford Encyclopedia of Philosophy\)](#)

Blackburn, S. (2016). *The Oxford Dictionary of Philosophy, 3rd ed.* Oxford: Oxford University Press.

Blecha, I. et al. (1998). *Filosofický slovník*, Nakladatelství Olomouc, 1998.

Bluedorn, Nathaniel, and Hans Bluedorn. (2009). *The Fallacy Detective: Thirty-Eight Lessons on How to Recognize Bad Reasoning*. Muscatine: Christian Logic.

Bridle, J. (2021). Temný novovek. *Literárna Bašta*.

Britannica, (2023). [Violence Definition & Meaning | Britannica Dictionary](#)

Britannica, (2023). [Harm Definition & Meaning | Britannica Dictionary](#)

Brownstein, M. (2019). Implicit bias. [Stanford Encyclopedia of Philosophy](#).

Buchanan, A., Motchoulski, A. (2023). [Revolution \(Stanford Encyclopedia of Philosophy\)](#)

- Burns, R. (2018). *6 features of excellent explanations*. Available at: <https://howthenshouldweteach.wordpress.com/2018/03/08/6-features-of-excellent-explanations/> (accessed: 11.7.2023.)
- Cappelen, H., Szabó Gendler, T. and Hawthorne, J. (eds.), (2016). *The Oxford Handbook of Philosophical Methodology*. Oxford: Oxford University Press.
- Clark, M. (2012). *Paradoxes from A to Z*. Hoboken: Taylor and Francis.
- Coates, J. (2004). *The Claims of Common Sense: Moore, Wittgenstein, Keynes and Social Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cocking, D. and Van den Hoven J. (2018). *Evil online*. Vol. 15. John Wiley & Sons
- Cocking, D. and Van den Hoven J. (2022). Moral Fog and the Appreciation of Value. *Journal of Practical Ethics*. Vol. 9, (2).
- Coeckelbergh, M. (2023). Etika uměle inteligence. *FILOSOFIA*.
- Ćurko, B. „Why do we need critical thinking in the digital age?“, in *Critical thinking in the digital age - proceedings of the International Conference in ST. Stanislav's Institution 10th – 12 th May 2018*. Ljubljana: Zavod S. Stanislava.
- Ćurko, B. (2017). Kritičko mišljenje u nastavi filozofije, logike i etike. *Filozofska istraživanja* Hrvatsko filozofsko društvo.
- Daston, L. and Galison, P. (2010). *Objectivity*. Princeton: Princeton University Press.
- Davidson, D. (1984). „Chapter 13: On the Very Ideal of a Conceptual Scheme“. *Inquiries into Truth and Interpretation*. Oxford: Clarendon Press.
- D'Entrèves, M., and Vogel, U. (eds.), (2000). *Public and Private: Legal, Political and Philosophical Perspectives*. London: Routledge.
- Derrida, J. (2013). *Of Grammatology*, Johns Hopkins University Press, 2013
- Dowden, B. (2001). Liar paradox. *Internet Encyclopedia of Philosophy*.

Fazio, R. (1995). Attitudes as object-evaluation associations: Determinants, consequences, and correlates of attitude accessibility, in *Attitude strength: Antecedents and consequences* (Ohio State University series on attitudes and persuasion, Vol. 4)

Fiala, A. (2023). [Pacifism \(Stanford Encyclopedia of Philosophy\)](#)

Folland, A. (2021). The Harm Principle and the Nature of Harm. u *Utilitas*. Available at: [The Harm Principle and the Nature of Harm | Utilitas | Cambridge Core](#)

Frankfurt, Harry. (2005). *On Bullshit*. Princeton: Princeton University Press.

Frowe, H., Parry, J. (2021). [Self-Defense \(Stanford Encyclopedia of Philosophy\)](#)

Gendler Szabo, T. (2002), Thought Experiments, in *Encyclopedia of Cognitive Science*, London: Routledge.

Glüer, K. (2011). „The Principle of Charity”, in *Donald Davidson: A Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.

Greitemeyer, T. (2019). The contagious impact of playing violent video games on aggression: Longitudinal evidence, in *Aggressive Behavior*. Available at: [The contagious impact of playing violent video games on aggression: Longitudinal evidence - PMC \(nih.gov\)](#)

Hampshire, S. (ur.) (1978). *Public and Private Morality*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hume, D. (2011). *An Enquiry Concerning Human Understanding*. Peterborough: Broadview Press.

Hume, D. (2003). *A Treatise of Human Nature*. New York: Dover Publications.

Humphreys, P. (eds.), (2014). *The Oxford Handbook of Philosophy of Science*. Oxford: Oxford University Press.

Huxley, A. (2006). *Brave New World*. New York: Harper Perennial.

Jastrzemska, Z. (2004). Proč vysvětlení není argument, in *Pro-fil* (vol. 5. No.1.)

Jordan, T. (2019). Does online anonymity undermine the sense of personal responsibility?, in *Media, Culture & Society*, 41 (4).

Joshua J. Mark, „Philosophy”, in *World History Encyclopaedia*. Available at:
<https://www.worldhistory.org/philosophy/> (Accessed: 1. 9. 2023.).

Kagan, J. (2016). *On being human: Why mind matters*. New Haven and London: Yale University Press.

Kata, A. (2010). A postmodern Pandora's box: Anti-vaccination misinformation on the Internet, in *Vaccine* (Vol. 28, Issue 7, str. 1709-1716). Available at:
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0264410X09019264>

Kelly, D. (2013). *The Art of Reasoning: An Introduction to Logic and Critical Thinking*. New York City: W. W. Norton & Company.

Kohn, M., Reddy, K. (2023). [Colonialism \(Stanford Encyclopedia of Philosophy\)](#)

Krosnick, J. A. and Petty, R. E. (eds.), (1995). *Attitude strength: Antecedents and consequences*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. pp. 247–282.

Ledwig, M. (2007). *Common Sense: Its History, Methods, and Applicability*. New York City: Peter Lang.

Locke, J. (1998). *An Essay Concerning Human Understanding*. London: Penguin Classics.

Lucas, G. R., Jr. (2013). Privacy, Anonymity, and Cyber Security. *Amsterdam Law Forum*, 5(2), 107.

Mantzavinos, C. (2012). What kind of problem is the hermeneutic circle?, in *Philosophy of the Social Sciences Philosophical Theory and Scientific Practice*, pp. 299 – 311, Cambridge University Press.

Millican, P. (2001). *Hume's Epistemology*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy

Musgrave, A. (1993). *Common Sense, Science, and Scepticism: A Historical Introduction to the Theory of Knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press.

Nastran Ule, M. (1999). *Predsodki in diskriminacije: Izbrane socialno-psihološke študije*. Ljubljana: Znanstveno publicistično središče.

Nguyen, C. Thi. (2020). Echo Chambers and Epistemic Bubbles, in *Episteme* 17(2): 141–161.
<https://doi.org/10.1017/epi.2018.32>

Novella, S. et al. (2018). *The Skeptic's Guide to the Universe: How to Know What's Really Real in a World Increasingly Full of Fake*. New York City: Grand Central Publishing.

Nussbaum, M. C. (2000). "Why Practice Needs Ethical Theory: Particularism, Principle, and Bad Behaviour", in Brad Hooker & Margaret O. Little (eds.), *Moral Particularism*, Oxford: Clarendon Press.

Özkirimly, U. (2000). *Theories of Nationalism – A Critical Introduction*. Hampshire, New York: Palgrave.

Payne, B. and Gawronski, B. (eds.) (2010). A history of implicit social cognition: Where is it coming from? Where is it now? Where is it going?, in *Handbook of implicit social cognition: Measurement, theory, and applications*. New York: Guilford Press, pp. 1–17.

Primoratz, I. (2022). [Terrorism \(Stanford Encyclopedia of Philosophy\)](#)

Rainie, L. et al. (2013). Anonymity, Privacy and Security Online. Washington: Pew research center. Available at:
https://www.academia.edu/9994676/Anonymity_Privacy_and_Security_Online

Richard, P. and Elder, L. (2002). *Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Professional and Personal Life*. New Jersey: Financial Times, Prentice-Hall Press.

Roksandić Vidlička, S. i Mamić, K. (2018). Zlouporaba društvenih mreža u javnom poticanju na nasilje i mržnju i širenju lažnih vijesti: potreba transplantiranja njemačkog Zakona o jačanju provedbe zakona na društvenim mrežama?, in *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, 25 (2), 329-357.

Ružić, N. (2008). Zakonska ograničenja ili sloboda izražavanja na internetu?. *MediAnali*, 2 (4), 101-111.

Swinburne, R. (1997). *Simplicity as Evidence for Truth*. Milwaukee, Wisconsin: Marquette University Press

Véliz, C. (2020). *Privacy Is Power*. London, UK: Penguin (Bantam Press).

Timpe, K. Free will. Internet encyclopedia of philosophy. Available at:
<https://iep.utm.edu/freewill/>

Turčilo L. (2014). *Internet freedom and online hate speech: media policy and the internet in Bosnia-Herzegovina*. Sarajevo: Interviews in Bosnia and Herzegovina.

Vandevelde, P. (2023). *The Ethics of Interpretation: From Charity as a Principle to Love as a Hermeneutic Imperative*. London: Routledge.

West, C. 2022. [Pornography and Censorship \(Stanford Encyclopedia of Philosophy\)](#)

Whisnant, R. 2021. [Feminist Perspectives on Rape \(Stanford Encyclopedia of Philosophy\)](#)

Woollard, F. and Howard-Snyder, F. (2021). [Doing vs. Allowing Harm \(Stanford Encyclopedia of Philosophy\)](#)

Wright, C. (2022). *Truth and Objectivity*. Cambridge: Harvard University Press.

Wright P, J. (2009). *Hume's 'A Treatise of Human Nature': An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.

Zamyatin, Y. (2021). *We*. New York: Mint Editions

Internetske stranice:

Stanford Encyclopedia of Philosophy (2002). Entry: »Privacy«. May 14, 2002.
<https://plato.stanford.edu/entries/privacy/> (Accessed: 12. 8. 2023).

Stanford Encyclopedia of Philosophy (2013). Entry: »Public Reason«. May 20, 2013.
<https://plato.stanford.edu/entries/public-reason/> (Accessed: 12. 8. 2023).

[Prejudice | behaviour | Britannica](#)

[Cognitive bias | Description & Examples | Britannica](#)

<https://sk.eferrit.com/falosna-analogia-fallacy/>

<https://www.washingtonpost.com/outlook/2021/05/03/historical-analogies-covid-fascism-mccarthyism/>

<https://www.linkedin.com/pulse/power-analogy-technology-hollis-chin/>

<http://www.phil.muni.cz/linguistica/art/juraskova/jur-001.pdf> ISSN 1801-5336

http://library.cutn.sk/Slovak/?page=internet_use_policy

<https://plato.stanford.edu/entries/liberty-positive-negative/>

[Occam's razor - Wikipedia](#)

[Ockham \(Occam\), William of | Internet Encyclopedia of Philosophy \(utm.edu\)](#)

<https://en.wikipedia.org/wiki/Philosophy>

<https://www.acropolis.org/en/philosophy/>